

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

NÉMETH ISTVÁN ESSZÉJE
HERCEG JÁNOS, JUHÁSZ ERZSÉBET
ÉS SZATHMÁRI ISTVÁN NOVELLÁJA
GION NÁNDOR REGÉNYÉNEK RÉSZLETE
BÖNDÖR PÁL, SZÖGEDI SZABÓ BÉLA
ÉS CSORBA BÉLA VERSEI
TOLNAI OTTÓ KONCZ ISTVÁN RÓL
HERCEG JÁNOS B. SZABÓ GYÖRGY RÓL

KÖNYV-
SZINI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1988

Június

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LII. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly, Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos, Major Nándor, Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Rajcsán István, Tóbiás László és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat)
és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre
Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

Németh István: Viola (esszé)	721
Herceg János: Kék hegyeken (novella)	724
Böndör Pál: Hendikep (vers)	728
Gion Nándor: Börtönről álmodom mostanában (regényrészlet)	733
Szögedi Szabó Béla: Ha mégis rám találsz . . . (vers)	749
Jubász Erzsébet: Átlók II. (novella)	753
Csorba Béla versei	759
Szathmári István: Kassel fényei (novella)	762
Csáth Géza: Napló 1912—1913 (VI. rész)	765
Erős. Istvánné Kovács Teréz: Életem történetei (önéletrészlet, III. rész)	774

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Tolnai Ottó: Képek Koncz Istvánról (esszé)	781
Herceg János: Érzelmes ismertetés (esszé)	791
Vajda Gábor: Az önmagunkhoz vezető út keresése (tanulmány Hermann Hesse regényeiről, II., befejező rész)	795

VIOLA

NÉMETH ISTVÁN

Hány virágot ismerünk? Nemcsak látásból, nevük alapján is. Keveset. Elsőnek a rózsza neve jut eszembe (lánynév is), s ahogy ezt leírom, hogy lánynév, rögtön a viola jut eszembe, az a virág, amely szintén lánynév is (és még hány és hány virág lánynevünk van!), a viola, az első virág, amelyet megismertem. Persze nem mernék rá megesküdni, de így maradt meg az emlékezetemben. Falusi parasztvirágnak számított. Ott mentem vagy még csak tipegtem el mellette, ezzel szegték be a kicsi virágoskerteket. violával. Nóta is volt róla: Fehér violának eltörött a szára... Nem is nóta volt ez, hanem ének. Nótázni, dalolni a férfiak szoktak, a nők énekeltek. Valahogy mindig a templomi ének hangján, azoknak az áhítatával. Ez is lerakódott emlék bennem, pedig bizonyára hallhattam nők ajkáról pajzán dalokat is, amelyek semmiképpen se nevezhetők áhítattal teli, tiszta templomi énekeknek. Szagos mise, jut eszembe a nőkről, az énekről, a virágillatról... A viola alighanem anyám kedvenc virága lehetett. Nem volt igazi virágoskertünk. Volt valami a gang előtt, a gang hosszában, de emlékeim cserepeiből se tudnám már fölépíteni... igazi virágoskertje öregapámnak volt, apai nagyapámnak, s ez valóban az ő virágoskertje volt, nem a feleségéé, öreganyámé. Természetesnek vettem, hogy náluk ez így van, pedig a legtöbb helyen a faluban a virágoskert az asszonyok műve és gondja volt. Öregapámnak nemcsak a gang hosszában volt elkerített virágoskertje (a két végében egy-egy orgonafával), hanem a veteményes- és szőlőskert elülső része, a méhkaptárak eleje is mind virágokkal volt beültetve. Itt állt egy hólabdafa. Itt sorakoztak a rózsafák, igen, rózsafák, nem rózsabokrok. Itt nyíltak azok a csodálatos, égőpiros, sárga meg cirmos tulipánok. Már halála után tudtam meg, hogyan

és ki szeretettette meg vele a virágokat. Aki a méheket is, a keresztomája. Ezt a topa lábú, topa kezű, állandóan pipázó kicsi embert jómagam is keresztapának szólítottam, pedig nem engem, hanem apámat és a testvéreit tartotta keresztvíz alá; és valószínűleg nem is ő maga, hanem ahogy lenni szokott, a felesége. Egyszer féreg esett egy almafánkba, ez a folyton pipázgató ember tömkölte be az almafa törzsén ejtett sebhelyet pipamocscokkal, elbűvölve álltam mellette, míg a pipaszurkálójával, miegyébbel egy álló óra hosszát jóízűen pepecselve tömkölte a pipamocskot az almafa sebébe. (A seb be is hegedt, s a féreg elpusztult a fában.) Ez az áldott emlékü, topa lábú keresztapánk (a lábafeje helyén két bunkó volt, bunkószerű cipőbe rejtve) kedveltette meg a duhajkodásra hajlamos öregapámmal a méheket és virágokat, épp azzal a rejtett szándékkal, hogy a „bogarak” meg a virágok hátha megszelídítik a keresztomáját. Csodák csodájára meg is szelídítették. Én már ezt a szelíd lelkületű öregapámat ismertem a méhkaptáraival és a virágaival. (Ha tehetősebb lett volna, most talán egy botanikuskert őrizné az emlékét szülőfalumban. Mert annyira becsavarodott a virágaival és dísznövényeivel, hogy a „világjárókkal” különleges virágmagokat, virágtöveket hoztatott, s ezt akkora szenvedéllyel csinálta, hogy botanikuskeretet alapít, ha nem parasztnak, hanem grófnak születik.) Hány virágnevet ismerünk? A rózsáé jutott elsőnek eszembe, pedig én ezt a virágot sohasem szerettem. A rózsza illata mindig azt a gyerekkori iszonyatot ébreszti bennem, amikor még fojtogatóan féltem a haláltól, a halottól, a ravataltól, a koporsótól, a gyászkokcától, a temetőtől. A halottak ravatalát rózsákkal halmozták el, és ebbe a nehéz rózsasálatba talán a halott, a hulla szaga is elkeveredett. A viola nem érintkezett a halállal, ott nyílt a virágoskertekben, egészen közel kellett hozzá hajolni, le kellett szinte hasalni a földre, hogy az illatát vegyem. A hólabda egyszerűen elbűvölt. Elég ritka virágnak számított gyerekkoromban, nem is láttam másutt, csak öregapám kertjében. Talán a jácinttal kellett volna kezdenem. Ez húsvét táján nyit, locsolkodási ajándékként tűzték a kabátunk hajtókájára. Nem erre voltunk büszkéek, és nem a piros tojásra, annak örültünk, ha pénzt nyomnak a markunkba, akkor még ezért jártunk locsolkodni. A jácintról a jázmin jut eszembe, az iskolaudvarban volt egy nagy jázminbokor, pontosabban az iskola kertjében, a bokor áthajolt a kerítésen, s virágzásában nem maga a virág és a bódító illat bűvölt el, hanem a lepkék a jázminbokron: a fehér szárnyú lepkék szinte megduplázták, megháromszorozták a bokron a virágokat. Az akácfa virágát, a „bagrenát” a méhek lepték el, érdekes, hogy ezt, akárcsak az almafa

vagy a meggyfa virágát, nem tartottam virágnak, ugyancsak a hársét se, miként a mák virágát se; virágnak csak az számított, amit a kis virágoskertekben neveltek az asszonyok, vagy rossz, lukas, kimustrált fazekakban, lábasokban az öregasszonyok. Ezekben leginkább muskátlit neveltek, ha levelet szakajtok róla, mielőtt eldobnám, mindig megszagolom. Mintha ösztönösen ellenőriznék valamit: azonos vagy még önmagaddal? Még a babérfa levelével vagyok így. De hol van még a babérfa! A mezőre se jutottam ki, az országút szélére, ahol a szarkalábat ismerem majd meg, a pipacsot meg a búzavirágot és a tarlóvirágot „a tisztessüvet”, és majd, jóval később, a búza virágzását, s a kender virágzását is. S míg ezeket sorolom, szinte már a kezdet óta, attól kezdve, hogy a rózsza nevét leírtam, állandóan itt várakozik bennem, szótlanul, türelmesen, de valami szomorú szemrehányással, mint valami elfelejtett, halott rokon, az estike, amely mindig csak az illatával volt jelen, nappal elrejtőzött, szinte észrevétlenné vált, annyira igénytelen. És ha már az estikét megemlítem, sárga kis kezét nyújtja a pitypang is, a gyermekláncfű, amit kutyatejnek ismertem meg, amikor még nem sokat törődtem a virágokkal, sőt egyáltalán nem törődtem velük. Vannak, nyílnak, elvirágoznak, s nincsenek többé. Némelyikre, mint a hólabdára, tulipánra, orgonavirágra, néha rácsodálkoztam, talán gyönyörködtem is bennünk, nevüket a kenyér, a víz, a levegő nevével együtt tanulhattam meg, gyerekkoromnak is a hajnalán, nem úgy mint, teszem azt, a begóniáét, az orchideáét vagy éppenséggel a bougainvilleát, amelynek a nevét már meg akartam tanulni, mint annyi más virágnevet, szép magyar virágnevet, anyanyelvem szép szavait, amelyeket mind a mai napig rest voltam beszajkózni. Ezek a virágnevek — ők vannak többen — ma is fehér foltjai... minnek is? Ismeretemnek, tudásomnak? Az, hogy a viola nevét tudom, s ahogy tudom, több a pusztá ismeretnél, a tudásnál is több. Hány virágot, virágnevet ismerünk? Ott nyílnak a lábunk előtt, sőt a szemünk előtt egy életen át; nyílik majd a sírunkon is, ha lesz egyáltalán sírhantunk. Ha nem körmöske, hát kakukkfű. S ha nevét mindnek nem is, mert nem lehet, de a virágok — akárcsak a fák — „kimondhatatlan tetteit” meg kell tanulni. Miként öregapám megtanulhatta rózsafái közt.

KÉK HEGYEKEN

HERCEG JÁNOS

Egy úriember jött be, magas cilinderrel a fején, két ujját még oda is emelte a széléhez, mint a parasztok, ha úgy vélik, elég ennyit megadni a tiszteletből, és jött egyenesen feléje.

Babai azonnal felismerte, át is szólt a többi ágy felé: „Csend legyen, az anyátok mindenit!” Mert Veber váltig nyöszörgött. Kovács folyton beszélt, pedig senki sem hallgatott rá, Suta Jóska meg gajdolta a nótákat, egyiket a másik után, tán hogy el ne felejtse őket.

Ő rögtön felült, összefogta mellén a gyűrött és izzadságszagú, kék csikos inget, amely egy hete nem került le róla, csak aztán adtak frisset, és nem kellett, hogy az úriember megmondja, kicsoda, vagy ránevessen: „Mi az, Babai?“, ő mindjárt megismerte a tekintetes urat, Gyilaszánovics Pursit, hiszen tíz évig volt parádés kocsis a csenei pusztán. Másfél óra alatt beért tüzes lovaival Verbászra, úgyhogy még várni is kellett a budapesti gyorsra, amíg leszáll magas sarkú cipőben a szőke dajnája, hogy a szoknyáját felcsípve, nagyokat nevetve letegye magát a hintó hátsó ülésére a tekintetes úr mellett. Ő meg csak úgy a foga között sziszegett az almásderes paripának: „Csilás”, és az rögtön megértette, olyan száguldásba fogott a párjával, mint a szél.

Ettől a távoli emléktől most úgy meghatódott, hogy azt mondta csak úgy maga elé motyogva, de mégis tisztességesen:

— Kezit csókolom, tekintetes úr!

Szerette volna látogatójával azt is közölni mindjárt, hogy ő már réges-rég várta. Most meg pláne, amióta itt van a szegények házában, álmatlan éjszakáin, félálmában nemegyszer ott látta magát a révész kunyhójában, a Kanális partján, mint előtte az öreg Kuszurint meg Volicsot, a félszeműt, akik rendre mind odakerültek, mikor már kiüregedtek a munkából. Nádból tapasztott kunyhó volt,

elfért benne a révész dikója, ládája, még egy asztal is székkal. Mi kell még az ember fiának, nem igaz?

— Ha odahelyezne a tekintetes úr . . .

Apró, álmos szemével könyörögve nézett a földesúrra, de az nem felelt a kérelemre, csak mosolygott rejtélyesen, úgyhogy nem lehetett tudni, elutasítja-e, vagy majd egyszer csak azt mondja:

— Nohát készülj, indulhatunk!

Igen, de most belépett Agatha nővér, a vastag szemöldökű, csöcsös-faros boszniai apáca, rá se hederített Gyilaszánovics Pursira, az se persze őrája, hanem odajött az ágyhoz, és azon mérgesen, amilyen már lenni szokott, rárivallt:

— Mit maga megcsinálta megint, asztamaszta nekije!

Pedig ezúttal tiszta volt alatta a lepedő, mintha frissen húzták volna át az ágyat, úgyhogy a tisztelendő nővér el is tűnt mindjárt, csupán a tekintetes úr állt rejtélyes mosolyával, selymes fényű cilinderében fölötte.

— Mióta Kati meghalt, nagyon rossz sorom van, tekintetes úr. Mert odáig még küldött a fia Hamburgból pénzt minden hónapban. Mikor aztán meghalt, vége lett. Pedig én neveltem, ha nem is az enyém volt. Mikor a Kati másképpen maradt az ifiúrtól Dubokán, akkor az öreg nagyságos egy ezrest adott, meg még a lakodalmunk költségeit is ő viselte. Két hétre rája meg odavezényelt minket a sors a csenei pusztára, a tekintetes úrékhoz, az isten áldja meg . . .

Ezen egy kicsit sírnia kellett, hogy mindez így eszébe jutott, a tekintetes úrról meg is feledkezve, mintha nem állt volna ott az ágya fölött, s miután ő bekötötte a lovakat Srbobranból jövet, a Gavanszki nagyságostól, már mehetett is le a Kanálishoz, elfoglalni a kunyhót. Hanem aztán oly hirtelen megöregedett, édes jó istenem, hogy mire körülézett a kastélytól föl, az akácfás partig, Kati se látta sehol. Még hallani lehetett Gyurát, a bognárt, meg Keszeit, a kovácsot, ahogy kinn a műhely előtt énekelnek vasárnap délután: Árva gyerek vagyok, elmentem messzire, kék hegyek aljáról nem is látni ide . . . Hanem akkor már jött az upravnik, hamar abbahagyták a dalt, és beszaladtak a műhelybe, ő meg addigra már ott volt a kunyhóban:

— Babai bácsi, húzzon át! — kiáltotta a túlsó partról Rapos Julis két nagy kosárral a karján, ahogy a pacséri piacra igyekezett. Árva gyerek vagyok, elmentem messzire, kék hegyek aljáról nem is látni ide . . . És ebben a kékségben állt Rapos Julis a két kosarával, piros kendője is kék lett a fején, mint a tiszta ég, csak át kellett volna menni érte, aztán szépen betesséklni a kunyhóba, megölelni, és le-

ülni vele a dikóra, ahogy az öreg Lázó szerette mesélni, mikor oda-került révésznek, hogy ő a menyecskektől nem fogad el egy huncut vasat se, inkább hoznak neki egy kis szalonnát, túrót, és mi kell még aztán az évi három mázsa búzához, amit megőrlnek a Dunán... Árva gyerek vagyok, elmentem messzire, kék hegyek aljáról nem is látni ide... És ebben a kékségben, a szeptember végi szilvafák erdejében most nem a pacséri piacra igyekvő kofa állt, hanem Gyilasánovics Pursi, és meg is szólalt egyszerre:

— Három mázsa búza? Annyit nem adhatok! Találd föl magadat! Senkinek se járt akkora komenció. Hazudtak, mint a sánta kutyák. Hanem csak a révpénz, az volt az övéké, semmi más...

— Igaz, igaz, szó se róla, tekintetes úr, kezeit csókolom, persze, hogy hazudtak, és tán mehetnénk is már...

— Még várni kell — felelte a tekintetes úr. — Csak hadd szóljanak előbb az upravniknak, mert most ő az úr a pusztán, láthatad...

És csak most lehetett látni, amikor ezt mondta, milyen hosszú sárga fog lóg ki a Gyilasánovics Pursi szájából, mintha mind kiitta volna a jódot az üvegből, amikor Agatha nővér nem nézett oda, pedig ő azt azért hozta, hogy bekenje vele a sebet, a marha Suta Jóska térde alatt, mert ki szokott állni az utcára a hegedűjével, és aki arra megy, annak eljártssza hamar a nótáját. Úgy is esett el a múltkor, mikor berúgott, a lépcsőn legurulva, és összetörte a lábát. Fene a dolgot, bűdös csávó, nekem játsszad el inkább: Árva gyerek vagyok, elmentem messzire, kék hegyek aljáról nem is látni ide... Eztet én többet nem akarom hallani, to neszlobodno, mondta erre az upravnik, hanem a Keszei szembeszállt vele: Mit akar, azt mondja, maga még a porban játszott, mikor én már szervezett munkás voltam, és zászló alatt vonultunk föl május elsején, árva gyerek vagyok, elmentem messzire, kék hegyek aljáról nem is látni ide...

— Helyes — mondja erre Suta Jóska, és hátrabilentli a fején azt a selymes szőrű cilindert, úgy néz le rá a sárga fogával —, csak az a kérdés, mit fizetsz, mert ingyen nem muzsikálok.

— Jaj, tekintetes úr, mit fizethetek én, 'sz úgy maradtam minden nélkül, mint az ujjam, mikor összeálltam a Rapos Julissal, mert a feleségem meghalt, ő meg aztán kilökött az utcára bizonyos idő múlva, vén dög, azt mondja, bűdös lett az egész ház, mióta itt van...

És erre a tekintetes úr előhúzza a zsebéből a nagy, fehér zsebkendőjét, úgy törli könnyeit a szájalomtól, mintha nem is ő lett volna Gyilasánovics Pursi valamikor, akit a verbászi állomáson

már a vonat ablakába könyökölve várt Cserháti Ila, a szőke szabdkai primadonna.

— Elmegy, hát mégis elmegy? — kiáltja hangosan, amikor Agatha nővér odalép az ágyához, és összecsapja a kezét: „Mit maga megcsinálta megint, bozse moj, bozse moj!” — Elment, és itt hagyott!

Még jó, hogy ő mégis ott ül a bakon megint, mögötte a tekintetes úr, cylinder helyett zergeszakállas, zöld vadászkalappal a fején, s a két jó lábú ló sebesen száguld a fák alatt a kék hegyek felé, amelyek fölött most jelent meg a hajnali nap piros korongja; mire a kétoldalt elterülő mérgezőld búzatáblákon fényleni kezd a gyöngyharmat, és így fogy el hosszú útjukon a messzeség.

HENDIKEP

Cantilena

B Ö N D Ö R P Á L

Mint akinek a sorsa félbemaradt
s a lehetőségek közt lehetőségként lebegve
akárha a cet torkán lennék falat
ahogy cigányútra szaladt

sem kiöklendve sem lenyelve
a kérdés mi más lehetne —
ha rühellem a prófétaságot
miféle kettős szerepet játszok?

és sánta lábain versemnek
egyáltalán mit akarok?
mindenféle örökséggel terhelt
bennük miket motyogok?

Mindenemben sánta
éppen ezért valamiképpen
egyensúlyba jutni
az én hiú reménységem?

Vagy csak azért mert nem tudok
semmi mást
gyakorlom mégis itt
az igazmondást?

És nem annyira sánta
aki mindkét lábára sánta?
hogy ne eredhetne némi eséllyel mégis
a korábban rajtoltak nyomába?

Így talán még én is?
akár még be is érhetem a végzetem
előbb mint az engem érne el?

Mi akik felekezetünk
és nemzeti hovatartozásunk
érdeklődési körünk és világlátásunk
anyagi helyzetünk
és mindenféle más alapon ide
oda s amoda tartozunk
mikor és mennyiben vagyunk csak önmagunk?

Kik lehetnek a szövetségeseink?
kik az ellenségeink? És mit mondanak az eleink
vannak e használható
tőlük örökölt elveink?

A fiatal tanító — apai nagyapám —
holtában is ugyanabban a seregben szolgál?
és mert a folyókat szerette
csak azért maradt ott örökre az Isonzónál?

Mindig akad ügyeletes eszme
hogy a világot két részre szelje?
— És azontúl nagyanyámnak a lelke
ezt a megoszlott világot tükrözte?
Így védekezett hogy balsorsa tovább ne üldözze?

Aztán a következő háború
valamelyik átlagosan szomorú
hétköznapiján a fényképek is odavesztek.
És most hogy versemben is megjelentek
előbb-utóbb majd harmadszorra
és ezúttal véglegesen is semmivé lesznek?

Ők tehát már senkinek semmit nem üzennek
 még rajtam keresztül sem: hiszen
 emlékem róluk semmi sem
 és nem is él már senki sem
 aki tanúsíthatná
 hogy ennek komolykodó bohóckodását
 s annak gyógyíthatatlan tudathasadását
 milyen mértékben örököltem.

És mert legtöbbször önmagammal pöröltem
 azért nem a gyilkos löveg
 és talán nem a zárt osztály
 — génjeimben zavaros a szöveg
 hanem mint apai nagyapámra
 a végleges kijózanodás vár?
 az árokban a fagyhalál?

Akár a tisztas pékmester
 csak én a költőségembe bukok bele részegen
 amiből nem húz ki többé
 élve már senki sem?

A talentumot — már amennyit — tőle örököltem
 anyai nagyanyámtól? akinek csipős nyelvét
 félté az egész falu?
 Emlékszem mennyire
 respektálta őt apu és anyu:
 nagyszüleim közt ő volt az egyetlen
 de még ismerhettem. Ámbár
 akit — gyerekfejjel csupán —

tudom hogy az egész valahogy úgy fest
 hogy mögöttem már több mint fél emberöltő
 és én mintha még most sem tudnám
 hogy miért lettem költő.

És egyáltalán hova akarna
 azzal kilyukadni
 ha családunk történetét
 valaki csak úgy találta volna ki?

És akit úgy hívok: én
— minek a végén
vagy a közepén vagyok
vagy leszek és milyen poén?

Nem életrevalónak
engem a szüleim udvariasnak neveltek
és szófogadónak.
Olyannak akit kicsinylőleg
nevezünk jónak.

Így aztán amikor kamasz-becsvágyam
a halhatatlanságból részt kért —
egy maréknyiért
halk szavú költőként és utolsónak
álltam be a hosszan kanyargó sorba.
Hogy világvajítónak
sohasem is jussak sorra?

Ehhez persze azért
azt is tudni kell
hogy költő-
ben a lázadó és a töprengő
egyformán veszélytelen.

Mikor elszürkül a földi lét
olyankor kékebb lesz az ég —
az isteneknek és művészeknek
megmártózni benne: kié a gyönyörűség?

És nektek
akik azt gondoljátok hogy ihletem
meg sem érdemlem
mert a világot mint görbe tükörben látom
és láttatom

nektek csak azt mondhatom
azért mert úgy van: hogy nincsen
éppen én vagyok az itten

aki ha hitetlenül is
mégis őt szolgálom hívségesen
aki megteremtette ezt a cifraságot

legfőképpen azzal
hogy észrevenni igyekszem minden apróságot.

BÖRTÖNRŐL ÁLMODOM MOSTANÁBAN

Regényrészlet

GION NÁNDOR

Péntekig nem álmodtam semmiről, így hát börtönről sem, nem izgultam túlságosan a bírósági idézés miatt, hiszen csak egy rozoga kerékpár eltulajdonításáért vádoltak bennünket, tulajdonképpen ebben is majdhogynem ártatlanok voltunk, Istentéltő Dániel azonban gondterheltnak látszott, és furcsamód akkor derült fel az arca, amikor beléptünk a bírósági épületbe. Mert ez a bírósági épület derűs volt, ami azt hiszem, elég ritka eset az efféle intézményeknél, ez azonban határozottan derűs volt, tágas előcsarnokkal, széles folyosókkal, hatalmas ablakokkal, melyeken keresztül még a halvány, téli napfény is majdnem ragyogónak látszott. Egy széles folyosón ballagtunk végig, az ablakok előtt faládákba ültetett, magas pálmafák álltak, a pálmafák levelei tisztán és fényesen zöldelltek, ami szintén ritkaság az ilyen folyosókra rakott növényeknél. Később megtudtam, hogy éppen ebben az időben a bíróság két új takarítónőt vett fel próbaidőre, és ezek nagyon igyekeztek a munkával, hetente háromszor lemosták a pálmafák leveleit, és egyáltalán mindent tisztán tartottak, aztán amikor felvették őket rendes munkaviszonyba, gyorsan elkanászkodtak, nem törődtek többé a pálmafákkal, amiről én is megbizonyosodtam, mert hónapok múltán, amikor ismét a bíróságra kerültem, a pálmalevelek éppen olyan porosak voltak, mint mindenütt, a világ összes folyosóján. De ekkor még nem tudhattam, hogy ez lesz a pálmafák sorsa, majdnem vidáman lépkedtem a nagy tisztaságban, a folyosó jobb oldalán, a pálmafákkal szemben csontszínű ajtók sorakoztak, az ajtók mellett néhol ideges emberek üldögéltek a kirakott székeken, és várták, hogy beszélítsák őket az ajtók mögé, ahol majd elintézik ügyes-bajos dolgaikat.

— Keress egy becsületes képű parasztembert — mondta Istenfélő Dániel. — Bizonyára lelógó, ősz bajusza van, és fekete kalapot hord a fején. Ő az, akinek kölcsönvettük a biciklijét, és most mereven ül az egyik széken, kicsit dühös, mert ilyen jelentéktelen ügy miatt elrángatták a tavaszi mezei munkáktól, de azért miránk nem haragszik igazából.

Istenfélő Dániel tehát megnyugodott, amint ilyen magabiztosan jellemezte felperesünket, becsületes képű parasztembert viszont sehol sem láttam, így hát a tizennyolcas ajtót kerestem, mert ebbe a szobába szólt az idézésünk. A tizennyolcas ajtó mellett sem becsületes képű parasztember ült, hanem két nő; egy gyomorhajos kinézésű, fonnyadt arcú és nagyon rossz kedvű, középkorú asszony, szűk télikabátban, mellette pedig egy szép, fiatal lány, aki kíváncsian ránk nézett, de aztán gyorsan félrefordította a fejét. Megálltunk az ajtó előtt, aztán én leültem a kíváncsi és szégyenlős lány mellé, aki mint ha el is pirult volna egy kicsit, Istenfélő Dániel pedig a másik oldalon a gyomorhajos asszony mellé ült, aki nem pirult el, csak egy árnyalattal rosszkedvűbb lett.

— Először van itt? — kérdeztem a fiatal lányt.

— Először — mondta, és most szemmel láthatóan elpirult.

— Többször is el kellene ide jönnünk — mondtam. Kellemes, derűs hely ez a bíróság. Különösen a pálmafák szépek. Maga is szereti a pálmafákat?

— A diófákat jobban szeretem — mondta a lány.

— Van egy festő barátom — mondtam —, állandóan diófákat fest. Gyönyörű diófákat. Ha akarja, egyszer elvezetem hozzá, és megnézzük a képeit.

A rosszkedvű asszony rám villantotta a szemét, és szigorúan azt mondta:

— A lányom nem jár senkivel sem képeket nézni.

— Kár — mondtam. — A barátom nagyon tehetséges festő.

Ezután elhallgatott mindenki, de én nem hagytam elbátortalanítani magam, megkérdeztem a lánytól:

— Maga miért van itt?

A lány helyett az anyja válaszolt:

— Mi károsultak vagyunk, kérem. Valami városi tekergők elopták a lányom biciklijét, és most a tárgyalásra jöttünk.

Nyeltem egyet, Istenfélő Dániel meg csöndesen azt mondta:

— Attól tartok, hogy mi voltunk azok a városi tekergők. De higgye el, nem rossz szándékkal tettük.

Az asszony felugrott a székről, és felrántotta mellőlem a lányát is.

— Szóval maguk miatt hurcolnak meg bennünket! — kiáltotta, és összeráncolta az egész arcát.

— Visszakapták a biciklit, vagy nem? — kérdeztem.

— Visszakaptuk, de... meghurcolnak bennünket.

Istenfélő Dániel sóhajtott, és kétségbeesetten széttárta a karját.

— Miért van az, hogy egyes falusi asszonyok állandóan úgy járnak a világban, mintha valami förtelmes bűz facsarná az orrukat? Talán a sok háziállattól?

— A piaci kofák is megsavanyodnak néha — mondtam. — Amikor nem kelendő a portékájuk.

— Ne állj velük szóba! — mondta az asszony a lányának, és hátat fordított nekünk.

Amúgy sem szellemeskedhettünk volna tovább, mert kinyílt a tizenyolcas szoba ajtaja, és egy kerek arcú nő beszólította Istenfélő Dánielt és engem. Mentünk a nő után, aki kellemesen kövérkés volt, megítélésem szerint legalább két gyermeket szült már, de lehet, hogy szándékában áll megszülni a harmadikat is.

Bent egy széles asztalnál egy másik nő ült, ő volt a bírónő, aki pedig behívott bennünket, a gépírónő.

— Úgy látszik, ma egész nap nőekkel leszünk körülvéve — mondta csöndesen Dániel.

— Zavarja ez magát? — kérdezte a bírónő.

— Nem — mondta Dániel. — Maga egyáltalán nem zavar. És a tisztára mosott pálmalevelek is nagyon szépek.

Nem csodálkoztam, hogy Istenfélő Dániel ilyen szabadszájúan beszélt. A bírónő szemüveges, sötét hajú nő volt, olyan volt, mint egy jószágos tanítónő, akihez szeretnek iskolába járni a gyerekek.

— Vicces kedvében van — mondta a bírónő Dánielnek. — Pedig fél órán belül akár hat hónap börtönt is kaphatnak.

— Miért? — kérdeztem bambán. Aztán gyorsan befogtam a számat, és kissé riadtan szétnéztem az irodában. Afféle kisebb tárgyalóterem volt ez, bírói és gépírói asztallal és két sor székkal. Ilyen helyen tényleg elítélhetik az embert akár hat hónapra is. Istenfélő Dániel is elhallgatott.

— Maguk kerékpárt loptak — mondja a bírónő igen hivatalosan, de én még mindig bíztam a jószágában. — Aláírták a jegyzőkönyvet.

— Engedje meg, hogy megmagyarázzuk — kérlelte Dániel, mert ő sem szeretett volna fél évig börtönben ülni.

— Üljönnek le — mondta a bírónő.

Leültünk az első sorba, és őszintén elmondtuk, hogy mi történt mindenszentek éjjelén abban a tetves faluban. Aztunk és fáztunk,

nem tudtunk hazautazni, meglovasítottunk egy kerékpárt, és furi-káztunk vele, azt akartuk, hogy a rendőrök bevigyenek bennünket a börtönbe, hogy megmelegedjünk egy kicsit, be is vittek bennünket a börtönbe, ahol ugyan hideg volt, de legalább nem áztunk, ellenben majdnem a nyakunkba varrtak egy gyilkosságot, és természetesen ijedtünkben aláírtuk a jegyzőkönyvet a kerékpárlopásról.

Úgy láttam, a bírónő megértett bennünket, és együtt érez velünk, de azért megint azt mondta:

— Hat hónapot kaphatnak. Attól függ, mennyit ér a kerékpár. Ha a tulajdonos azt állítja, hogy a kerékpár értéke meghaladja a harmincezer dinárt, kénytelen leszek hat hónapra ítélni magukat.

— Egy rokonszenves, fiatal lány a tulajdonos -- mondta Dániel.
— Ő nem fog bezáratni bennünket. De az anyját ne engedje be, mert akkor végünk van. Állandóan büzt szimatol a levegőben.

Beszóltották a fiatal lányt, a rosszkedvű, ráncos, falusi asszonyt, aki maradt. A lányt Kovács Júliának hívták, ezt most tudtuk meg, és megint kipirult az arca, ahogy megállt mellettünk, a bírónővel szemben. A bírónő őt is leültette, én meg a fülébe súgtam:

— Huszonötezer dinárt mondjon.

A lány nem értette, hogy mit akarok, nem is volt ideje gondolkodni, mert a bírónő megkérdezte tőle:

— Maga a piactéren tartja a kerékpárját?

— Csak amikor a városba jövök. Ott hagyom a buszmegálló közelében, és amikor visszautazom a busszal, kerékpáron megyek haza. Mások is így csinálják.

Oldalba böktek Istenfélő Dánielt, majdnem büszke voltam magamra, én ezt már akkor megmondtam, amikor az a két falusi lány kerékpárra pattant, és ott hagyott bennünket a piactéren.

— November elsején a kerékpár éjjel is a piactéren állt — mondta a bírónő.

— Akkor késő estig dolgoztam, és a városban aludtam az egyik barátnőmnél.

— Hol dolgozik?

— Kormányos Ferenc ékszerésznél.

— Rendes munkaviszonyban van?

A lány egyszerre nagyon megijedt, láttam az arcán.

— Nem — hebegte. — Hetente háromszor járok be az üzletbe takarítani, és néha csiszolom az ékszereket.

— Be van jelentve?

— Nem. Nem vagyok bejelentve.

— Ez szabályellenes — mondta a jószágos bírónő, a lány pedig szenvedett.

— Dolgoznom kell valamit — mondta keservesen. — Remélem, nem lesz baja az ékszerésznek, mert akkor én...

— Mennyit ér az a kerékpár? — kérdezte a bírónő.

A lány rám nézett, és akkor kapcsolt.

— Huszonötezer dinárt — mondta.

— Megkezdhetjük a tárgyalást — mondta a bírónő, és mintha ránk mosolygott volna. A gépírónőhöz fordult: — Hívja be a közvádlót.

A kellemesen kövérkés gépírónő elment, és behívta a közvádlót, egy zaklatott külsejű férfit, aki egy halom papírral érkezett, és jóformán semmivel sem vádolt bennünket, a papírjait lajozgatta, a bírónő pedig megismételte a korábban feltett kérdéseket. Istenfő Dániel és én azt mondtuk, hogy a kerékpárt csak kölcsönvettük, és hajkurásztuk ott, a falusi főutcán, hogy kicsit kimelegedjünk. Egy-egy hónap börtönbüntetést kaptunk, fél évre felfüggesztve.

Amikor kimentünk a bíróság épületéből, azt mondtam Istenfő Dánielnek:

— Kovács Júlia megmentett bennünket. Meg kell hálálnunk valamivel.

— A bírónőnek is hálásak lehetünk — mondta Dániel.

— Kovács Júlia vallomásán múltott minden — mondtam. — Jóravaló, becsületes falusi lány. Ha kitavasodik, felkeresem, szerelmet vallok neki, és megajándékozom egy Simokovics-féle diófával.

— Szavalóestet is rendezhetnénk a tiszteletére -- mondta Dániel. — Egy este Kucsuk cukrászdájában. A Lírikusok csak Kovács Juliának szavalnának.

— Nem bánom — mondtam —, rendezünk szavalóestet is.

Akkor azonban elkezdett esni a hó sűrű pelyhekben, és úgy látszott, hogy még messze van a tavasz.

Készt is eleget abban az évben. A tél, mintha csak arra várt volna, hogy mi túlessünk a bírósági tárgyaláson, akkor lendült neki teljes erővel, szórta a havat, hozta a hideg szeleket, a szelek meg hófúvásokat emeltek, a görög és egyéb teherautók megrekedtek valahol a hegyekben, nem érkeztek a titkos szállítmányok Kucsuk cukrászdája elé, a Lírikusok unatkoztak, unalmukban több szavalóestet rendeztek a Kultúrkörben, szép sikerük volt, mert szépen szavaltak, de ennek sem tudtak igazán örülni, a teherautókat várták, azt hiszem, kifogyott már az ital- és cigarettakészletük, így hát elfogyott a pénzük is, és ezt csak részben pótolta a költészet szépsé-

ge. Én viszont elégedetten üldögéltem éjjelenként a portásfülkében, a nagy fehérségben jóformán semmi sem mozdult körülöttem, olvastam Thomas Mann műveit, nem állítom, hogy kiválóan szórakoztam közben, de meg volt az elégtételeim, hogy jó könyveket olvasok, és nem keveredem bele semmiféle gyanús üzelmekbe, amelyek miatt esetleg a kerékpártolvajlásért kirótt egy hónapot le kellene ülnöm. Thomas Mann vaskos kötetei mellett még a fehér és a fekete kandúr foglalkoztatott éjszakánként, ők a havas, szeles időben is puha léptekkel surrantak át az úttesten minden éjjel, mentek a szemétrakások felé, bár nem tudom, mit találhattak ott ilyenkor, hiszen a szemétkupacokat is betemette a hó, a két kandúr azonban oda járt rendületlenül, és minden bizonytal oda jártak a nőstény macskák is, mert amikor eljött a párzás ideje, hangos nyávogást hallottam, és a kandúrok is egyre borzalmasabbak lettek.

Körülbelül a kandúrokkal egyidőben szokott megjelenni Simokovics úr is, a szerelmes macskákkal együtt dacolt az ítéletidővel, végezte az éjjeli terepszemléit, amit nem egészen értettem, Simokovics úr sohasem festett téli tájakat, mindig tavaszi és nyári utcarészleteket festett dús lombú diófákkal, de télen sem tudott meglenni az éjjeli kódorgások nélkül, néha szinte kékre fagyva bicegett be hozzám a portásfülkébe, ilyenkor teát főztem neki, ő pedig, amikor felmelegedett, leginkább az üzébég kőfaragókról beszélt, akik kifaragták a Tadzs-Mahalt, és akiktől rendszeresen gyűjtötte információit Lukić-Leviathan Simontól, a Buharából elszármazott zsidó ékszerésztől. Feltételezem, hogy Lukić-Leviathan Simonhoz is kéken-zölden bukdácsolt be naponta Simokovics úr, és lehet, hogy az öreg ékszerész is forró teával kínálta meg.

Aztán megjött a tavasz első hírnöke, egy görög teherautó, megállt Kucsuk cukrászdája mellett, a Lírikusok vidáman rámolták ki belőle a csempészarut, én éberem figyeltem a környéket a portásfülkéből, és eszembe jutott, hogy kedveskednem kellene valamivel Kovács Juliának. De vártam még egy ideig. Újabb teherautók érkeztek, görög, török, német és holland rendszámúak, fellendült a Lírikusok üzlete, a Kultúrkörnek már a tájékára sem mentek, és a fák is kiszökdültek.

Akkor egy napon, egy szép, tavaszi délután elmentem Kormányos Ferenc üzlete elé a Posta utcába. Ténferegtem ott egy darabig, néztem a kirakatban sorakozó ékszereket, majd merészen benyitottam az ajtón, és szembe találtam magam egy rosszképű öregasszonnyal, akinek boszorkányorra volt.

— Kormányos Ferenc mestert keresem — mondtam zavartan.

— Nincs itt — mondta a nagy orrú asszony. — Én a felesége vagyok.

— Tulajdonképpen Kovács Júliát keresem.

Az asszony gyanakodva nézett rám, aztán valahová hátra kiáltott:

— Júlia!

Hátul a függöny mögül előbújt Kovács Júlia, megkerülte az ékszerespultot, és odajött hozzánk. Elég kicsi volt az ékszerüzlet, közel álltunk egymáshoz Júliával.

— Beszélni szeretnék magával — mondtam.

— Nem ismerem magát — mondta Kovács Júlia, és elpirult, akár ott, a bíróságon, és én láttam rajta, hogy igenis megismert.

— A faluból jövök — mondtam. — Üzenetet hoztam az édesanyjától. Menjünk talán ki az utcára.

Az ékszerészné továbbra is gyanakodva nézett rám, mi pedig kimentünk az utcára, és megálltunk a kirakat előtt.

— Miért jött ide? — kérdezte szomorúan Kovács Júlia. — Így is elég bajt csinált már nekem.

— De hát a bicikliügy lezárult — mondtam meglepődten.

— Nem zárult le — mondta egyre szomorúbban. — Kormányosék megtudták, hogy ők is szóba kerültek a bíróságon. Hogy törvénytellenesen dolgoztatnak. Felmondtak. A jövő hónapban már nincs munkám.

— Örüljön, hogy megszabadul ettől a vasorrú bábától — mutatam a kirakat mögé, és megpróbáltam jókedvű lenni.

— Mi szegények vagyunk — mondta Kovács Júlia. — Dolgoznom kell.

Gyorsan járt az agyam, eszembe jutott Simokovics úr diófás festménye és Istenfőlé Dánielék szavalóestje, aztán eszembe jutott Lukács-Leviathan Simon is.

— Hallott már a Tadzs-Mahalról? — kérdeztem.

— Nem — rázta a fejét.

— Menjen be a könyvtárba, és nézzen utána egy lexikonban. Indiában van, és nagyon szép épület. Üzbég kőfaragók építették. Az üzbégeknek is nézzen utána a lexikonban.

Kinyílt az ékszerésüzlet ajtaja, az ékszerészné kidugta a fejét, végignézett az utcán, jobbra és balra, és minket is megnézett.

— Mindjárt megyek — mondta Kovács Júlia.

A boszorkányszerű vénasszony visszahúzódott, én pedig megkérdeztem Kovács Júliától:

— Mikor találkozhatunk?

— Holnapután dolgozom ismét. Este hat óráig.

— Hatkor várom az utcasarkon. Addig olvasson a Tadzs-Mahalról és az üzbégekről.

Kovács Júlia bement az üzletbe, én meg hazaballagtam. Este tíz óra előtt, amikor dolgozni indultam, betértem Kucsuk cukrászdájába, Istenfélé Dániel a Lírikusokkal ott üldögélt, közeledett a záróra, már csak ők tartózkodtak a cukrászdában, ők záróra után is ott maradtak, arra az éjszakára is vártak külföldi rendszámú teherautót. Megígértem nekik, hogy ezúttal is éberem fogok figyelni, és kértem tőlük egy üveg jófajta italt. Istenfélé Dániel egy üveg jamaicai rumot adott.

Azon az éjszakán nem teával, hanem jamaicai rummal vártam Simokovics urat. Szemmel láthatólag megörült neki, azt hiszem, unta már a teát, meg aztán felmelegedett az idő, már nem kékre fagyva jött be a portásfülkébe, nyilván nem is kívánta túlságosan a forró teát. Így hát rumozgattunk ott csendesen, Simokovics úr arról mesélt, hogy hamarosan kilombosodnak a diófák, és ő rengeteg képet fest majd, és ha sikerül eladnia a képeket, elutazik Buharába, hogy megnézze az üzbég kőfaragókat. Hagytam, hogy beszéljen, és amikor már megfogyatkozott a rum, azt mondtam:

— Lukić-Leviathan Simon bizonyára nagyon magányos öregember.

— Legalább százéves már! — mondta Simokovics úr elmélázva. — Gyermekei, unokái már régen szétrebbentek szerte a világban. Sőt még a dédunokái is. De azért jól tartja magát az öreg, és az üzlete is jól megy. Bár még így is néha visszavágyik Buharába.

— Szüksége lenne valakire, aki a gondját viseli.

— Buharára lenne szüksége — mondta Simokovics úr, és kortyolt a rumból. — Ott volt fiatal, a főtéren mindennap megnézte azt a magas oszlopot, amelynek a tetejéről a halálra ítélt bűnözőket dobálták le a kikövezett térre.

— Ismerek egy tisztességes, fiatal falusi lányt — mondtam. — Mos, főz, takarít és ékszereket csiszol, ha kell. Érdeklődik a Tadzs-Mahal és az üzbég kőfaragók iránt. Szívesen gondját viselné Lukić-Leviathan Simonnak.

— Nem hiszem, hogy tisztességes, fiatal falusi lányokat különösképpen érdekelnék az üzbég kőfaragók — mondta Simokovics úr, aki még nem volt annyira részeg, mint ahogyan én gondoltam.

— A börtöntől mentett meg engem és Istenfélé Dánielt.

Simokovics úr hosszasan elgondolkozott ezen. Töltöttem neki a rumból, ő pedig később megkérdezte.

— Istenfélé Dániel küldi ezt az italt?

— Igen.

Kucsuk cukrászdája elé megérkezett a Lírikusok által várt teherautó, megmozdult a szavalókórus, gyorsan pakolták ki a sajrét, én pedig most az utcára figyeltem; ahogyan megígértem, és kevésbé figyeltem Simokovics úrra.

— Holnap majd beszélök az öreg üzbéggel — mondta.

— Holnapután este elvezetem hozzá a lányt — mondtam.

— A Nagypiacon van az üzlete. A börtönnel szemben.

— Ott csupán ócska bodegák vannak — mondtam. — Szegény kézművesek tengődnek bennük.

— Ne tévesszen meg a látszat — mondta Simokovics úr. — Háromszáz méterrel odább szép nagy háza van az öreg Simonnak. És szép nagy műhelye.

— A lány mindent rendben tartana — mondtam. — Még az öreg Simont is.

Simokovics úr kiürítette poharát, és elindult, hogy folytassa a trepszemlét. Kereste az újabb diófákat a külvárosi utcában. Kissé imbolygott, és mintha jobban sántított volna, mint máskor, de én bíztam benne, hogy nem feledkezik meg ígéretéről. A Lírikusok közben kipakolták a nekik szánt árut, és a teherautó is elment.

Elmúlt két nap, és én a megbeszélte időben találkoztam Kovács Júliával. Azt mondta, hogy elolvasta, mit ír a lexikon a Tadzs-Mahalról, de nem tudott meg túl sokat, az üzbégekről pedig még kevesebbet, ebből kifolyólag nem nagyon bízott látogatásunkban Lukić-Leviathan Simonnál. Én viszont bíztam Simokovics úrban, és vidáman vezettem Júliát a Nagypiac felé. A piactér üres volt, csak a kézművesek száználmas sufnijai világítottak a piactér mellett. Megtaláltuk az öreg Simon ékszerboltját, jóval szegényesebb volt, mint Kormányos Ferencé a Posta utcában. Bementünk, és udvariasan köszöntünk. Lukić-Leviathan Simon apró pult mögött üldögélt, ő maga is apró öregember volt, lehetett akár százéves is, a fején fekete, szögletes sapkát viselt, vízenyős szemekkel nézett ránk, de azért még így vízenyösen is jó szemei lehettek, mert nem hordott szemüveget.

— Simokovics úr küldött bennünket — mondtam, és Júliára mutattam. — Ő Kovács Júlia, az a lány, akit nagyon érdekelnek az üzbégek kőfaragók.

Lukić-Leviathan Simon bólintott, de nem szólt semmit.

— Az üzbégek sapka vagy zsidó sapka, ami a fején van? — kérdeztem.

— Üzbég sapka — mondta az öreg Simon. — Mostanában gyak-

ran visszavágyódom Buharába. De én csak a lányt vártam, magát nem.

— Majd várok a piactéren — mondtam, és elköszöntem, és kimentem az ékszerboltból. Nézelődtem a piacon, de nem sok látnivaló akadt, szemben, a piactér másik oldalán halványan világítottak a börtön ablakai, de azok mögött sem láttam semmit.

Kovács Júlia jó negyedóra múlva jött ki Lukic-Leviathan Simontól, és ragyogott az arca.

— Felvettek — mondta. — Felvett ez a jóságos öregember. Végre lesz állandó munkahelyem. Ezt magának köszönhetem.

— Semmiség az egész — mondtam, és átöleltem a vállát. Nem tiltakozott, ezért a kezemet a vállán hagytam.

Így mentünk végig a piactéren, és elindultunk az autóbusz-állomás felé, mert Juliának haza kellett utazni a falujába.

— Milyen az a kóser étel? — kérdezte izgatottan.

— Bizonyára disznósír nélküli — mondtam.

— Ilyen ételeket kell főznöm az öregembernek. És segíték majd ékszereket csiszolni. Nagy háza van itt a közelben, azt is rendben kell tartanom.

— Mikor kezd dolgozni?

— Amikor akarok. Majd megbeszélem az anyámmal.

— A Tadzs-Mahalról nem beszélgettek?

— Azt mondta, hogy majd mesél nekem sokat a Tadzs-Mahalról és az üzbég kőfaragókról. Nagyon kedves öregember.

— Szereti a művészeket és a művészetet. Bizonyára a verseket is szereti.

— Nem tudom — mondta Júlia. Erről nem beszélgettünk.

— Maga szereti a verseket?

— Szeretem, de nincs időm olvasni.

— És szereti hallgatni, ha mások mondják a verseket?

— Ha szépen mondják.

— Szombaton rendezünk magának egy szavalóestet.

— Kicsoda? És hol?

— Majd megtud mindent. Istenfélő Dániel és én meg akarjuk hálálni, hogy olyan rendesen viselkedett a bíróságon.

— Meghálálta már — mondta Júlia. — Szerzett nekem munkát. És ez a legfontosabb.

— De azért jöjjön be szombaton este a városba. Majd megvárom az autóbusz-állomáson. Azon az éjszakán nem dolgozom, és pazar szavalóestet rendezünk. Csak magának.

Egy ideig még szabódott, szigorú édesanyjára hivatkozott, végül

mégis megígérte, hogy eljön szombaton. Lassan sétáltunk a sötét utcákon, időnként megsimogattam Júlia haját. Kellemes, langyos tavaszi est volt, akármilyen lassan mentünk, az volt az érzésem, hogy nagyon gyorsan odaértünk az autóbusszállomásra. Júlia felszállt az autóbusszra, integetett nekem, én visszaintegettem.

Ha már itt voltam, benéztem Alihoz és Hasszánhoz a cukrászdába. Ott álltak mind a ketten, és vigyorogva néztek rám, módfelett boldogok voltak valamiért.

— Felcsíptem egy szép, falusi lányt — hencgetem.

— Láttuk — mondták vigyorogva. — Mi pedig kaptunk Kucsuktól egy motoros triciklit.

— Hol van?

— Gyere a kioszk mögé — intettek.

Odamentünk, tényleg ott állt a motoros tricikli, nem sokban különbözött a régi járgányuktól: három keréken egy ormótlan láda és egy ülés, csakhogy erre egy kis motort is rászereletem.

— Nem kell többé pedáloznunk — mondta Hasszán. — Nagyon untuk már.

— Nagyon rendes ez az izé — mondtam. — Hazavihetnétek rajta. Sohasem ültem még triciklin, és ma már eleget sétáltam.

— Majd én hazaviszlek — ajánlkozott lelkesen Ali. — Legalább bejáratom egy kicsit. Ülj bele a ládába.

Beleültem a ládába, ettől aztán egészen kicsi lettem. Ali messze fölém magasodott, felpattant az ülésre, és begyújtotta a motort. A kis motor élesen berregett, kikanyarodtunk a kioszkok mögül, és hangosan végigberregtünk a csöndesedő városi utcákon. Kucsuk cukrászdája előtt megkértem Alit, hogy álljon meg, kikászálódtam az alacsony ládából, és bementem Kucsuk cukrászdájába.

Néhány vendég ült a négyzet alakú asztaloknál, a Lírikusok még nem voltak itt, ők majd később jönnek, de Istenfélő Dániel itt volt, Kucsukkal beszélgetett, talán az éjszakai szállítmányok sorsáról. Oda mentem hozzájuk, és azt mondtam halkán:

— Szombat éjjelre függesszétek fel a csempészést és az egyéb sötét üzelmeket. Szavalóestet kell rendezni Kovács Júliának.

— Nem vagyunk csempészek, és sohasem foglalkoztunk sötét üzelmekkel — mondta sértődötten Dániel. — És szombaton egyébként sem várunk teherautót.

— Tehát rendben van?

— Rendben van — mondta Dániel. — Szép szerelmes verseket fogok összeválogatni.

— Én pedig megrendelem a képet Simokovics úrtól. Azt a képet amelyiken a legnagyobb diófa van.

— Mást is kell csinálnod — figyelmeztetett Dániel.

— Mit?

— Szerelmet kell vallanod Júliának.

— Meglesz — mondtam magabiztosan. — Viszlát.

— Viszlát, Rómeó! — röhögött utánam Kucsuk.

Azon az éjszakán a megszokottnál vidámabban olvastam Thomas Mannt, Simokovics urat is majdnem a keblemre öleltem, megköszöntem neki, hogy intézkedett Lukić-Leviathan Simonnál, megrendeltem tőle a diófás képet, és sokáig beszélgettünk. A két kandúr akkor éjjel sima szőrzettel és békésen kelt át az útesten, elmúlt a párzás ideje. Reggel vidáman mentem haza, ágyba dőltem, és nyugodtan elszenderedtem, de csakhamar rémülten felriadtam. Ismét börtönről álmodtam. Azt álmodtam, hogy este van, engem megbilincsel kézzel vezetnek a börtön felé, a börtönablakok halványan világítanak, és a fények egyre halványodnak, ahogy közeledünk. Mire beléptünk a börtönbe, a fények teljesen kialudtak, engem pedig belöktek egy töksötét cellába, és még a bilincseket sem vették le a kezemről.

Izzadtam, és rossz érzéssel aludtam el ismét. És ettől kezdve szombatig, mindennap a börtönről álmodtam, és mindig ugyanazt. Nem szóltam senkinek erről, még Istenfélő Dánielnek sem, bár tudtam, hogy az bajt jelent, de éberem nem éreztem semmi bajnak az előjelét.

Megvártam Júliát az autóbusznál, ő nem vette észre rosszkedveimet, mert ő jókedvű volt. Meglepően sokat beszélt, szinte végigbeszélte az utat Kucsuk cukrászdájáig, elmondta, hogy nagyon izgul a szavalóest miatt, de azért örül neki, de annak még jobban örül, hogy hétfőtől már az öreg Simonnál dolgozik, és hogy a gyomorba-jos édesanyja sincs már olyan rossz véleménnyel rólam és Istenfélő Dánielről, mint régen.

Kucsuk cukrászdájában már vártak ránk a Lírikusok. Istenfélő Dániel kezetsókölt Júliának, a többiek csak meghajoltak, úgy üdvözölték. Júlia most is elpirult, talán még pirosabb lett az arca, mint ott, a bíróságon. Leültünk, és limonádét rendeltünk, azt iszogattuk, és vártuk, hogy elérkezzék a záróra. Záróra előtt megjelent Simokovics úr, egy bekeretezett és papírba csomagolt képet hozott, és baklavát rendelt, mert volt pénze, kifizettem neki a képet.

Tíz órakor Kucsuk bezárta az ajtót, Júlia akkor már majdnem elájult az izgalomtól. A Lírikusok felsorakoztak, nyolcan voltak, Istenfélő Dániel, a kilencedik, érces hangon bejelentette:

— Júliának, aki tiszteli a tisztességet!

És megkezdődött a szavalóest. Istenfélő Dániel vezényletével gyönyörűen szavaltak, csupa szerelmes verseket. Adyét, József Attiláét, Radnótiét. Júlia megfogta a kezemet az asztal alatt, idegesen szorongatta, azt hiszem, nem tudta, mit csinál, talán azt sem tudta pontosan, mi történik, mindenesetre nagyon élvezte az egészet, és én örültem neki, közben teljesen megfeledkeztem baljós álmaimról, tulajdonképpen én is élveztem a Lírikusok szavalását. Végezetül Istenfélő Dániel egyedül elszavalta egy ismeretlen költő szerelmes versét, a többiek meg zümmögtek hozzá. A versről sohasem hallottam azelőtt, négy sorát azonban megjegyeztem:

*„Diófalevelek sötét zöldje
Betakar, ha pihenni térsz,
A döglegyek messze elkerülnek,
Mert te újból fényében élsz.”*

Hát, nem bántam volna, ha Istenfélő Dániel nem kotorja elő az ismeretlen költő versét. De azért megtapsoltuk: Júlia, Simokovics úr, Kucsuk és én, sőt még Kucsuk néhány unokaöccse is bejött a konyhából, és ők is tapsoltak.

Akkor felállt Simokovics úr, kihámozta a képet a csomagolópapírból, és odahozta Júliának, a képen természetesen utcarészlet volt diófával, de az utcának igen kicsiny részlete látszott, mert nagy volt a diófa. Júliának tetszett a kép, letette maga elé az asztalra, és gyönyörködött benne, a Lírikusok meg lassan körülvettek bennünket, és kaján arccal engem figyeltek. Megértettem, hogy mire várnak.

Felálltam, és hangosan közöltem:

— Fontos dolgot akarok mondani Júliának. De a pincében szeretném elmondani neki.

Kucsuk erre szétlökődöste a Lírikusokat, engem karon fogott, és félrevonszolt.

— Ide figyelj, Rómeó! — sziszegte. — Ennyi hülyeség mára éppen elég volt. Nem mutathatjuk meg idegennek a rejtekhelyet.

— Ez a lány szívvél-lélekkel az enyém — mondtam. — Lehet, hogy egyszer majd elveszem feleségül.

— Ha bajt csinálsz, miszlikbe váglak — mondta Kucsuk.

— Júlia megmentette Dánielt és engem a börtöntől — mondtam. Jelenleg pedig azt sem tudja, hol van. Nem látja, hogy majd el ájul a gyönyörűségtől?

— Jól van, menjetek le — mondta rosszkedvűen Kucsuk.

A pult mögé ment, előretolta az édességekkel megrakott pultot, felnyitotta a csapóajtót, és felkattintotta a villanyt.

— Mi ez? — kérdeze riadtan Júlia.

— Jöjjön csak utánam — mondtam, és elindultam a pincenyílás felé. — Valami fontosat akarok mondani.

Lementünk a pincébe, Júlia borzongva nézte a felhalmozott italosládákat és cigarettásdobozokat. Most nem volt piros az arca, mintha félni kezdett volna.

— Mi ez? — kérdezte még egyszer.

— Ez itt a törökméz alapanyaga — mutattam körül a pincébe.

— Mit akart nekem mondani?

— Szeretem magát.

A Lírikusok odafönt a csapóajtó mellett vihogni kezdtek, Júlia pedig azt mondta:

— Ne gúnyolódjon velem. Menjünk fel innen.

— Tényleg szeretem magát.

— Nem is ismerjük egymást.

— A háború alatt itt egy férfi és egy nő rejtőzködött heteken át. Itt ismerkedtek meg, és aztán összeházasodtak.

— Nem szeretnék hetekig itt élni — mondta Júlia. — Máris fulladok.

— Klauszrofóbia — állapítottam meg. — A maga kedvéért azonban hajlandó vagyok falura költözni, vagy akár tanyára is. Tanyára eljönne velem?

— Lehet.

— Akkor menjünk fel — mondtam.

Odafönt a Lírikusok már nem limonádét ittak. Whisky, rum és konyak került az asztalokra. Megtapsoltak bennünket, amikor előmászunk a pincéből, Kucsuk pedig a helyére tolt a pultot. Görög konyakot töltöttem magamnak, bár úgy emlékeztem, hogy a múltkor kissé olajosnak és ragacsosnak éreztem a görög konyakot, de azért jócskán felhajtottam belőle most is. Kínáltam Júliának, de ő nem kért, Simokovics úr diófáját nézegette, és kissé ijedtnek látszott, mi viszont ittunk tovább.

— Haza kell mennem — mondta később Júlia. — Nincs már autóbuszom.

— Körülnéztem, láttam, hogy Ali és Hasszán bejöttek a cukrászdába. Odszóltam Kucsuknak.

— Kölcsönvenném a motoros triciklit. Haza kell vinnem Júliát. Szép, meleg tavaszi esténk van, kellemes utunk lesz.

— Viheted — mondta Kucsuk.

— Megtöltöm benzinnel a motort — mondta szolgálatkészen Ali, és kitolom a triciklit az útra. Öt perc múlva jöhettek.

Elbúcsúztunk a Lírikusoktól, Istenfő Dániel ismét kezét csókolt Júliának, de Júlia akkor már nagyon félt, mint aki rosszat sejt, és nem pirult el. Öt perc múlva az út mellett voltunk, Ali és a tricikli várt bennünket. Júliát beültettem a ládába, kezébe nyomtam Simokovics úr festményét, én felültem az ülésre, Ali meg begyújtotta a kis motort. Elindultunk, és ekkor jöttem rá, hogy elég nehéz irányítani ezt az átkozott triciklit. Egy keresztbe erősített vasrúddal kellett kormányozni, de az első két kerék állandóan félrefordult, nyiklottnyaklott az egész járgány, kóvályogtam az úttesten, szerencsére vagy kétszáz méter után rájöttem, hogyan kell fognom a vasrudat, és ekkor már nyílegyenesen mentük ki a városból. Bátorítóan rámosolyogtam Júliára.

Kiértünk a városból a nyílt útra, és ekkor azt mondtam Júliának:

— Alapjában véve kellemes esténk volt, és most kellemes utunk lesz.

Júlia bólintott, most már mintha nem félt volna, bár a szoknyáját állandóan a térdére huzigálta, ezt még a sötétben is láttam, és arra gondoltam, hogy egyszer talán tényleg szerelmes leszek belé. De azért nem gondoltam ezt túl komolyan.

Ennek ellenére elkezdtem mesélni Júliának. Azt meséltem, hogy az egyetem befejezése után elveszem őt feleségül, elmegyünk valami tanyai iskolába, nagy tágasság lesz körülöttünk, kopasz fejű tanyasi gyerekeknek fogok beszélni az irodalomról, ő, Júlia pedig akkor már kitanulja az ékszerézmesterséget, gyönyörű arany- és ezüstholmikat készít, havonta egyszer majd behozza Lukić-Leviathan Simonnak, aki eladja a gyönyörű holmikat, és majd sok pénzt keresünk. A kis motor hangosan berregett, Júlia a felét sem értette annak, amit meséltem, de mégis mintha felderült volna az arca, és lelkesen bólogatott.

Rajtunk kívül senki sem járt az úton, abban az időben még kevés volt a kocsi mifelénk, egy rendőrautóval találkoztunk csupán, az út szélén vesztegelt, két rendőr állt mellette, megijedtem, hogy leállítanak, és majd mindenfelét kérdeznak, de nem állítottak le, csak gyanakodva néztek rám, ezt viszont már megszoktam, a rendőröknek az a dolguk, hogy gyanakodva nézzenek az emberekre, és akkor az jutott eszembe, hogy Kormányos Ferenc boszorkaorrú felesége teljesen indokolatlanul nézett rám gyanakodva. De most nem törődtem a csúnya ékszerésznel, továbbra is a tanyasi iskoláról beszéltem Júliának, megígértem, hogy szavalókórust alakítok a tanyasi gyerekekből, és gyönyörű verseket fogok szavaltatni velük.

Nem vettem észre, hogy előttünk egy pótkocsis traktor megy. Talán azért nem vettem észre, mert leszeggett fejjel meséltem a lábában kuporgó Júliának, és csak fél szemmel figyeltem az utat, közben már arról beszéltem, hogy lehet, hogy magam is verseket fogok írni, és azokat taníttatom be a tanyasi gyerekekkel. A traktor pótkocsija már előttem volt, amikor észrevettem. Meg akartam előzni, hiszen senki más nem járt az úton, de ahogy az lenni szokott, ezúttal szembe jött valami, láttam a fényeket, ekkor jobbra rántottam a vasrudat, és lebukfenceztünk az útszéli árokba.

Hallottam, hogy Júlia élesen felsikolt, aztán percekig nem hallottam semmit. Nem ájultam el, de rettentően zúgott a fejem, és sötét volt körülöttem. Később felültem ott az árokban, és arra gondoltam, vajon mi lett Simokovics úr diófájával. Láttam, hogy az út szélén ott áll a pótkocsis traktor, mellettem pedig az égnek mered a tricikli három kereke. Aztán ott áll előttem az a becsületes képű parasztember, akiről Istenfélő Dániel beszélt a bíróság folyosóján. Fekete kalap volt a fején, és lekonyuló ősz bajuszát az arcomhoz nyomta.

— Kiss Lajos vagyok — mutatkoztam be kábultan.

Főlegyenesedett, és ő is bemutatkozott:

— Szabó Pál vagyok.

Azután adott egy hatalmas pofont.

Meginogtam, de azért igyekeztem egyenesen tartani magam.

— A lány meghalt — mondta a becsületes képű parasztember.

— Kitérte a nyakát. Térj magadhoz, fiam.

— Hogyhogy meghalt? — kérdeztem.

Erre kaptam még egy hatalmas pofont a másik oldalról.

— Bajban vagy, fiam — mondta a parasztember. — Érzik a leheleteden, hogy ittál. Hívunk kell a rendőrséget.

Kimászott az út menti árokból, a traktorhoz ment, és rátenyerelt a traktor dudájára. Éles, visító hang hallatszott a csendes, tavaszi éjszakában, talán száz kilométerre is elhallatszott. Hamarosan megérkeztek a rendőrök.

HA MÉGIS RÁM TALÁLSZ...

SZÖGEDI SZABÓ BÉLA

ha mégis rám találsz Lina
újból az ölembe veszek
s majd hallgatjuk
hogyan halnak meg éjjelente a sáskák
és festik zöldre a vizet
hisz zölden vénül meg itt minden
a hidak a rézszobor Tamás bácsi udvarán
s ne lepődj meg ha ő is egyszer
mondom Tamás bácsi
zölddé érik vagy éppen
virágok hajtanak rongyos
kabátján ne lepődj meg
hisz ő titkon simára csiszolta
a macska gerincét
s most köszönet neki
magát Tamás bácsit
gerincét ki fogja megemelni
ugye Lina majd eltemetjük
oh persze ceremónia nélkül

meghagyom te győztél Lina
utolsó találkozásunk óta
konzervsört iszom
és egyre többet gondolok arra
hogy még mindig
szeretem a mohát a tetők északi oldalán
és Izlandot
meg is mászom olykor
hogy megkaparintsak csak egy ósdi cserepet
hisz a mohának egy cserép is elég
hogy megtelepedjen

Tamás bácsi avval töltötte
napjait hogy a varjakat számolta a vetésen
hogy aztán nyugodtan élhessen
madárijesztőt sem használt
éjfélkor mikor a hold
szemérmetlen gyanakvással
tekint a vetésekre
Tamás bácsi maga ment
a madárijesztő helyére
miután a jámbor szalmalegényt
ágyába fektette
ekkor az öreg úgy nézett ki
mint Jézus a kereszten
oly ártatlan és semmirekellő mégis

zavar Gauguin képe körül
a rézkeret melyet lassan zölddé fest az idő
akár Tamás bácsi rézsobrait
a képek megrepedeznek
csak szemük fog ragyogni mert talán
Gauguin smaragdzöld szemének spektruma az
talán önfeláldozása odáig ment
hogy saját szemét kivetette
a bolygó hollandus Van Goghgal
és ő maga illesztette a tahiti nők
szemének helyére hogy aztán
meg tudja hipnotizálni önmagát
egy végleges döntés érdekében
Tamás bácsi is hipnotizálta a tyúkokat
hogy növekedjen a tojáshozam
de azt mondta nem sikerül
nem megy a tyúkoknak
a dülőutak túl keskenyek
hogy az ember részegen eljusson a városig

a rézsobrok is
tyúkszarosak az udvar közepén
hisz a tyúkok odatelepszeneek és azóta
rézszagúak lettek ők is
s ami a legborzasztóbb
azóta soványodnak kezdenek szoborrá változni

de hát ez nagyszerű
mondtam neki
hús-vér tyúkszobrok
ezután szobrokat sem kell készítenie
a róka sem viszi el őket
melyik rókának kell rézszagú cyuk

Lina most már kaptam munkát
verseket írok ugye hihetetlen
a havas vetésekről a varjakról
Lina most ugye eljössz
kifestelek megígérem
zöld szoborrá leszel
kiállítalak szobám közepére
köréd szökőkutat építék
hol teknősbékák úszkálnak majd
s én életem végéig filléreket dobálok nekik
míg nem ezüstteknőcökké érnek

furcsa látogatók lépnek néha be ide
hogy felfalják az ezüstmécsákat
majd megvakulnak
úgy kell kiségitenem őket
dédanyám is akkor halt meg
mikor a kályhát festette
Lina most megdöbbenéstél
de ne félj
most ezüstteknőcök vigyáznak rád

nem Lina nem akartalak megijeszteni
csak el akartam lopni
közülük néhányat
már pár napja nem tudok aludni
oly hangosan susterognak ezek a békák
ne Lina ne félj nem bántani akartam őket
csak le próbálok faragni róluk
egy darabot s a filléreket
talán így könnyebben tudnak élni most újból
faragok akár Tamás bácsi udvarában
de az ember ilyenkor
mindig megsért valamit

felsérte magát
látod megvakulnak kezem közt
a teknőcök is
ne menj közel a vízhez
nem hallod
a sáskák újból
kijöttek a partra
de reggelre eltűnnek
csak bőrük világít
ez a vakságtól van
a vakok bőre mindig világít

ÁTLÓK (2.)

JUHÁSZ ERZSÉBET

Mint hosszú visszafogottság után a szívzaggató, elapadhatatlan sírás, úgy zúdult vidékünkre az eső egy fullasztó, nyári délutánon, amikor a ruha is már hetek óta úgy tapadt a testünkre, mintha maga is fáradt emberi bőrré akart volna átváltozni. Szellő sem rezdült. Csak az ég ereszkedett egyre alább és alább, mindinkább elveszítve kékségét. Még végül ráborul a földre, s aztán vége a világnak — mondogatták a sokat tapasztalt öregek, olyan egykedvűséggel, mint akik biztosan tudják, hogy mint minden ebben az életben, hát a világ is, egy szép napon véget kell hogy szakadjon. Az a néhány gyerek, aki még létezett ezen a vidéken, már kora reggel, ahogy kinyitotta a szemét, máris usgyi, ki a folyóra. Nagy nekifutásból ugráltak a folyóba, versenyre kelve az elmocsarasodott folyópartot ellepő békahaddal. Estefelé még mindig a vízben voltak, de ekkor már csak álldogáltak csendesen, öreges béketűrőssel, várva, hogy beesteledjen végre, s hazamehessenek nyugovóra térti izzadságtól, kipárolgásoktól örökké nyirkos ágyaikba.

Ezen a nyáron mindenki súlyos étvágytalanságban szenvedett. Kötetellességből bekaptak ugyan néhány falatot olykor-olykor, de semminek sem érezték többé az ízét. S ez kezdetben nem is szűrt senkinek szemet, csak amikor egy napon megpillantották Veisz urat, aki fergeteges kövérségéről volt nevezetes, olyannyira, hogy messzi vidékekről jártak csudájára azok, akik viszont épp ellenkezőleg, krónikus étvágytalanságból eredő soványságban szenvedtek. Veisz úr ezen az aszályos nyáron a szó szoros értelmében szemlátomást soványodott. Ezt mindenkinek óhatatlanul észre kellett vennie, minthogy Veisz úr, egy ócskásbolt tulajdonosa lévén, úgy döntött, hogy beül saját boltjának kirakatába. Ablaka nem volt a szűkös kis helyiségnek, s Veisz úr, hogy hosszú és unalmas életét némileg kitöltse, azt vélte a legcélszerűbb megoldásnak, hogy mutogatásra igen csekély mérték-

ben alkalmas árukészlete helyett, ő maga ül be a kicakatba, így aztán egy csapásra két legyet üthet agyon: egyfelől az ócskaságokat nem kell már eleve (az esetleges) jámbor vevő szeme elé tárnia, ő maga viszont figyelemmel kísérheti a nap minden szakában azokat, akik főutcai boltja előtt elhaladnak. Mindezek alapján mindenkinek szent meggyőződése volt, hogy Veisz úrnak pontos áttekintése van a helybeliek magánéletéről. Ugyanis mindenki szentül hitte, hogy Veisz úr belelát az emberek veséjébe —, ahogy mondani szokás —, ebből következően pontosan tudja, hogy ki milyen ügyet elintézendő vonul el ócskásboltja előtt, sőt még legrejtettebb gondolataikról, óhajaikról, jó és rossz kívánságaikról is pontos tudomása van. Nos hát, Veisz úr ezen a tikkadt, forró nyáron szemlátomást soványodott, s az addig egész testével kitöltött kirakat egyre üresebben tátongott.

Az emberi természet szerves tartozéka, hogy valamiféle bosszúra vágyik, kárpótlásul az őt ért vélt vagy valóságos sérelmekért. Ebből következő mindenki közös, kaján öröme az volt, hogy tudni vélte, Veisz urat titkos szerelem fűzi Pőcz Katicához, a helység egyetlen trafikoszónijéhez. Ennek a hiedelemnek az volt a legmeggyőzőbbnek vélt alapja, hogy Katica közelítette meg nőnemű változatban Veisz úr terebélyességét a leginkább. Kajánságok, sőt ocsmányságokig menő tréfák és mendemondák egész sorozata kelt szájról szájra kettőjük szerelmi együttléteinek részletes eceteléséből. Így aztán nekünk megadatott az a lehetőség, hogy a pajzán népmesék keletkezésének élő tanúi lehessünk. De Katicát sem kímélte meg ennek az aszályos nyárnak a végzete. Úgy elfogyott szegény, mint a csonkig égett mécsbél. Az addig egész testét kitöltő trafikjában oly apróra zsugorodott, hogy a vásárlóknak csak hosszas ágaskodás után sikerült felfedezniük, vajon Katica benn tartózkodik-e, vagy éppen eltávozott. Egyszóval: nem látszott ki a tolóablakon. Mi azonban mindketten már apró gyerekkorunk óta a gyógyíthatatlan emberi együttérzés betegségében szenvedtünk, s így éppoly súlyos levertséggel éltük át Veisz Béla (úr) és Pőcz Katica kövérségét, mint ahogy lárvára emlékeztető lesoványodottságukat is. Minden nehezen megszerzett garasunkat arra gyűjtögettük, hogy hetente legalább egyszer vásárolhassunk valamit Veisz úr ócskásboltjában vagy Pőcz Katica trafikjában. Számunkra — ha jobban megforgatjuk —, csodálatos volt ez az aszályos nyár. Amíg a többiek mind a folyón, mi ketten, felhasználva a tájék általános kihaltságát, hosszú hetekre valóságos bennlakókká alakultunk át az említett emlékeztetes helyiségekben. Mi tagadás, kezdetben csak a régiségek, vagy ahogyan a köz elnevezte: ócskaságok mennyisége ragadtatott el bennünket Veisz úr

boltjában a fölösleges és elévült tárgyak olyan tárházára bukkanunk, hogy még a lélegzetünk is elállt, amikor először megpillantottuk. Volt ott minden el sem képzelhető holmi, s olv zürzavaros egyveleget képezett az egész, hogy még legmegveszekedettebb álmainkban sem lettünk volna képesek hozzá foghatót produkálni. Voltak ott olyan szerszámok, amelyek rendeltetését egyetlen eleven ember ezen a világon el nem magyarázhatta volna. Felismerni véltünk például egy hatalmas franciakulcsot, amelyről szentül hittük — a belénk rögződött, gyerekes tévhit alapján, hogy a szavak azt jelentik, ami bennük foglaltatik —, hogy ez a *kulcs*, különösképp, mivel *francia*, valamely titkos zár nyitására szolgál. Csak épp a titok nyitjának ismerője távozott el egy ismeretlen, másik világba. Sőt egyre mélyebb meggyőződésünkkel vált, hogy e franciakulcs eredeti tulajdonosa nekünk kettőnknek hagyta hátra — irgalmatlan kajánsággal, a galádja! —, hogy meglássa, vajon kiálljuk-e a próbát, rátalálunk-e arra az ajtóra, amelynek kizárása majd egy egész más világra nyit számunkra bejárat.

Különböző elképesztő csavarok, szögek, kalapacsok, bakancsok, lakkcipők, cilinderek, vihar- és petróleumlámpák, dóznik, festőfák, feszítóvasak, mák- és kávédarálók társaságában volt ez a franciakulcs. De mindezen holmik tőszomszédságában ott sorakoztak különböző réges-régi női táskák, papirkofferok, egy tűzoltósapka, réztrombita, sőt egy első világháborúból származó tisztii egyenruha rézgombjai is. De ugyanitt felfedezhettünk egy üvegszemet s egy korhadófélben lévő falábat is. Mindezek az elképesztőer felfoghatatlan rendeltetésű holmikon kívül még a réges-régi női és férfikalapok sokasága bővölt el bennünket. Ez az aszályos nyár bennünket úgy érintett, mintha legalább hatvan év hullámhosszán mozognánk, minden pillanatban helyet és időt változtatva, sőt cikáznánk ezen időközön belül szüntelenül ide-oda, ön- és helyzetismeretünk elvesztése révén tulajdonképpen örökösen: összevissza.

Csekély önazonosság-tudatunk utolsó morzsáit is feléltük már. Ez az aszályos nyár nemcsak a vidék népét, de bennünket is kibillentett addigi megszokott látás- és gondolkodásmódunkból. A kisebb-nagyobb kibillenések, önazonosságvesztések a mindennapi élet szerves tartozékai. Mi talán csak abban különböztünk a többiektől, hogy — minden bizonnyal életre szólóan — ekkor veszítettük el a kedvünket attól, hogy valaha is vissza akarjunk térni a mindennapok megszokott, szükségszerűen igen szemellenzős, milliőegy formában korlátozott (korlátolt?) látás- és gondolkodásmódjához.

A Veisz úr ócskásboltjában megélt tapasztalataink elválászthatat-

lanok voltak mindattól, amit Pöcz Katica trafikjában felfedeztünk. Az apró trafik mélyén ugyanis olyan újságokra, évkönyvekre, egyéb kiadványokra bukkantunk, amelyek sokkal érdekesebb híreket, riportokat és (sommás) kommentárokat tartalmaztak, mint együttvéve mindazok az újságok és egyéb sajtótermékek, amelyeknek árusítására Pöcz Katica megbízatása szólt. Országgra szóló korrupciók és manipulációk hihetetlen sokaságáról olvashattunk itt, s emellett öngyilkosságok olyan mennyiségéről, hogy hihetetlennek tűnt, hogy valaki is életben maradhatott egyáltalán az elődeink közül. Halálos féltékenység, halálos szerelem, halálos anyagi vagy erkölcsi bukás. Halált választó elviselhetetlenségérzet azért, mert az élet még csak meg sem közelíti azon emberi igényeket és elvárásokat —, hogy az elérhetetlen, eleve megvalósíthatatlan vágyakat ne is említsük itt —, amelyek emberformájúvá tehetnék az emberi életet.

Néhány nappal a vihart megelőzően történt, hogy amint kikanyarodtunk a főutcára, egyszeriben minden délibábosan rebegni kezdett a szemünk előtt. Mintha csak néhány perc, és hirtelen minden láng-ra gyúl. Még a forróságot sem éreztük, csak azt, hogy mi magunk is néhány lépés után vibrálni, majd párologni kezdünk, s mire Veisz úr ócskásboltjához érünk, egyszerűen kipárolgunk ebből a világból. Mindez azonban merő érzékcsalódásnak bizonyult, mert hiszen sikerült elérnünk az ócskásig. Soha eddig nem tapasztalt érzéssel léptük át a küszöböt. Pontosan érzékeltük, hogy jelen vagyunk az ócskaságok e labirintusában, ám mégis, mintha nem mi magunk lennénk mégsem, hanem mintha csak *emlékeznénk* önmagunkra, a bolt furcsaságainak tárházára, s magára Veisz úrra is. Nyilván ennek a megszépítés felé eltolódott emlékezetnek tudható be, hogy Veisz úrról is egyszeriben lepergett a lárvaszerű álarc. Egy sudár férfi állt előttünk, csodálatos szép, mandulavágású szemekkel. Szakasztott olyan, mint Énekes Krisztina imádott Krisztusa. S ami még ennél is különösebb volt, minden megrendültség nélkül egyszeriben ráébredtünk arra, hogy a mi kettőnk összetartozása merő fikció, hisz nem is vagyunk ketten, *csupán egyvalaki van, aki végtelen magányosságát többes számmal nevezi néven.*

Ettől a naptól kezdve Katica nem jelent meg többé a trafikban. Tárva-nyitva állt az ajtó, s az üvegen olykor püspöklila fény csillant, és Katica sehol már többé. Nem csoda, hogy mindkettőnkben az a gyanú kezdett mindinkább gyökeret verni, hogy helyettünk ő párolgott el végül is, s hogy talán épp neki adatott meg a „franciakulcs” titkának nyitját kibogozni, s most már ott lubickol egy másik, ész-

szel fel nem fogható, s a mi képzeletünkben meg nem idézhető világ végtelen vizeiben.

Az óvatosság sohasem volt erős oldalunk, a félelem és szorongás viszont alkati adottságainkhoz tartozott mindig is, afféle évszázados örökségként, most azonban nem így s nem ezért kezdtünk félni, hanem magáért a félelemélményért, *reményteljesen* féltünk. Az is lehet, hogy öntudatlanul is csak átkereszteltük ezt az érzést, holott lényegében légszomjból eredő kalandvágy volt, súlyos élményínség. Tény azonban, hogy ettől a naptól kezdve soha többet nem merésztük betenni lábunkat Veisz úr ócskásboltjába és Pöcz Katica trafikjába. Mi is, mint a többiek, mindjárt ébredés után a folyó felé vettük az irányt. A különbség csak annyi volt, hogy mi ketten sohasem fürödtünk. Naphosszat ültünk a parton, nekítámasztva hátunkat egy terebélyes tölgyfának. Bizonyosan mindketten arra vártunk, hogy most majd végre valóban elpárolgunk, éreztük, hogy most már nincs többé se csillapulás, se elodázás, számunkra végérvényesen megért az idő, hogy eltávozzunk innen, átlépve egy másik világba.

A túl hosszúra nyúló várakozás általában átcsap saját ellentétébe, közönnyé lesz, egyetemes, mindent átható egykedvűséggé. Teljes külső és belső tespedtség lett végül is úrrá az egész vidéken ezen az aszályos nyáron. Az esőzés kezdetére föl sem neszelt már senki. Minden mindegy volt már. Sőt amikor már zuhatagként omlott órákon át, az sem tudott érzéketlenségünkből kibillenteni bennünket. Zuhogott megállás nélkül még másnap reggel is, amikor felébredtünk. Itt minden kert domboldalba nyúlik, már térdig ért a sár az udvarokon, amikor szétnéztünk odakint. Még ekkor is érzékcsalódásnak hitük, hogy az eső valóban megeredt. Sőt mintha ekkor kezdtük volna átélni e nyár forró aszályát a maga teljes valóságában. Mintha csak most engedhettük volna meg magunknak, hogy testestül-lelkestül át-érezzük mindazt, amire immár végérvényesen ráérezkedett a múlt idő.

Legalább két hétig ki sem tettük a lábunkat a házból. Ekkor kezdett lassacskán alábbhagyni a mindaddig szakadatlanul zuhogó eső. Még hetek múlva is csak hatalmas gumicsizmákban volt lehetséges a közlekedés. Ősz utóján végre szikkadni kezdett a föld, s a megáradt folyót már félcipőkben is megközelíthettük. A tölgyfák, bokrok, cserjék még ekkor is térdig vízben. Hihetetlennek tűnt, hogy nem is oly rég, még annak az évszázados tölgynek vetettük hátunkat, amelynek öreg gyökerei is kimeredtek a partoldal homokos földjéből. S most mintha csak állnánk, gyökértelenül, a pusza levegőben. Hosszasan elnézegetve a vízbe borult part látványát, egysze-

riben holtbiztossá vált bennünk a csalhatatlan felismerés, hogy a víz alá került fák, bokrok és cserjék közt ott ül Énekes Krisztina, és reménykedőbben, mint valaha is e víz feletti világban várja az ő Krisztusát. És az ő örökös kiszámíthatatlanságra ítélt tudatában, íme, már meg is érkezett az ő Krisztusa. Már indulnak is egymás felé, botladozva, már karjuk, ölük, ágyékuk is tárva egymás számára . . . Nincs ennél hihetőbb semmi, de semmi; csak egy víz alá került világban adatik meg ez a feltétlen, kölcsönös kitárulkozás és odaadás, és az a víz feletti világban soha meg nem érthető teljesség, hogy két lény eggyéolvadjon végre.

CSORBA BÉLA VERSEI

A DUNA-PARKBAN (VAGY HOL)

Lukas cipőkkel jártalak,
te mocsokba fagyott,
nyírfasöprű fák alatt
jókedvem rég elhagyott.

Kakaduk seggében a szálka:
rubin; zafír, smaragd . . .
S változatlan *a szegények ára!*
S változatlan cinkosság dagad

Új Rendekek jeges áramában
— az *értelmiségi lét.*
Hogy megtermékenyített mámorában
árulja világnézetét.

. . . S főve önlevüktől felkent
bíráknak friss poronty:
a „poézis” is *mindig elkelt!*
(Néma zsinegen a ponty.)

AMA CSÜTÖRTÖK ÉJSZAKÁJÁN

Először az erényes rablók jönnek,
Kobakjukban zsong majd a józan ész,
És hullik a hulla a hullámsírba,
És testeden csorog az oltott méz.

Jönnek utánuk a plébános lelkek,
 „Ne ölj!” — de csörög a zsebben a jén,
 És bukik a bulla e szűzi pírra,
 „Bourgeois legyél, s ne citoyen.”

Tájétkzó lovakon a Vizigótok,
 Útjukat jelzik friss akasztófák,
 Berobognak, hogy megteremtsék ismét
 Kristálypaloták Köztársaságát.

Nem Kromoszóma, Isten, Világszellem,
 Olajfa-hegyedre Kémbolygó néz,
 Ki itt az áruló: Jézus vagy Júdás?
 „Szempont kérdése újra az egész.”

Az Igazság göze is szertefoszlik,
 Mint a megromlott gombapaprikás.
 E sárteke csak lassan, halkán oszlik,
 Még olyan kerek — hát szeresse más.

SZIBILLÁK ÓCSKA KÖNYVE

Ady Endréhez

Rajtunk már Talizmán nem segít.
 Sem üstököscsóvákából ködlő
 mérges Cianid.
 Mint vámpírfogtól sebzett
 üde leányajkak,
 repeg a meggörbült Tér.
 Arca hamis tükrébe mered,
 ki látta itt cherubok seregít
 ég és föld között lángoló
 phallosszal szállani.
 Térdig a vérben,
 könyökig a könnyben?
 Únottan hanyatlik századunk:
 temeti művetélt Messiásait.

Csáth Gézához

Zöld herében, alkonyatkor.
Mint benzinnel felgyújtott, lángoló
kutyák . . .
Én ismerem ezt a hentest.
Ez az anyánk.

KASSEL FÉNYEI

SZATHMÁRI ISTVÁN

A hofgaismari aggok háza a park végén süppedt önnön malter-színébe, száraz, rezgő fákkal körülvéve; ablakain tompán ültek a rácsok, mivel bolondokháza is volt egyben, vagy inkább mentális és testi terápiaház azoknak, akik denevéreket láttak esténként, és akik állandóan hallják az eső dalát. Kapuit zöldre festették, és piciny kis ablakokkal látták el, amelyek valami behemót szemre emlékeztettek, légy szemre, véres-ízelt darázsszemre, amely forog, forog, és saját veséibe is belelát. Szúnyogháló volt ezeken a kis kukucskálónkon, számtalan kis zöld kocka. És bent zümmögtek a betegek ápolóikkal együtt, le-föl, le-föl, keresztül-kasul az emeleteken és a földszinten, a kádban, az asztalon, a vizenyős folyosókon, egymásra állva, ülve, gurulva. A melléképületek odébb voltak, a ház keleti oldalán, a betonút és a parkoló mellett, és ezekben a modern faházakban mindig égett a villany, mintha az itt dolgozók állandóan világosban akartak volna élni, mintha a sárga fény erőt adott volna nekik ahhoz, hogy legyenek, és hogy néha, vasárnaponként a templomból jövet ne tapossák agyon a virágágyásokat a száraz, halott füvek mentén. De volt, amikor sötétbe fagyott itt is a világ, és ilyenkor csak a szögek és a kalapács surranását lehetett hallani. Vagy inkább nyögését, nyögéseket, mert elszabadult lelkünk összes démona — mondták —, vihar forr idebenn, és ilyenkor szögekkel verjük agyon az időt és magunkat is. Nyugtalan, csatangoló lelkünket, ösztöneink matt vitrázsát, az akarást, a marást, a kérést, a győzelmet, a birtoklást. Mert az alkalmazottak is kacérokodtak a falon mászó szellemek egyikével, a maguk módján ők is a sárgába révedtek esténként, amikor a zárt szobák mellett ragyásra kínzott hörgések és vijjogások ostromolták az arra tévedőt. És ki tévedt arra? — csakis az, aki szétszórt gondolatait görgette, fricskázta maga előtt, aki elmúlt, ki-aludt, hamuba fagyott szikráin álmélkodott még, aki nagybetűkkel

írta a holnapot, csak a jelent, ezt az átlátszó, képlékeny valamit nem tudta sarokba szorítani, ezt a seszínű, szomorú madarat. És maradt a fekete kövű folyosó, a tágas, vizeletszagú szobák sokasága, a püf-fedt arcú mongoloid ápoltak tolokocsija, a papírhajók, kuglik, fércek, golyók, barna újságok kiszakított lapjainak neszezése.

Hatvankilencben engem is elért e tenger üveges hulláma, és mint aki úszni kész, vártam a következő csattanást. És nemsokára fehér köpenyemben álltam a zöld színű kapuk egyike előtt, és az apró kockákon kiáramló szagot és hangokat gyömöszöltem a zsebembe. A padláson kaptam szobát, a labirintusok pihenője mellett, ahol a karfiolképzű szakácsnő pihentette mázsás tagjait egy szakadozott matracra a délutáni sziesztákon. Rézsútosan ömlött a fény a helyiségbe, és a szabadon hagyott gerendák egyikén harapások nyomait láttam. A padlás, mint később hallottam, a rakoncátlan lelkek, betegek kamrája volt egykor, azoké, akik számára túl egyszerű az élet. Ápoló lettem tehát, köpenyem csak úgy szárnyalt, futkosott ide-oda. Nagy, barna tálcákat vittem mindenféle csöppekkel és mandulaszerű finom kis tablettákkal, majd golyókat, melyek közepén, mint a tű hegye, fénylett valami. Siklottam, mint szán a havon, oda, ahova hívtak, szólítottak és ahová már senki se ment. Közben a gerendák a fejem fölött ki tudja, mire emlékeztek. Korán keltem, és a szakácsnő már rég otthon volt, mire kopott matracára ültem egy percre, hogy lássak. Nyár volt, és a távoli nagyváros fényei pontokat hagytak bennem esténként, amint később az ablakhoz léptem, halványan szivárgó, pici kis hegyeket. Ott álltam tizenhat évesen.

Wölfinek hívták az egyik ápoltat, aki kurta lábaival kilométereket tett meg naponta a kert körül, gyorsan, szinte futva, mintha gyermekkorra lila papírsárkányát kergetné kíméletlenül. Az elfáradás perceiben apró papírdarabokra sajátos, egyéni írásával, mely vonalakból, pontokból és furcsa kihagyásokból állt — talán tudatának hű képeként —, szerelmes leveleket írkált a lányoknak, nőknek, akik ismerték. Ilyenkor szégyenlősen csúsztatta ölükbe a vallomást, és zavartan hunyorított ferde savószeemeivel; mindig félrenézett, és várta a választ, vagy a simogatást, vagy az ölelést, amit csak sejtethett, de sohasem érzett. Még álmaiban sem.

A tolószékek első pacsirtája egy hatalmas fejű, kis barna emberke volt, aki koponyája súlyát, mint ritka trófeát, büszkén, de izzadva viselte. Kocsijában szűk életének minden nyoma: dohány, pelenka, nagy mellű újságnők halmaza, pipa és hűgyszag. Általában vidám típus volt, piros szája, mint meztelen csigák ölelkezése a torz arcon. Fülei hatalmasak. És szeretett bennünket, engem is, aki csak a geren-

dában maradt, gerendámba szoruló fogak nyomaira gondolt a manzárd barnájában. És a pacsirta énekelt, közben ide-oda száguldott fémkerekein. Táskarádióját inge alá rejtette, és úgy figyelte a titkos hangokat. És csak úgy bugyborékolnak belőle is a hangok, neszek, zörejek: kész szimfónia ez már, ingre, kerekekre, rogyant lélekre írt. De néha sírt, és ilyenkor némán ülte meg fekete rádiója szőrösen ziháló mellét. Kifogyott az elem. A dal a szívére fagyott. A sós könnyek, mint szikso, trónoltak arcán.

A távoli nagyváros apró cseppjei továbbra is eljutottak hozzáni.

Wölfi egy nap eltűnt. Sárga bőrcipői fennakadtak a csipkebokor szűrős ágain. Nadrágjának barna foltjai szállingóztak az enyhe szélben. Sáros kerékvágásban találtak rá. Kezében levelei, papírdarabkák mindenhol. Talán választ kapott rájuk, talán ez zavarta meg, lehet, hogy igent mondott valaki, lehet, hogy órá vár.

A gömbfejű pacsirta napok óta nem evett; szájából, mint vízesés halvány sugara, folyt a nyál. Rádiója darabokban, rugók, elemek szerteszét. Arca fehér, mint Wölfi kezében a papiros, fogain dohánytörmelék. Mindenki érezte, tudta: megvadult, felbolydult a világ. Szobámban néha kialudt a fény, és minden ok nélkül hullámozni kezdett az ág. A kövér szakácsnő már jó ideje csak a konyhában aludt, a személyzet a melléképületeket festette, festette. Valaki meghúzta a ravaszt, valaki rosszkor köszönt el, valaki másra hártotta az életét. Úgy éreztük ezt, mint most a hajnalok enyhe gözét. De senki nem mondott semmit. Halottá vált a hang.

És ekkor, minden átmenet nélkül, mint amikor a villám elevenbe vág, megszólalt az ing alatt a rádió. A pacsirta megkövülten nézett a dombról lefelé. Olmos szemekben kinek az árnya táncolt, kinek a leple lengett sejtelmesen? Mit látott a bokrok alatt, a kertek alján, a meredek út tövén? Apja, anyja árnya suhanását, a gyerekkor halvány villanását, Wölfi betűinek egyikét, önmagát feszesen, büszkén és előkelően, szép, kerekded arccal? Ezt csak ő tudja már, mert hirtelen, hörgő kibuggyanással felhúzta kocsija fékjét, és eszeveszetten, feltartóztatathatatlannal zuhant, száguldott lefelé, mint Ady szekere az éjszaka kocsí-útján, lefelé, kísértetiesen foszforeszkáló ködöt hagyva maga után.

NAPLÓ 1912—1913*

CSÁTH GÉZA

MORFINIZMUSOM TÖRTÉNETE

1910. április 19-én történt, hogy Kuthy Dezső egyetemi tanár mellkasomon kopogtatva így szólt: „Egy kis jobboldali apicitis.” A félhomályos, carbolszagú rendelőben hirtelen kriptaillat csapott meg. Jéghideg szaladt át rajtam. „Tehát mégis elért az, amitől legjobban rettegetem.” Erőt vettem magamon, bízni akartam, és összeszedtem minden energiámat. Kemény legény voltam akkor. Barátaim előtt se mutattam megdöbbenést vagy kétségbeesést. De aznap nem tudtam aludni reggelig semmit. A múlt emlékei tódultak fel fejemben egymásra, a boldog óráim gyötrő szépségei, és a bűneim, mindaz, amit helytelenül tettem, az önvádak, nők ellen elkövetett apró, gaz dolgaim, Kató, Lyoa, Irénke!... 12 órakor vettem be az első brómadagot, kettőkor a másodikat, ötkor a harmadikat, és reggel fél hatkor a gyönyörű, tavaszi nap sugaraiban fecskendeztem be az asztalomon levő fecskendővel az ugyanott pihenő oldatból az első adagot, 0,02 M-et. (Akkor a női osztályon egy tabeses morfinista asszonyt kezeltünk.) Nem éreztem semmi különös hatását, nem is álmosodtam el, csak a belső gyötrelmek csillapultak gyorsan, meglepő gyorsan. Megnyugodtam. Néhány perc múlva bejött a szobámba Winter, akitől Veronalt kértem, és elmondtam neki, hogy gondolkoztam, fecskendezzek-e be morfint. Ő erre „majd adok neked” kiáltással elvitte az üveget és a fecskendőt. Ettől kezdve nem éltem a méreggel. Újtátrafüredre utaztam, összeszedtem minden energiámat, és csak a Hypnobromidot tartottam meg, amellyel a toxikusnak vélt álmatlanság és közérzetzavarok ellen éjjel küzdöttem. *Nem akartam* gondolkodni a dolgomon, azok a rémes képzetek, amelyekkel a specif. megbetegedés nálam össze volt kötve, arra kényszerítettek, hogy meneküljek előlük.

Újtátrafüreden május vége felé egy alkalommal igen erős bélfájdalmak és gyomorfájás kínoztak. Ekkor vettem reggel felé 25 cs. ópiumot. Segített. Ez volt a második találkozásom a méreggel.

Hatodik rész

Június elején főnököm, Szontagh 14 napra elutazott. Ebben az időben igen rosszul éreztem magam. A túl sok munka, a sok nehéz beteg tarka haemoptoéi, s hogy emellett adnom kellett az erős, tapasztalt, egészséges orvost, nagyon kimerítettek. A kimerülés lelki volt, mert főképp azon alapult, hogy azt képzeltem, hogy minden nap, minden óra amit munkában töltök, reparálhatatlan károkat okoz. Ekkor egy szép délután, vizit előtti időben fecskendeztem egy centigrammot az ott készenlétben lévő phiolák közül. Utána rögtön hánytam, majd nagy euphoria öntött el. Az alhasban édes melegséget éreztem, amely mint egy meleg áram, terjedt el a sympatikus ideghálózatban. Boldogan mentem vizitet tartani, türelmes voltam, kedves és Heinrichné nevű betegnél hosszú ideig elüldögéltem, beszélgettem. Ezalatt a tájat néztem, az eget. Minden rendkívül harmonikus, kedvező benyomást keltett bennem. Aznap Hypnobromid nélkül remekül aludtam. Másnap nem is gondoltam az egészszre. Az élvezet megismétlése meg se fordult a fejemben. Gyorsan híztam, erősödtem, étvágyam nagyszerűen fokozódott, úgyhogy jún. végéig 75-ről (ápril.) 80 kg-ra híztam.

Július elején azonban Jolán iránti vonzalmam mind nagyobb és nagyobb hullámokat kezdett vetni. Az asszony nem akarta mutatni, hogy viszontszeret, én reszkettem érte. Amellett délutánoként a közérzésváltozások sokkal nagyobbak lettek, mint azelőtt. Vagy a spec. méregérzékenység növekedett, vagy új fertőzést kaptam (ez a valószínűbb), vagy pedig a fokozott, hatalmas anyagforgalom, a példátlan, disznószerű étkezések okozták azt! A hideg-meleg érzések és paraesthesiók ellen ebédutánoként átlag másod-harmadnaponként júliusban 0,006 M-mel éltem. A viszontvallomás idejéig, különösen az ezt megelőző esős, rémes napokon négyfelé osztottam a 0,01 g-os dosist. 10-kor, háromkor és hatkor vettem 0,0025 g-okat mindig a bal alsó karba adva. Akkor ez úgy hatott, mint ma 0,01. Jolán elutazása után újra megszüntettem a mérgezést. Augusztusban Olga következett. Édes napokat kezdtem átélni anélkül, hogy tudatában lettem volna, milyen boldog is vagyok. A távollevő asszony leveleit azonban százszor is elolvastam, és minden fortélyomat összeszedtem, hogy ott maradt barátnőjével, H-nél beszélhessek róla. — Olykor rossz hírek érkeztek felőle. Ilyenkor haladék nélkül mindannyiszor 0,01—0,007 grammot vettem magamhoz.

Csak szeptemberben és októberben kezdtem a hetenként 2-3-szori adagolásra rászokni. Rendesen ebéd után vettem, és Olgáékhoz mentem utána feküdni. Azzal az ürüggyel éltem, hogy így jobban képes vagyok nyugodtan feküdni, s az, amit ártok, kevesebb, mint amit ezzel használok. Megtörtént azonban, hogy az M helyett 10—20 csepp ópiumot vettem, s ennek hatása 1-2-szer tartósabbnak is bizonyult. Lassanként azonban mind kevesebb és kevesebb élvezetet adott ez a kis adag, úgyhogy nyugtalanság és fejfájás jelentkeztek bizonyos bágyadsággal kapcsolatban. Majd az M nélküli délutánokon mély levertség, szótlanság fogott el, úgyhogy Olga minden kedvessége ügyessége se

tudott jókedvre hangolni. Az altatószerek használatát sem hagytam abba. Codeint kombináltam paraldohyddal és brómmal, s az esti adagon körülbelül 1 g bróm, 1 g Paraldehyd és 0,01—0,02 g Codein volt 0,05 g Veronallal súlyosbítva. Ezt, ha éjjel 3 és 5 között felébredtem ami igen gyakori volt, megismételtem. Míg a hatás beállott, a Nyugatot, s ebből is különös előszeretettel Halász Imre politikai visszaemlékezéseit olvastam. Sajátságos és feledhetetlen érzés volt ez. Tátrai éj-jel. Nyitott ablak, künn sűrű köd. Csobogó vizek szertesztét. Villany-lámpák alatt, nyakig ágyba bújva olvasok, mialatt a falon a pusztulás és gonosz sejtelmek árnyékai tolonganak szakadatlan mozgolódásban. Budapestre visszatérve az adaggal nem mentem föl, 0,07—0,008 g mellett maradtam, s ezt rendszeren délután 2 és 6 között alkalmaztam. Jó szellemem megóvott a dosis növelésétől. Az euphoria hatása alatt jól tudtam írni, dolgozni, majd aludtam 1-2 órát, s csak 5-6 tájban öltöztem föl, hogy a városba menjek, vagy Olgával sétálni, vagy hozzá ölekezni és frottage-t tenni, vagy a Világhoz, hangversenyre stb. Ily módon szépen berendeztem az életemet, és átlag 300—400 koronát ke-restem. Ezt a pénzt azonban Dezsővel szépen elköltöttük, mert a ke-zembe vettem a fiú specifikus gyógyításának ügyét, és nagy örömömről szép eredményt sikerült elérni már rövid idő alatt is.

Karácsonyra nem mentem haza. A szentestén 0,02 g-mal a bőrröm alatt a Valériából bandukoltam haza, és valami méltóságos, embergyű-lőlő érzéketlenséggel bújtam az ágyba.

A téli hónapokban Hütlhöz jártam. Testi egészségem igen jó volt, de a reggeli állapotok gyenge suffibrilitással collapsusszerű lustaságot okoz-tak. Nem bírtam a műtőterem nagy melegét, az állást, a mosdást. Az altatásban nagyon elfáradtam.

Nagy baj volt, hogy már hónapok óta nem közösültem. Kuthy nem tiltotta meg, de a gondolat képtelenné tett nemi lelkesedésre egy puella publicával szemben. Aggódtam a sikerért, és így a kísérletek nem si-kerültek. Emellett mindenféle bonyodalmak jöttek. O. iránti vonzal-mamba beleszólt a féltékenység is. Az M megvizasztalt. Márciusban mégis elhagytam. Egy egész hónapig mellőztem. Mikor újra vettem, ismét nagy hányingert okozott, és Olgáék klosettjén kiadtam az egész vasárnapi ebédemet. Májusban jöttem rá először, hogy milyen jólesik a reggeli adag, és milyen könnyűvé teszi a nap megkezdését. Ekkor reg-gelenként 0,015 g-mot vettem, s az ágyban Siklós hangszereléstanát ol-vasgattam. Valami sajátságos improduktív élvezettel, amelynek pontos analysiséhez hosszabb idő kellene. Darabomat, a Janikát akkor készí-tette elő a Magyar Színház. A próbák fásasztó idején a napi adagom 0,04—0,05 g lett, s hozzá még euphoriát alig okozott. Ellenben izza-dást, fáradtságot és étvágytalanságot annál inkább. Mégis a premierre egészen formához jöttem, s ha jól emlékszem, aznap könnyűszerrel megálltam, hogy csak este, mielőtt a színházba indultam volna, vegyek 0,01 g-mot.

A nyarat Stószon töltöttem. Júniusban írtam meg könyvem a fürdőn. „Az elmebetegségek psychikus mechanizmusát”. Folyton ezen dolgoztam 4 hétig. Ez alatt az idő alatt mentem fel az adaggal egészen 0,20 g-ig. Rendesen reggel, felébredéskor vettem 0,04 g-mot. Megreggeliztem, *Kingre*, vagy *Sepheard' a Hotelre* gyújtottam, azután dolgoztam 3/4 8-ig. Megmosdottam; dolgozni mentem 1/2 9-től 11-ig. Írtam egy órát. Ebéd. Utána 0,03 g. Írtam 3-ig. 3—1/2 5-ig újra villamozás. 5—7-ig munka. 5-kor is 0,03. — Vacsora után hasonlóképp 0,03—0,05. Ilyen módon a munka nagyszerűen haladt. Türelemmel és élvezettel írtam. Nagy baj az volt csupán, hogy erős szívfájdalmak és székrekedés jelentkeztek. Előbbi ellen étert és coffeint, utóbbi ellen klysmát alkalmaztam.

E hó 11-én látogattam meg Jolánt Újfűreden. A vizontlátás nagy csalódással járt. Tisztán éreztem, hogy ez a nő képtelen arra a nagy és Izolda-szerű odaadásra, amelyet neki szupponáltam, s folyton attól fél, hogy bennem egy professzionátus nőcsábász rejlik, és az elhátározása torzítja vonzalmát, hogy egy bravúrvállalkozásnak eshetik áldozatául. Csak este, amikor könnyű, nyitott nyakú selyemblúzban átölelt, és éreztem, hogy nincs rajta nadrág, se alsószojnya, akkor tudtam meg kétségbeesett és mohó csókjából, hogy az enyém akar lenni. Most már nem kellett. Menni akartam. Nem volt kedvem, vágyam, impulzusom és condome-om. Félttem, hogy helyre nem hozható károkat okozok neki, és nem lesz képes többé a családjában megmaradni. Ma is úgy érzem, hogy jól cselekedtem, hogy nem coitáltam meg. —

Július elején megérkezett Dezső. Holtsápadt voltam már akkorra a méregtől. Az elvonást haladéktalanul elkezdtük. Azt is fölfedeztem, hogy a Pantopon nagyszerűen helyettesíti az eredeti szert. Pár nap alatt 0,06, majd 0,05 g volt az adag, fele P és fele M-ből. Néhány hét múlva már 0,04 P-nél tartottam. Ha akkor nem jut eszembe egy tuberkulinkúrát csinálni, ami a közérzést lényegesen megzavarta, még ott elvonhattam volna teljesen. De a féltékenységi és tehetetlenségi kényszer gondolatok se engedtek. Még nyár végén is 0,03 P-nél voltam.

Majd itthon, Budapesten sikerült teljesen megoldani az impotencia ügyét. Sikerrel és teljes kéjérzéssel coitáltam Szidit és Olgát. Örömem határtalan volt. A szerencse érzése és a boldogság tartottak megszállva. Még fél év múlva is, ha visszagondoltam erre az estre, amelyben akarattal, ügyességgel, kitartással és találékonyssággal rendeztem ezt a rendezhetetlennek látszó ügyet, nagy örömrzés fogott el. Ennek az öröme azután újra fecskendeztem. Való igaz, hogy az öröm és a fájdalom egyformán elviselhetetlenek egy igazi M-istának.

Októberben és novemberben napi 0,05 g volt az adagom, 2%-osra kevert P- és M-oldatból reggel vettem ágyban 0,016-ot, ebéd után vagy coitus után következett a második adag, és coitus után vagy este

5—6 közt a harmadik. Olykor egy negyedik 0,012 g-mos adagot is elhelyeztem este 9 tájban. Ebben az időben sohasem kerültem ki a *túlméregzettség* állapotából, alig élveztem valamit, és szívizgatókkal voltam kénytelen élni, hogy ellensúlyozzam collaptoid állapotomat. Végre egy este, november 27-én, amikor a New York kávéházban egy feleslegesen adott kis adaggal nagyon sokat rontottam a máris rossz közérzésen, *rendkívüli* elkeseredés fogott el. Osváthnak beszédéből lebecsülést éreztem. A fiatal írók úgy néztek rám, mint egy lejárt emberre, hiszen nem írtam már hónapok óta semmit. Hazamelve a tükörben leköttem magam, és majdnem síró hangon, könnyörtelenül szidtam magamat.

Másnap történt *hosszú idő után* először, hogy reggel méreg nélkül mentem munkába. Ezen a napon csak este 1/2 6 felé fecskendeztem 0,02 g Pantopont, mely nagyszerű euphoriát okozott, és kielégített 24 órára. Másnap, harmadnap ugyanúgy cselekedtem. Fő elv volt a naponta egyszeri adag. Már a második éjjel nem ment az alvás. Az alkoholnak, brómnak, aszpirinnek hideg víznek és meleg fürdőnek ügyes kombinálásával és a szakadatlan, erős elhatározás fenntartásával sikerült elvonni a mérget teljesen. Dec. 5-én fecskendeztem *az utolsó* az évi adagot. Legnehezebbek voltak az éjjelek. Ilyenkor, ha felébredtem, rémes szívszenzációk gyötörtek. Álltam őket. Fürödtem órákig, majd 50—100 hideg szívmosást csináltam, s csak ezek után fecskendeztem 0,01 P-t 1 $\frac{1}{2}$ -os oldatban. Ily módon az álom hamarosan helyreállt. Csak kevés brómot vettem esténként.

1912. januárban és februárban, márciusban, áprilisban, egész május 5-éig tehát, öt teljes hónapig méreg nélkül éltem. Csak átlag kéthetenként történt, hogy belsőleg 5—6 cseppet vettem egy 2 $\frac{1}{2}$ -os oldatból, mely Gyula szobájában állt (ami mindössze 0,005—0,006 g-nak felel meg). Ez a kis adag 5 percen belül hatott, majdnem úgy, mint egy injectio. Amiatt is szükségem volt erre, mert Olga bátyja, akit halálos beteg Pestre hoztak, lehetetlenné tette a szabad és gond nélküli nemi életet, és nemegyszer csak ily módon akadályozhattam meg az onaniát. Ma is vallom, hogy a két rossz közül az M kisebb rossz. Másik motívuma volt ezeknek az apró visszaeséseknek a cigaretta. Ha a dohány nem jól esett, mindig eszembe jutottak az M-euphoriák, amelyeknek közepette a dohányzás nagyszerű és hasonlíthatatlan élvezet. —

Május 5-én, amikor elhatároztam, hogy Stubnyára megyek, tértem újra vissza a mérleghez. Az utazgatások alatt 0,015 P-t vettem. Ezáltal az egy helyben ülést tettem lehetővé, és képes voltam azt az időt értékesíteni, olvasásra stb. felhasználni. Cagliostro életrajzatát ekkor olvastam, de korántsem csinált olyan nagyszabású élvezetet, mint Casanova iratai, amelyek az M-mentes hónapok közül a márciust tették feledhetetlenné. Reggeli fürdő után, megmosott szívvel, kávézva és szájamba egy nagyszerű Luxorral vagy Gianacliddal, szürcsöltem ezeket a vidám, kedves és bölcs füzeteket, amelyek megkétszereztek életkedvem, lecsök-

kenették féltékenységet, és a nemi komplikációk előidézésére irányuló hajlamaimat.

Hasonlíthatatlan élvezetek között, de minden lelki vonatkozás nélkül közöszültem ebben az időben, és dec. 5-étől kezdve *minden hónapban* szerencsésen teherbe is ejtettem a leányt.

Májusban tehát az utazgatások hajtottak újra a méreghez. Átlag minden 3. nap délután vagy reggel, de csak egyszer fecskendeztem 0,02 g P-t.

Júniusban hasonlóképpen cselekedtem. Egyrészt az unalom az üres fürdőn, másrészt az aggodalom az orvosi siker, karrier miatt és a biztos, nyugodt fellépés elérésének vágya vitte rá, hogy abba ne hagyjam. A szert úgy állítottam elő, hogy a magammal hozott pasztillákat forralt vízben glycerinnel és abs. alkohollal feloldottam, azután pedig a vizeletszűrő tölcserén megsűrtem. Így 30%-os oldatból vettem 1/2—3/4 cm³-t.

A július hóban is csak minden másnap éltem a méreggel. Ily módon teljesen kielégített, és elég könnyen végezhettem el sok munkámat, amit különben nem bírtam volna. Voltak betegek, akik idegessé tettek. Pl. Kovácsné Dasi faradizálása éppen az asszony túlzott szemérmessége, öregkora, kedvessége, süketsége miatt. Mindenáron igen [...] reggeli előtt vettem az első adagokat 0,01 M alakjában. Ezzel a felöltözés, munka megkezdése a legkínosabb, sőt borzalmas aktusokká változtak. Így a délelőtti *depresszió* sokkal nagyobb volt, mint bármikor. Azután úgy rendeztem a dolgokat, hogy egész estig vagy késő délutánig nem fecskendeztem, de itthon, vacsora után, rövid időközökben még 2, sőt 3 adagot is alkalmaztam. A mai dosis nagyságát tisztán mai influenzás állapotom indokolja, mert míg az előző napokban 0,03—0,04 M-et vettem, ma 0,045 P és 0,013 M-re volt szükség. Mit csináljak. Ez a hét az utolsó, amelyhez minden reményemet fűzöm.

Január 31. Egymás után számolok be a véres kudarcokról, amelyet saját magammal való ütközeteimben szenvedtem. A szerencse még így sem akar kedvezni nekem. A hét elég jól indult 0,044 és 0,046-os napi adagokkal, amelyeket 3- és 4-felé osztottam el, de tegnap és ma ismét belejutottam abba az iszonyú circulus vitiosusba, amely a legszegyenletesebb önvádítások forrása. Ilyenkor mindig onnan ered a baj, hogy nincs erőm bevárni a délelőtti defecatiót. Mert ha ez sikerül, és a bélből újra felszívódó M-mennyiség távozott, akkor mindig jelentkezik egy egész napos és kellemes M-éhség, mely a rendes adaggal csillapítható. Ha ellenben reggel még ágyban, vagy székelés előtt megtörténik az első bűn, akkor az adag rendszeren nem érvényesül, nem is okoz euphoriát, a tetejében a székelés is elmarad (ebéd után csak nagy kínnal tudok valamit napvilágra hozni), és a végbélből újra felszívódó méreg teszi *kétségbeesetté* a délelőtöt. Vétkezni is és ártani, és még nem is élvezni — ez a keserves gondolat üldöz ilyenkor, és sokszor ha pisztoly volna a kö-

zelben, egy mp alatt szétrobbantanám ilyenkor a fejemet. Ehelyett azonban mit teszek? . . . Rendszeren még idő előtt, 3—4 órával az első adag után veszem a másodikat. Ez rendszeren 20—30 percig tartó euphoriát ad, azután ismét jó a legszánalmasabb, legnyomorultabb közérzés, amelyben:

- 1.) Minden emberi cselekedet iparkodás, szorgalom, munka kinevetni- és gyűlölnivalónak tűnik fel.
- 2.) Minden beszéd fárasztó és buta.
- 3.) Minden terv kivihetetlen és rettenetes.
- 4.) Minden nagyszerű, szép és nemes elérhetetlen és céltalan.

Ilyenkor szívom egyik cigarettát a másik után, míg azután az ízt sem érzem többé a füstnek. Eszem a narancsokat, míg bele nem unok. Undorral zongorázom. Megmosdom. Olgához megyek. Az életet tűrhetetlennek találom. Igyekszem őt mulattatni, de hiányzik belőlem az igazi szexuális érdeklődés, tehát csakhamar nagyon unom magam nála. Miután a szexuális érdeklődés majdnem nulla, és tudom, hogy miért — tehát erővel *túlzom* azt, folyton ölelem, csókolom, és ha kell, ha nem, forszírozom a coitust, amely szégyenletes félelreccióban folyik le, és részéről 2—3, részemről 1 ejakulációt eredményez. Utána legjobban szeretnék eljönni, hogy tehát elviselhetővé tegyem ottmaradásomat, újra 0,02—0,03 g-mot helyezek el undorral a WC-ben. Este, vacsora után ismét 0,02, majd 0,01 és újra 0,01 következik. Ez utóbbi azon ürügygel, hogy ez már a holnapi napba számít.

Mérhetetlenül undok, megvetni való élet ez. Oly undok, gyenge és szánalmas vagyok, hogy valósággal csodálkoznom kell Olgán, hogy még szeret, és nem csal meg. Hogy nem undorodik még végképp gyenge, fátyolozott hangomtól, folytonos tükörbe való nézegetésemről (amely az egészségcomplex természetes reflexmozgása), cinikus és töpörödött peniszemtől, ványadt pofámtól, szellemtelen beszédemtől, impotens, munka nélküli életemtől, gyanús egzisztenciámtól, akarat nélküli mivoltomtól, szemérmertlenségemtől, amellyel mindennap elég hosszú időre a WC-re vonulok, butaságomtól. Azt hiszem, büdös is vagyok, mert a szaglásom romlott lévén, sem a rosszul kitörölt seggemnek, se az odvas szájamnak a szagát nem érezhetem.

Ma pedig erős voltam. Reggel szépen öltözni kezdtem méreg nélkül. Dolgoztam. Egész 1-ig semmit se vettem. Mikor az átkos PVZ-hek akar-tam nyúlni, mindig eszembe hoztam, hogy Pista bácsi 68 éves, és még hetenként coitál. Tehát nekem is biztos reményem van rá, hogy 60 éves koromig aktív férfi leszek. Istenem, még 34 év, mennyi élvezet, mennyi jó nap, mennyi könyv, mennyi szép eszme, mennyi táj, szag, tej, cigaretta, virág, vagyon, pénz, dicsőség, zene, gyermek, boldogság, újságolvasás, az élet teljessége, még 34 évi élet, élet, amelynek minden napja többet ér, mint ez az álgyönyörrel és valódi, keserves szenvedések-

kel telített élet, amely csak 5 évre van tervezve, de amelyből 100 év se ér fel ennek a 34-nek a reális, igazi élvezeteivel.

Szóval ezen az alapon kilátásom volt, hogy a mai napot sikeresen végzem, csak este és ágyban veszem be a nap egyetlen adagját.

Mi történik. Bözsi, aki ebédre ígérte magát, késik. Nem szívesen vártam, de ha már jön, jöjjön rendesen. Mit bontja meg a rendet az elbizakodott taknyos-szegény! Kis jasszlány. Jó, míg jön, komponálok. Leülök a Naplegenda mellé, amelyet tegnap kezdtem, és hogy jobban élvezzem, és *tovább tudjak menni* az expozíció megkonstruálásával, veszek 0,02 P-t 40% oldatban. Mindez egészen jó volt, de csakhamar megbántam, mert szellemem élénksége elveszett. O-nál újabb kellemetlenség. Gardy Aranka cselédje és kislánya ott voltak, a fürdőszobába vittem tehát a lányt, mert hamar túl akartam esni a +on, hogy az újabb P-adagot beadhassam. O. rettegett, akadékoskodott, alig volt élvezetem. 7 órákor eljöttem, azzal az ürüggyel, hogy a-ba megyek. Utközben azonban 40% M-oldatot csináltattam. Még vacsora előtt itthon 0,03 M-et helyeztem el. Irkáltam, apró-cseprő számításokat, tervezgetéseket a jövő hónapra, öncsaló, ostoba kis listák ezek, életem hitvány voltának ragyogóan komikus bizonyítványai. Közben bejő Póli ágyazni. Nekiugrok. Akarom látni experimentumképpen, *hogyan viselkedik az ágyra döntve alattam*. Megszúrom magam egy gombostűjében. Ó vörös, liheg a vágtyól, de a hajamba kapaszkodik, a professzort emlegeti, és kiált. Abbahagyom — kilépek, a folyosón Mariska leleselkedik. Elmondja — újabb kellemetlenség, hogy Vajda kórrajzának gépirásával még mindig nincsen készen, mert egy helyen kétsége volt a beszúráásra vonatkozólag. — Megvacsorázom, de a küzdelemben elveszett a mérge langyos, egyenletes hatása. Utána újabb 0,03 M, két adagban (0,015) 10 percnyi intervallummal. Naplótírás, elkeseredés. Undorézés.

A holnapi nap programja. Semmi „M”. Semmi pótszex. Semmi alkohol. *Semmi nicotin*. Csinos szenvedésekre van kilátás, de mindegy. Most már szenvedj, kutya, ronda, szemét ember, szenvedj, és rágd a falat. Éjjelre, de csak 12 után, engedélyezve van 0,03 P subcutan.

Édesanyám halála napjára, febr. 6-ára *teljesen szabad* leszek. *Utolsó injectio február 5-én*. A legutolsó az életben.

Mérleg 1913. januárról:

Kerestem: 260 koronát.

Költöttem 390 koronát.

Coitus: 45-ször.

Olga élvezett: 58-szor.

Vele való életemben coitus történt eddig 424 — éspedig végbement 345 nap alatt, ami annyit mond, hogy naponta 1,268 coitus történt ezen 345 nap alatt. (1911. szeptember 15.—1912. január 31-jéig, leszámítva a nyári 100 napos távollétet, a 20 vasárnapot és Frédi betegsége idejéből

30 napot (tulajdonképpen 42), amikor nem találkozhattunk, s így más nővel voltam kénytelen élni. (Óriási bánatomra.)

Elhasznált

M: 170 centigramm

átlag naponta tehát

5,6 cg = 0,056

(A befejező rész a következő számunkban)

ÉLETEM TÖRTÉNETEI (III.)

ERŐS ISTVÁNNÉ KOVÁCS TERÉZ

ÜREGAPÓ HÁZA

Tágas, nagy udvar a szérűvel egyben, hatalmas, nagy ház, nagy gang. A ház nem volt kiépítve az utcára, gyönyörű kis virágoskert, teli virágokkal, két méter magas, minden színben pompáztak, „fátalan” volt a neve (majd évek múlva tudtam meg, hogy az mályva volt), és én gyönyörködtem. Minden szép volt. Pillanat alatt elfelejtettem a mi kis fehérre meszelt házunkat az Újsoron. Apámat is. Még meg sem szoktam, s már elköltöztünk. Itt akkora volt az első szoba, hogy kongott az ürességtől, elveszett a mi kicsi holmink benne. Akkor a gangból az ereszbé mentünk. Az ereszből három ajtó nyílt (vagyis négy, mert a gangajtó volt az első): a nagyház-ajtó jobbra, a kicsiház-ajtó balra, középen a kamara, s onnét a padlásra lehetett menni. Jó széles grádics volt. A nagyházban nagy-nagy kemence, az ereszből tüzeltünk. Nagy tűzhely, ahova le lehetett rakni a szalmatálokat, abban meg a kenyértészta, szép, fehér takargatóban. Anyoka nekem minden sütéskor sütött egy gyönyörű szép, kicsi cipócskát (még mielőtt bevette a kenyereket a nagyoknak), meg lángost, míg kisült a szép kenyér. Azt anyoka szépet tudott sütni. Az volt a jelszava, hogy „kéz után keletlen, s lapát után sületlen”. Jól kidagasztotta, jól béfűtött, a kenyerek örökké szépek voltak. Mán délután lehozta a lisztet, megszitálta, kovászt csinált, úgy azután meg az élesztőt. Olyan fánk nagyságú volt a kovász. Ahány kenyér, annyi kovászt áztatott. Hat óra hosszát hagyta a kovászt, majd azután dagasztott. Szépen letakarta, hogy keljen a tészta, akkor kezdett fűteni. Egy ideig egyik felén tüzelt a kemencébe, akkor a parázst, hamut áthúzta a másik felébe. Mikor a kemence feneke szikrát szórt, akkor kiszedte a szénvonóval a parazsat, piszkafára egy vizes rongyot csavart, azal törölte fel, hogy a kenyér vagy a tészta tiszta kemencefenékre kerüljön. Kenyérsütő lapátra ügyesen kiborította a szalmatáliból. Oda volt készítve víz és kés, egy kicsit mintha megmosta volna a résztát, oldalán a vizes kést végighúzta, úgy vette bé a kemencébe. Akkor az ajtót oda-

állította a kemence szájához, tíz percet várt. Ha igen megpirult, akkor kieresztett a lejbiből, hogy nehogy elégjen a karéja. Majd csak azután sárval körültapasztotta az ajtót, és hagyta sülni. Mikor kiszült, vette a lapátot, betette a kenyér alá, kihúzta, s újra megmosdatta a kenyeret. A tűzhely felett volt a kémény. Hatalmas, nyitott kémény, kilenc disznó húsát is lehetett volna füstölni benne. Nem is láttam senki házánál olyan kéményt.

A kicsi házból újra volt egy ajtó, azt „puliciá”-nak hírták. A ház valamikor bíróház volt, s az a pulicia rabtartó volt. Olyan kisebb bünt akik csináltak, oda zárták, s a neve megmaradt. Addig, míg az öreg ház állt, a puliciából az istállóba lehetett menni. Az is óriási nagy volt. Akkor jött a szinyaj, a szinyaj felett meg hatalmas nagy szénás hiju. Édes jó öregapám hét testvérével jött ki Bukovinából, a Tót úton kaptak mind egymás mellett egy-egy numerát (az egy lakhelyporta kertvel együtt, azért mondták numerának), de olyan aljban voltak azok a numerák, hogy esős üdőben örökké teli volt az udvar, a fal meg omladozott le, minden nyáron újra kellett tapasztani. Így öregapó meghallta, hogy ez a ház eladó, eladta az övét, egy láncc földet a tizből reátoldta, s kijött a békaliből. Itt meg a ház után volt egy és negyed láncc föld — így hazahozta a földjít a faluba, még többet, mint amennyit eladott. Hát ebbe a nagy, de öreg házba költöztünk haza 1918 nyarán.

Ahogy körülnéztem, egy kicsit se sajnáltam az otthonomat. Pedig ez öregapámé volt, de engem az nem izgatott. Mire lemásztam a kocsi-ról, mán a jószág az istába, a disznyó a pajtába zárva — és nem igyenesen ki az utcára: az érdekelt a legjobban. A kapun tolózár volt, elhúztam, s mán nyílt a kapu. Kilépek, két leánka a harmadik háznál játszódtak. Egyik tőlem öregebb, a másik fiatalabb. Ahogy megláttak elkezdték verni a kujakjikot, s kiabálni: „Debellácsi cigány, debellácsi cigány!” — de sokszor. Én úgy megharagudtam... Az anyátoknak, hát bántottalak? De ők csak tovább mondták az ő bétanult csufolkodásikat. Én se lettem rest, elkezdtem nagy nyugodtan kiabálni: „Csángó, pulicka!” Mondtam volna én estig is, de öregapó meghallotta: „Bétakarodj, te! Te isten keze vétke, te, te, hogy vesztél volna ott, ahol voltál!” Hát elhallgattam, de a torkom keserű lett, fojtogatott a sírás. Panaszkodtam volna, de nem volt kinek. „Hogy mered te ezt a szájadon kiereszteni?” „Hát — mondom —, míg Debellácson laktunk, a nénjeim mindég azt mondták, hogy én csángó vagyok. Itt, még alig mentem ki — itt meg debellácsi cigány vagyok. Hogy tudja meg, öregapó, hogy én nem vagyok se csángó, se cigány. Nem bánom, ha mög is vernek, de én többet nem hallgatok, visszamondom, ha ki is kapok, osztán akkor beleugrok a kútba...” Öregapó, mikor látta az elkeseredett, harcias viselkedésem, megsajnál: „Jó, jó, leánkám, mondjad es mindenkinek szemibe, hogy te se csángó, se cigány nem vagy. Nem volt szép a nénjeidtól, hogy azt mondták. Igazán, másfajta magyarok ők, de ők se cigányok. Én most neked elmesélem, hogy mért ragadt ránk a csángó név.”

Leültünk, egy öregember s egy gyermek.

Fiam, síkraszállj értünk, a nemzetedért, bátran mondd meg, mikor olyan szürke lesz a hajad, mint az enyém, hogy mű bukavinaí székelj magyarok vagyunk. Hát, leánkám, a csángók, azok es magyarok, nem kell ők se szégyelljék magukat, mert egy ügyes, de szenvedő nép. A magyar kormán tudomást szerzett rólik, kiment a deputáció Moldvába, hogy kitelepítse őket ide a Duna mentire. De őket nem adta ki a román, így aztán visszafelé jövet Andrásfalván megpihent a papnál. Ott mint tanolt emberek elbeszélgettek. Elmondták, hogy mi járatban voltak, s akkor a pap azt mondta: „Ugyan, édes uraim, miért nem viszik ezt a szegén székel(y) népet? Ennek jó része tavaszon elmenyen egy tarisnyával Moduvába, hogy amit mán megedtek, ledolgozza, s a jövő télre es keressen. De, fiam, ősszel, ahelyett hogy enivalót hoztak volna, hoztak inkább tetveket. Mán kora ősszel kellett hogy kérjenek az uraságtól egy petráj gabonát, vitték a zsákocskát, ha többet nem, bár egy felöntővel, s kezdődött újra az adósság.” Így jöttünk ki mű es. Mikor Felső-Magyarországra értünk, az állomáson meleg étel-ital várt, s egy szép diadalkapu, s arra valami reáírva. A bátrabbak megkérdezték, mi van oda írva, s azt mondták, hogy: „Isten hozta a csángókat!” Előbb csak sustogott a nép, de aztán mind hangosabbak lettek, s készültek vissza Bukavinába, hogy mű nem vagyunk csángók... S az urak rögtön köpönyeget fordítottak, megnyugtattak, hogy ez tévedés, majd Szőregnél kijavítják.

Szőregnél nem diadalkapu várt, hanem székelj díszkapu. Leánkám, tévedés ide, tévedés oda, de mikor meg akarnak sérteni, csak azt mondják, hogy „csángó”; pedig egypár ember elment mán deszkát árulni a hertelendi temetőbe. Jó volna, ha volna annyi ezer koronám, ahányan véres fejvel futtak sírva az anyjuk karincájához. Hát, fiam, nem csak a debellácsiaknak, az egész világ tudja meg: nem vagyunk csángók.

Így mesélte öregapó, biztosan többször is, mert szóról szóra tudom. De még most se mondja senki, mert nem vagyunk azok! Hát megbékültünk öregapóval, de ő se restellte kijönni a kapuba, úgy vigyázott, mint a kiterített búzára, nehogy valamelyik megint kiáltsa, hogy debellácsi — addig, míg megtanultam a nyelvükön. Másnap mán kiabáltak: „Trézsike, gyere játszódni!” Én meg mondom: „Édősanyám, ki-möhetök játszani?” Mándjárt rám szóltak a lányok: „Nem úgy kell mondani, hanem úgy, hogy »Anyoka, menyek játszódni.«”

De elég hamar elsajátítottam, mert mást nem hallottam. Ahogy mondták, próbáltam mondani. Sokszor kikacagtak, de többet nem csúfolkodtak. Mindenki csak arról beszélt, hogy milyen rossz az apám, pedig nem volt igaz: a világon ő volt hozzám a legjobb. Csak anyámmal nem tudtak egyezni, egyik se engedett a negyvennyolcból. Így a gyer-

meksereg megszeretett, hamar jó játszótársnak bizonyultam. Ebből aztán ki is vettem a bicskarészt: játszódtam reggeltől estig, futtam, fáradtságot nem éreztem.

GYERMEKJÁTÉKOK

Ezt nem lehet elvitatni: ahogy hazajöttünk lakni, két falu gyermeke lettem. Hiába volt sok pajtás, visszavágytam Debellácsra. A műkicsi házunk meg szebb lett, húzott a szívem, csak haza, haza — pedig itt játszhattam körömszakadásig.

„Jár a kosár, mi jár benne? Aranyalma, aranykalász, neköd adom Hodi Misát” — ezt háromszor ismételték, de mind a háromszor más fiúnevet, amit sohse hallottam azelőtt. Akkor kerdi: „Kit teszel a tűzbe?” Hát ezt meg ezt. „Kit a vízbe?” A másikat. „Kit teszel az ágyba?” Természetes, egynek maradni kellett, azt tettem az ágyba. Jót nevettek rajtam. Én meg szégyelltem magam. Akárhogy csalogattak, én sohase játszódtam többet a „Jár a kosár”-t, csak mint néző. S a többiek ezért is kikacagtak.

Voltak nagyobb lányok, okosabbak, hét hájjal megkent lármafák. Olyan játékokat tanultam, hogy azt csak még a felnőttek is elbámulhatták volna, ha egyáltalán törődtek volna a gyermekesereggel. Ki törődött velünk! Ha éppen evés ideje volt, egyik-másikot hazakiáltották enni, a többi maradt. Hát ott volt nálunknál a megállj, onnét mentek haza, hogy tíz perc múlva oda jöjjenek vissza. Csak azt nem értem, hogy volt türelmük arra a nagy lármára felnőtteknek. Igaz, az asszonyok szöttek-fontak, székely varrottast varrtak. Ehhez mindenhez csend kellett, így az ucalármával nem törődtek. Az nagy por! Sokszor nem láttunk a portól. Egy hosszú ingecske rajtunk, egy kocásnszálót a lábunk közi kaptunk — az volt a ló —: ki jobban tudott porozni! Hát ezt, ha észrevették, ezért az ostorval megindították a bandát. Elillantunk.

De később jobbra fordultunk, nem húztunk ujjat a nagyokkal. Akkor meg elkezdett mindenki a saját tengelye körül forogni. Énekelve mondtuk (de általában mindent énekeltünk, és én kitűnő tanuló lettem a játékbán): „Szédi budi bácsi, nem kell nekem kácsi, egye meg a bácsi.” Hát vége-hossza nem volt a ricsajnak. Jött egy a libák közi, azt mondja: „Cibaracka bíró!” Aki kitalálta, az a bíró. A sáncok ki voltak minden ház előtt ásva, hogy esős napokon a sáncba húzódjon a víz, így a sánc volt a bíró háza. Egy húsz játékos — hát ebből fogjon meg, ha tud, egyet, hogy legyen a bíró. De a bíró, míg egyet kergetett, a bíró házában mindent csináltak. De a bírónak védni kellett a házát, senkit meg nem tűrt. Mihelyt a sáncba visszaért, ugráltak ki a sáncból, nehogy ő kelljen legyen a bíró. Hát megtanultam ügyesen ugrálni.

Akkor sorba álltunk — olyan sor volt, mint a lénia —, meneteltünk:

„Száz liba egy sorban...” Egynek eszibe jutott a rendet elrontani („Elöl isten, közből király, hátul jó egy lombos cigán”). Isten s király mindenki akart lenni, de lombos cigán, a’ meg senki. Senki nem vállalta, hogy ő volt az utolsó, de valakinek lenni kell. De hogy a jó futókkal es ki legyen babrálva, egy elkiáltja magát: „Elöl úr, szarban túr!” Hát ezt még úgyse... Lett olyan kavarodás: most meg ne első lenni! Estünk eleget, mert sohse tudtuk, hogy melyiknek jut eszibe, mikor mondja valaki, de arra számot tartottunk, így egymást a nagy szorgalomban elüttük. Akkor aki földön ült, az ott es maradt, aki állott, keresett magának párt. Egy göröngyöt vagy vessződarabot vagy papírt, kinek mi keze ügyibe került, azt fogta, s ledobta a földön ülőnek, s azt mondja: „Add fel, szolgám, a korszót!” Még százszor es elkérte a korszót, s szolga örökké feladta addig, míg az uraságot írt nem vette a szolga, s ameddig belé nem untak. Érdekes, hogy egyik se ragaszkodott az urasághoz vagy a szolgasághoz.

Akkor meg: „Ki lopta el baltát?” Hát ezek ártatlan játékoskák voltak, amit napjában sokszor eljátszottunk. Egymást megfogtuk párosként, egynek nem volt szabad párja legyen. Futtunk egymáshoz, karjába kapaszkodtunk, avval a másikhoz. Állandóan énekeltek, gyorsan: „Ki lopta el baltát, ki lopta el baltát?” Egyszer csak elhallgattunk, s mind leguggoltunk. Csak akinek nem volt párja, az volt a balta. De az meg es futamodott, amerre szabad volt az út. De végül is a balta fizetett reá, mert mikor utolértük, mindegyik csípett egyet rajta, vagy a haját húzta. Mikor jól kikapkodtuk, újra kezdtük előlről. Sohse lehetett tudni, hogy ki lesz a balta.

Elég hosszú ruha volt a divat, csak éppen lábunk feje látszott ki a hosszú ing alól. (Volt, akinek rokolyája es volt.) Elmentünk a sánkra csihányért. De ugyan össze kellett keresni egy marok csihánt, mert tavasszal majd minden házban volt pipecske, s gazdasszonnak gondja volt, hogy a darába csihánt vágjon, mert jobban fejlődtek a pipék. De nekünk es kellett, mert a „csóré báránkákat” nem lehetett csihán nélkül kihajtani. Hát eszejártuk a falu végén a határsáncot csihányért. Akkor visszajöttünk, mert nálunknál volt a megállj. Akkor csináltunk egy jó nagy kört, a rokolyacsánkot felhúztuk térgyig, borzasztóan mutogattuk, hogy itt a csóré báránka. A közepen volt a hajtogató. Neki es csak szabad kézzel volt szabad megfogni. Ahol látta legmagosabban a rokolyát felúzva, odaugrott, kezdte csipkogni, ahol érte. Mindegyik lekucorodott, a lábát takarta — de a kezit nem tudta eltakarni: ha a láb nem kapott, kapott a kéz. De harag, az nem volt szabad, mert a csóré báránkát ki kellett hajtogatni. Hát mindenkinek kijutott személyválogatás nélkül a csihánból, ahol érte. Az biza elég jól süttött, viszketett, sokszor nyálozgattuk, tapogattuk, amíg a tüze meg nem szűnt; s hogy el ne sírjuk magunkot, inkább énekszóra kerültünk („Csihán csípte, kutya marta, Orbán gyógyította”), és biztosak voltunk, hogy meggyógyul. Ki kicsibbet kapott, annak Orbán hamar meg-

gyógyította — a másik, a' még sokáig tapogatta a csihánval megvert lábát vagy kezit. De ezt önként vállalta mindegyik, nem volt, aki kiállt a sorból. Ezen mindenki keresztülment. De ez is játék volt.

Játszottuk a hosszú ugrást: ki hosszabbat ugrott, azt jegyeztük. De sokszor egy-egy araszval a bíró hosszabbat írt — hát akkor fellázadt mindenki, letettük a bírót, másikat választottunk. Az se volt különbség: a testvéreinek többet rajzolt a porba. De mán a magasugrásnál nem ment a csalás! Fától fáig kötőt köttünk. Ha nem tudta átugrani, elszakadt. Vagy elesett. Eleget erőlködtünk, mindegyik nekiment a legmagasabbnak; az aztán nem soknak sikerült. De az aztán elismert magasugró volt.

Akkor jött a fáramászás. Kiválasztottunk egy olyan fát, amit két kézzel át lehet érni. „Na, ki tud fára mászni?” Hát az aznapra elég volt, mert sokan voltunk, s mindegyik sorba kellett jöjjön. De az nem soknak sikerült — úgy is akartuk, hogy ne sikerüljön: körülfogtuk a fát, mindegyik az ő hangján mondta: „Mássz, kicsike, csússz vissza!” Ezt szakadatlan mondtuk addig, míg el nem kacagta magát. Ha egyszer elkacagta magát, ott mán vége volt, hogy felmásszon a fára.

Aztán hintát köttünk egy kiálló ágra. Mindenki elsőnek akart felülni. Egyik kötelet vagy láncot szerzett, a másik felkötötte, harmadik: az ő házuk előtt van a fa; a másik — erősebb... Így hát sorsoltunk. Ujjal mutattuk az eredményt („Két kakas összenéz, kérdi tőle, mit emészt. Tücsköt, bogarat, mindenféle szamarat”): lerakott mindegyik két ujját a másik térdére. De annyi ujj volt, hogy se szere, se száma. De minden keze ujjára rea kellett mutatni, nem volt személyválogatás. „Pad alatt patkó, hátán Lackó”; „Ciber, liber, négy lábbon jár”; „Kis utcában süt a nap, beharangozott a pap. Gyertek, fiúk, iskolába, öltözzetek papruhában, ec-pecc, kimehetsz, holnap délre bejöhetsz”; „Egyedem-begyedem, kallantyú, nem vagyok én félnyakú. Csak vagyok, csak vagyok isten kovácskája, Szent Pál lovát patkolom, sárga szeggel szegelem. Irmán, fodormán, hajtsd ki innét Sütő Péter Pál”; „Egyedem-begyedem, tengertánc, hajdú sógor, mit kívánsz? Nem kívánok egyebet, csak egy darab kenyeret”; „Pestre ment egy hintó, benne ült egy ringyó. Hej, ringyó, ropogó, fehérvári bugyogó, bugyburutty!” — ezt amíg az utolsó ujjacska is elfogyott (mert minden versecske végén az ujját elvette az utolsó). Az ült elsőnek a hintára. Hintáztunk estig. De annyin voltunk, hogy nem jött mindegyik sorba.

Máskor meg lapráztunk. De bé kellett szerezni a laprá. Hát ez tavasszal volt lehetséges, mert tavasszal hányja el a szőrért tehén a ló. Mikor pucolták, kefélték a szőrt, esszeszedték. Akinek lovuk vagy tehenyik volt, jó sok szőrt összegyűjtöttek. Csináltak egy kicsit, terebúzaszem nagyságú laprá, akkor megvizesítették, tenyerükben állandóan nagyobbították, amekkora laprá akartak, de jó keményre. Akkor spárgával eszevissza kötözték, olyan keményre, hogy ha odavágták haragból a laprá, hát fájt is. De a gazdagabbaknak mindenre jutott.

Vettek a városból széllaptát. Hát az valóságos vagyon volt! Csak az játszhatott vele, akinek hagyta a gazdája. A szegényebbek csak fájós szívvel kísérték a szemükkel, a lapta hova, merre repül. Én nem álmodtam, hogy valaha laptám lesz. Hát így leccseztünk. Hátba, vagy hezzáértünk a másikhoz, kiáltottuk, hogy „Leccs, futunk!” Akit a leccs megütött, az volt leccs. Mán futott, hogy valakit érjen utol, hogy ne ő maradjon a „leccs”. Hát feltaláltuk magunkot.

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

KÉPEK KONCZ ISTVÁNROL

TOLNAI OTTÓ

Az első kép, amit őrzök róla: ül a nagytemplom hátsó bejáratának márványlépcsőjén, és vizsgáztatja a ministránsnak jelentkező, kopasz, meztlábás gyerekeket. Hallgatja, hogyan mondják fel a latin szöveget.

A templom belseje, a papok, az apácák, az valami egészen más volt, azok már ahhoz a máshoz, szinte magához a másvilághoz tartoztak, de, hogy valaki közülünk, a Tópart, a Postakert, vagy a Széles utca gyerekei közül is kapcsolatba kerülhetett azzal a mással, az teljesen megbénított.

Nagyon szerettem volna ministráns lenni, ministrálni. Nyakig húzott málnaszoknyában, csörgősre keményített csipkeingben csoszogni a fekete-fehér kőlapokon, majszolni az ostyareszlit, az apácáknál, az oltár előtt tartani, a pap elé emelni a hatalmas misekönyvet. Felettből foglalkoztatott a templom hangulata, az oltárok szobrai, a stációk festményei. Tán éppen annak a stációnak a képei (és majd a szabadkai barátok templomának Fekete Máriája) előtt lettem képzőművészeti kritikus; ráúzeumokat, képtárakat járva Párizstól New Yorkig, Pesttől Moszkváig, Amszterdamiig, még mindig azt az elmélyült állapotot, végső soron azt a pózt keresem: végtelen térdelni a hideg kőlapokon a kép előtt. Régióta készülök utánanyomozni, ki és hogyan is festette azokat a képeket, miért van, hogy azt a hatást, megrendülést azóta sem tudta egy híres kép sem előidézni bennem, nem, még a Sixtus-kápolna kormos mennyezete sem, jóllehet ott, Rómában, a véletlen folytán még egykori kanizsai apácákkal is találkoztam... Mint valami egzotikus lényeket, végtelen tudtam nézni a kényelmetlen padokban kuporgó nénikéket, bácsikákat — azt a valamit, ami vidékünkől sötét ruhájukba, ráncos arcukba húzódott, aszalódott, azt az erőlködést, ahogy a földdel, anyaggal való munkában megpuffadt, deformálódott, hatalmas ujjait megkíséreltik imára kulcsolni — pontosabban kalácsolni, mert ha végül is sikerült összefonni őket, pontosan úgy nézett ki az öklük, akár a fonott kalács. Mondom, mindez felettből izgatott, legalább annyira, mint a futballpálya vagy a cserkészotthon világa, rendje. Tanulni is kezdtem a latin szöveget, de az a sokk — mármint, hogy a Pista, a Koncz boltos fia (az én apám is

boltos volt) ül ott a márványlépcsők legtetején, és valami még nem látott komolysággal hallgatja a latin szöveget, hallgatja, mintha csak az anyanyelvét hallgatná — annyira megzavart, hogy végül a kitűzött napon nem jelentkeztem helyetteseinél, nem jelentem meg a márványlépcsőknél, nem járultam a főministráns elé. És így nem maradt más hátra, mint a fújtatás a harmóniumon (ezt már tudtam, a szomszéd kovács parazsa alá is fújtattam olykor, meg hát szerettem is, mivel a lányok mind ott énekeltek a kórusban), meg a harangozás a toronyban. Ha nem is annyival, mint a ministrálás, de ez is pénzzel járt, ezért is korán kellett kelni, és végső soron a kórus és a torony is része volt annak a másik, túlnani, fentebb világnak, egészen közel a mennyezeti angyalokhoz, noha itt fennállt a veszély, hogy ha nagyon igyekezett az ember a fújtatással, elszellentette magát az angyalok, illetve a lányok előtt — és máris zuhant, fejest a pokolba . . .

Igen, ez az első kép, amit őrzök róla. És ez a kép azért is fontos számomra, mert magában foglalja a világról való legelső képeim egy részét is. Tán nem is kellene másról értekezni, csak erről a képről. Ahogyan ül ott fenn, a félkör alakú márványlépcsők legtetején. Ő, a főministráns, akinek külön relációja van a sekrestyéhez (a perselypénzek is átmennek a kezén!), a papokhoz, az apácákhoz (Beatrixhez, a festető főnövérhez, akinek súlyos márványhattyúit és angyalait Salvador Dali is megirigyelhetné), sőt az se lehetetlen, hogy magához a bérmálskör kiszálló püspökhöz is. Ahogy ül ott fenn, és messze — hová? merre? — révedve hallgatja a sáros bokájú, klorofillal festett térdkalácsú, búzaporos fülű, olajos kezű, a Kis-Tiszáról, a töltésközi futballpályáról, az aratásból, valamelyik rigolyás kisiparos műhelyéből felszaladó gyerekeket. Hallgatja, hogyan darálják, saját nyelvüket is bedarálva, fulladozva, a teljesen érthetetlen latin szöveget. Hallgatja, ahogy darálják neki habzó szájával, de — hiába — tele hibával, neki, a főministránsnak, aki egyedül érti; látszik az arcán, formás fejének biccenésein, hogy érti, látszik, hogy nem csal, érti, mintha csak anyanyelve lenne; mert ha nem lenne anyanyelve — második anyanyelve —, honnan a fenéből tudná, értené, még mielőtt az iskolában tanulni kezdenénk, honnan a fenéből, hisz a nap legnagyobb részét ő is apja boltjában segítkezve, a Körösön, a Tiszán vagy házuk előtti Széles utcán focizva tölti . . .

A második kép, amit őrzök róla, az ötvenes évek legelejéről való. Néhány évre eltűnt a szemem elől, nem láttam. Bár valószínűbb, hogy én tűntem, veszttem el, valószínűbb, hogy akkortájt különben sem láttam senkit, semmit, egy pillanatra sem dugtam ki ugyanis az orromat a különben is sokszorosán ledugaszolt (és így ott, Bácska legészakibb csücskében egy valóságos gyerekparadicsomot füllesztve, varázsolva) hátravároska folyójából. Valami eufórikus viszonyban éltem a természettel, a kocsit porával nem kevésbé, mint az égboltozat csillagzatával. Számptalan éjjeli tájékozódási, csillagolvasási versenyen vettem részt mint

kiscserkész, ám én didergő delejű buszolóval a tenyeremen nem tájékozódni, betájékozni kívántam, nem összekötni a csillagokat, nem kivonalozni az égboltot, én épp azt szerettem, ha ilyen éjszakákon eltévedt örünk, és hol őzet, hol vaddisznócsordát riasztva, összevissza ódöngtünk hajnalig a tölgyesben, amikor is teljesen váratlanul a hajnali táj, a harmatban izzó Lehegő, Haterem és a reggeli nap vakítóvá súrolt cintányérja hirtelen nagyot csattant, szinte összelapítva az orrunkat is!

Szóval néhány évre eltűnt a szemem elől az a főministráns. Noha tudtam, hogy a zentai gimnáziumba jár; bátyám osztálytársa volt ugyanis. Tudtam azt is, hogy Szeli és Tőke a magyartanáruk; bátyám szép dolgozatait, leckéit rendszeresen áttanulmányoztam. Sőt azt is tudtam, hogy kitűnő önképzőkörük van, és hogy Pista a zentai gimnázium ifjúsági szervezetének elnöke. Mégis meglepődtem, látványa nem kisebb sokkot jelentett, mint a márványküszöbön trónoló főministránsé, amikor egy kis, a niktintól máris aranyló bajszú, komoly férfi ült ki a kanizsai Ifjúsági Otthon vörös zászlóval takart asztalához.

Akkortájt Dobó Tihámér barátomnak köszönhetően már én is aktív voltam nyolcosztályos iskolánk, a zárda önképzőkörében, sőt a Magyar Szó élőlűségját is láttam már a Szövetkezeti Otthon dísztermében (Farkas, Rehák, Bogdánfi, Vébel, Kalapis, Németh István stb.).

Szóval ott ült az előadásztalnál, kezében egy puha kötésű, vörös fődélű könyvvel. Azonnal feltűnt nekem, a zöldön és kéken pihentetett szeműnek a templom lilája és fehérje után a vörös színnek ez az eluralkodása.

Nem a poén miatt találtam ki, valóban úgy emlékszem, bár lehet, hogy tévedek: előadásának a címe A marxizmus és a vallás volt. Lassú, akadozó beszédmódja — ami mostanság annyira hiányzik nekem e csúszósan folyó, ömlő, hasmenésszerű beszédrengetegben! — szinte láthatóvá tette agyát — ahogy különösmód versei is láthatóvá teszik agyát, versei is azt mutatják —, látszott, a megakadások nem elakadások, hanem a fogaskerék fogainak mind nagyobb rendszerbe való bekapcsolódásai, beakadásai, mind nagyobb teher felvállalásai tulajdonképpen. Tártott szájjal hallgattam. Pontosan úgy, mint ahogyan a márványküszöbön történő vizsgáztatásait hallgattam néhány éve.

Ő volt az első ember, akit gondolkodni láttam. (Csak most döbbenek rá, későbbi életem folyamán se láttam sok gondolkodó embert, ha jól meggondolom, négy-ötöt mindössze.) A természet olén, ahol addig leledztem, mi inkább intuícióval, csellel, csapdákkal, a kalózok és az indiánok módszereivel — érzéssel dolgoztunk.

Akárha latinul beszélt volna. Szavait hidegen csillogó — igaz, maga bányászta, faragta — kockákként rakta egymásra. Hallottam én akkor már párttitkárunkat, a nagy bajszú szövetkezeti elnökünket és hát a Magyar Szó főnökeit is beszélni, de azoknak a szavai, ha szabad így mondani, kategóriái — ezt a gyerek is pontosan megérezhette — műrostosak voltak, úgy csellengtek, mint a kerék, amelyben nyolcas van.

Az övéi viszont metszettek, súlyosak, akárha márványból. Akkortájt olvastam, hogy egyes szobrászok egész hegyeket bontanak le egy-egy szoborról, úgy éreztem, olykor neki is egész sziklákat, hegyeket kell lefejtenie egy-egy kifejezésért, meghatározásért. Mondom, akárha latinul beszélt volna, annyira különbözött a nyelve attól, amit beszéltünk a Majomszigeten táborozva, halászattal, vadászattal, apróbb tolvajlásokkal tartva fenn magukat, a mi szavaink mintha csak mohával, meleg homokkal, tollal lettek volna kitömve, forróak voltak, mint a fészek tojásai, pihegve költő énekesmadarai.

A másik nagy élmény, ami lassan teljesen el is szakított a természet-től, a mozgalom eszméjének felmerülése volt, nem a napi mozgalomé amelyről a párttitkár és a nagy bajszú szövetkezeti elnök vagy a Magyar Szó főnökei beszéltek, hanem Robespierre és Lenin, ha szabad így mondani, romantikus mozgalmáé. Olyan teljesen új, szédítő fogalmak, mint az illegalitás, ellenállás és persze mindennekefelett a revolúció. A különös az egészben az volt, hogy ennek az eszmének a csiráit már ott éreztem az cserkészotthon és a templom körül is, a katonásdiból az utcai bandák intenzív hadmozdulataiból, harcaiból (gerillizmusából) nem volt nehéz átvedleni a mozgalom, a forradalom katonájává.

Ezért lehetett tehát az, hogy akkor, ott semmiféle ellentmondást sem éreztem a rövidnadrágos főministráns stuccolt bajszú aktivistaként való felbukkanásában, sőt — mint mondtam — nyelvét, a latint azonosnak véltem továbbra is.

Ha az első lép — afféle naiv, illetve gyermekfestmény — Koncz Istvánt, a jógit mutatja, akkor a második: a komesszárt.

Néhány év múlva én is Zentára kerültem, és hamarosan én is bekapcsolódtam az önképzőkörbe, meglehetősen felpörgetve azt, mi több, Koncz István helyét örökölve, én lettem a gimnázium ifjúsági szervezetének elnöke is. Mondanom sem kell, az én táskám is megmerült — megbukott abban a vörös födelű literatúrában, a Testvériség—Egység kiadó műrostos papírra nyomott Marxizmus-leninizmus sorozatában...

A harmadik lép a jögi és a komesszár után a költőt, az irodalmánt mutatja.

Az Ifjúsági Otthonban tartott előadást követő egy-két évben ismét eltűnt a szemem elől. De közben én Tihamérnak és magyartanárainak (Vajda József, Földi Suzsanna) köszönhetően mindinkább a művészetek, az irodalom vonzáskörébe merültem. Rendszeresen olvastam Majtényi nagy formátumú, már-már magazinszerű Hídját, amelyben a Belgrádban tanuló fiatalok (Ács, Pap, Sáfrány) már elkezdték az új jugoszláv költészet felfedezését; és hát akkor már az Ifjúság Szavában is beindult a Modern irodalom útja, az a terjedelmes rovat, amely az egész magyar nyelvterület viszonylatában is fontos áttörést jelentett...

És akkor (tán 53 lehetett) beküldtem egy semmis kisprózát az Ifjú-

sághoz — lám, még ma is ilyesmiket írok, ez a műfajom, hisz például e képeim se mások, mint olyan semmis kispórázók!

Mivel nyaranta honorárium ellenében éppen a gimnazista Koncz szerkesztette az újság irodalmi rovatát, levelem, semmis kispórázóm az ő kezébe került. Rossznak, valóban semmisnek találta természetesen, ám nem dobta el, zsebbe tette, és amikor legközelebb hazajött Kanizsára, leállított az utcán, pontosabban a korzón, ahol épp egy Kanizsáról elszármazott belgrádi lányrokonát picéztem nagy koncentrációval . . .

Leültünk, és elővette levelemet, kitergette nyegle, semmis kispórázomat, és lassan, nyugodtan elmagyarázta, mi a probléma, mi benne a nyegle, a semmis. Megmagyarázta, hogyan kell megírni egy írást, mármint azt, hogy az írást meg kell írni, elmagyarázta, mi is valójában az irodalom. Mindent. Ma pontosan tudom, mindent. Mindent, amit el kell, el lehet magyarázni. Csak egy dolgot nem magyarázott el akkor ott nekem. Azt, hogy — az ő szavaival — a verset nem szabad túlélni. Csak egy hibát követett el akkor, hogy nem beszélt le, nem zavart el durván az irodalom közeléből, mert azt ő tán még megtehetné volna —, no, de ez a felismerés, vallomás időrendben nem ide, a legvégére tartozik . . .

Akkor kezdődött barátságunk (amihez csak Tihamérhoz és Domonkoshoz fűződő barátságom fogható). Könyveket kaptam tőle, amelyekről végtelen tudnék mesélni, értekezni, hiszen olyan könyvek voltak, mint pl. Edgar Allan Poe novellái, Kassák regényének, az *Egy ember életének* a kötetei vagy Bródy kis könyve, amelytől azóta se váltam meg, amelyből, ha az indulásról esik szó, azóta is minden alkalommal idézek (Rembrandt): „Tíz zsidók jöttek kissé korán, virrasztóba jöttek, és az illető még élt, mégpedig erősen”, Adyt és Baudelaire-t szavalt, de Vigny és Mallarmé is, és jól emlékszem arra is, ahogyan a *Kéz a kilincsen* és a *Jobbágyok unokái* puha fedelű, merészen illusztrált kiadásait bemutatta nekem. És jól emlékszem arra is, ahogyan jellegzetes, fekete bútorú nappalijukban — számomra az egyik legfontosabb pont ez a világon — megismertetett Incze Sándor népszerű lapjával, a Színházi Élettel, amelynek különös véletlen folytán most is épp itt van egy példánya az asztalomon, itt van, hogy Kosztolányi (akit szintén ő ismertetett meg először velem, akit félig-meddig kanizsai írónak tekintettünk) kezét nézzem, hogy Kosztolányi kezéről — a magyar irodalom számomra legfontosabb írókezeiről — olvassak benne: „A mutatóujj olyan hajlékonyan fut egészen a kis tollig, mintha valami varázslat folytán belőle jönnének a szavak . . .”

Saját verseit is megmutatta persze. Egy alkalommal, akkor már Zentán tanultam, ő meg Belgrádban, velem küldte el első kéziratot kötetét Burány Nandinak. Ez 54—55-ben lehetett (különös, mert kötete majd csak 69-ben jelenik meg). Emlékszem, a zötyögő, füstös vicinális világsodó ablakánál olvastam el a kis füzetlapokra írt kötetet — hihetetlen, hogy az a kurta reláció Kanizsa és Zenta között (a Tiszán is persze)

milyen végtelenné tudott olykor tágulni, ma is az egyik legfontosabb végtelen számomra, hiszen nekem még mindig az a verseskötet a verseskötet, én még mindig olyan kézírású könyvet szeretnék írni, noha tudom, már sosem sikerül.

Mint jeleztem, Zentán aztán megörököltem irodalmi és aktivista (kommesszári) pozícióit, jócskán fel is pörgetve körülöttük a dolgokat, jóllehet engem akkor már inkább egy másik reláció, egy másik végtelen izgatott: mit csinál Pista Belgrádban, egyáltalán mi történik Belgrádban. Én is oda készültem, sőt úgy gondoltam, azt a valami újat, amit szeretnék, ott Belgrádban kellene megcsinálni, valahogy ott a helye, ambícióival oda illik, oda, a Moszkva teraszára . . .

A főváros Dušanovac nevű külvárosában élt (dušanovaci rapszódosznak nevezte magát) egy regénybe kívánczó, monumentális magyar öregasszonynál Dobossal, a történésszel (aki akkortájt egy ürülékkel foglalkozó könyvet tanulmányozott, magyarázott megállás nélkül), Kanyóval, a jogással és bátyámmal együtt.

Szünidőkbem rohantam Belgrádba. Persze egy kicsit a fent említett, végül is kipicézett rokon lányhoz is (aki, igaz kipicéztetett, de hódolatomat nem viszonzta teljes egészében, mert mint Pistának megsúgta — mi mindent kellett szegény Pistának tudnia rólunk! —: kicsit nagy-nak találta orrömat).

Az abszurd dráma betörésének pillanatai ezek. A Godot-é és a Székeké! Életem legnagyobb színházi élményei közé tartozik a Székek Atelje-beli előadása. A néma szónok szövegét még ma is hallom; valójában világunkban azóta az a néma szónok szónokol egyfolytában, jóllehet mi azt hitük, Ionesco irodalom, méghozzá másodlagos abszurd irodalom!

De ugyanolyan nagy élményem volt Pista belgrádi élete, életvitele is. Korán kelt, akárha katona, rab lett volna, precízen eligazította vaságyát; a piros paprikába hempergetett hazai szalonnaoldalból elfogyasztott egy nem nagy szeletet; majd maga mellé, az ágyra helyezte a cipős dobozban a sárga dohányt, és tanulni kezdett. Ha meglátogatta barátnője, Magda, aki valóban Múza volt, ma is káprázik a szemem, ha rá gondolok, akkor fél órával érkezése előtt egy kék borítékból elővette fényképét, és belehelyezte a kis kerek asztal közepén levő vásári fényképtartóba. Este színház (tán minden előadását látta a Godot-nak, a Székeknek), éjszaka pedig lassú alámerülés Belgrád alvilágába.

Az Ifjúság vezetői Bányait szemelték ki az új, ambíciózusabb melléklet szerkesztőjéül (igaz, ő Deákkal együtt egyszer már próbálkozott az Ifjúság szerkesztésével, és nem történt meg a „csoda”), de mivel épp az Index című egyetemista lap főszerkesztője volt (az irodalmi rovatot Slobodan Beljanski csinálta kitűnően), így rám esett a választás, vagy Bányai javasolt maga helyett, nem tudom pontosan . . .

Első dolgom volt hazautazni Pistához, hogy beleegyezését kérjem, felírhasam nevét a melléklet szerkesztői közé. Attól kezdve szinte he-

tente hazautaztam hozzá, Kanizsára, ahol mint bíró kezdett el dolgozni éppen. Ott, a kompig sétálva dolgoztuk ki a Symposion koncepcióját. Noha szenzibilitásukban Bányai és Domonkos közelebb állt hozzám, a mi háromszögünk volt az alapja, alapjele a Symposionnak, mégis ő volt a legfontosabb számomra, nélküle nem mertem volna belekezdeni abba a kalandba, nem, még akkor sem, ha sejtettem, hajótörésekkel lesz teljes. (Mert hát miféle kaland is az, amelyben nincsenek hajótörések?) S lényegében így történt később, a hajótörések idején is persze, hetente, havonta hazaugrottam, hogy a Tisza mellett sétálva tárgyaljuk a dolgokat.

Természetesen ezt a telepi estét is meg fogjuk majd tárgyalni ott, a Tisza mellett. És Pista meg fogja magyarázni nekem, mi volt tűrhető bevezetőül szánt képeimben, és mit kellett volna másképpen csinálnom, mi volt bennük továbbra is az a rám olyannyira jellemző semmis valami. És én igazat adok majd neki, mert igaza lesz — ám legközelebb ismét el fogok véteni ezt-azt, valami semmiséget bár . . .

Újabb irodalmunk valójában úgy vette kezdetét, hogy barátaimat megismertettem Koncz Istvánnal.

Negyedik s egyben utolsó képünkön a jögi, a komesszár és a költő után az ügyvédet (vagy az alliteráció végezt mondjunk inkább jogászt: jögi-jogász) látjuk.

Valójában ezt a képet is ugyanolyan szájtátva nézem, mint az előző hármat, noha közben eltűnt az a néhány (pontosan négy) év, ami elválasztott bennünket, festés közben a modellhez öregedett a festő, sőt fehér szakállával akárha el is hagyta volna már, és ő lenne az öregebb, ő a miniátor. Igen, ez valahogy hozzá is tartozik a portréfestés, portréírás művészetéhez: megtalálni, felmutatni a modellben az időtlent.

Szeretek beülni ügyvédi irodájába. Ha van benn valaki már, künn várakozok a többi ügyféllel együtt a régi képek, régi bútorok között. Hisz egy kicsit — vagy nagyon — én is ügyfélnek érzem magam minden egyes alkalommal. Csak ha benyitok, nem bajaimról kezdek el beszélni zavartan, dörögve vagy sírva épp, mint felei, hanem az első konvencionális mondatok után azonnal az irodalmi életről (ami jöllehet nincs is már) kezdünk csevegni, arról hamarosan: a hatalom hogyan manipulál épp . . .

Mondom, szeretek behúzódni valamelyik sarokba, és nézni, hogyan érkeznek egyenként vagy párosával ügyfelei, akiknek majd elintézi, elsimítja ügyét, akiket majd védeni fog.

Igen, Pista ügy-véd. Védi az embereket, akiknek bajuk támadt, üge van. A védés szenvedélye jóval nagyobb már, mint az egykori ministrálás, az aktivizmus, az irodalom vagy a vádemelés szenvedélye volt bíró korában. (Igaz, ami az irodalmat illeti, a Symposion után sosem is kapcsolták be irodalmi életünkbe, sosem is gondoltak arra, hogy

folyóiratot adjanak neki, pedig hát ő, még mindig ő független — jóllehet egyre imagináriusabb — irodalmi köztársaságunk elnöke!

Megállás nélkül érkeznek az emberek, akiket lassan felismerek (együtt játszottam velük, vagy ha nem velük, akkor szüleikkel vagy gyerekeikkel), megállás nélkül érkeznek a tanyákról, a falukból, Németországból, Afrikából, az idegenlégióból és közel, mind közelebb lépve az ügyvéd úrhoz, gyónni kezdenek. Meggyónnak mindent. Meg, hogy válni akarnak, hogy loptak, sikkasztottak, gyilkoltak, hogy megverték őket, hogy megverték anyjukat, feleségüket, lányukat, apjukat, hogy átgázolt rajtuk a szomszéd többmázsás hízója . . .

Ülök ott, hallgatom, ahogyan hallgat, ahogyan celebrál, kérdez, cigarettát csavar a cipős dobozból vagy a dózniból, issza óriás adag feketét, diktál, köszön, s érzem, ugyanúgy tud valami lényegeset most is, mint akkor tudott, ott, a templom félkör alakú márványlépcsőjén, vagy az Ifjúsági Otthon vörös zászlóval letakart asztalánál. Rövidre zárt nillantásaival, amiket olykor ügyfeleire vet, pontosan látom: valami másfelé néz — hová? merre? —, mint akkor, kopaszra nyírt kobakjaink fellett, valami más felé. Igen, pontosan látom, érzem: a lényegre, a létre van rálátása, a létre van ablaka, ajtaja. És éppen itt, ebben az irodában (műhelyben, mert ez a műhely azonos a költői műhellyel, illetve a költői műhely ebben a műhelyben szűnt meg, haladatott túl) teljesedett ki rálátása, itt lett teljessé, totálissá, totalitássá feleinek ügyében.

Különös, ott gubbasztva nála mindig azt éreztem, ahogyan a minisztálásból kimaradtam (és csak a fújtatás maradt), úgy maradtam ki a pántból, végső soron az irodalmi életből is (hisz már régóta nem szerkesztek), sőt magát a költészetet is megszenteltelenítettem, kimozdítottam helyéből — ahonnan tán nem lett volna szabad —, mindinkább azt érzem ott, az irodában, miközben az ügyfelek és az ügyvéd rituáléját nézem, hogy az életből, a létből is ki-kimaradoztam, egy semmis irodalmiságba (semmis kisprózaimba) rekedve, kimaradoztam, vagy ahogy Pilinszky mondaná: kimerevedtem mindinkább.

Nézem, hallgatom, s hallom, mintha latinul beszélne, latinul diktálna folyékonyan, akárha anyanyelvén (a szerb nyelv nem berzenkedik idegen, a latin kifejezésektől) . . . Csak ott, latinját hallgatva döbbenem rá: nekem mindig is ő volt a klasszikus. Mert az én szemzőgemből például Baudelaire-nál sem a modern borzongásokon volt a hangsúly, különösen nem, ha Pista szavalta nekem, hanem rómaiságán, illetve anynyiban modernségén, amennyiben rómaisága volt az a modernség . . . Ott, az irodában gubbasztva értettem csak meg igazán — igazán a magam számára — verseit. Klasszicizmusának mibenlétét, természetrajzát. Végtelen birkózásait rögeszmés fogalmaival (költői kategóriáival), amilyen a műhely, a forma, a rend, a mérték stb. Azt például, hogy valójában mit is jelent nála a mértéken való inszisztálás. Kitartás. Eliot írja Mit jelent az, hogy klasszikus? című tanulmányában: „Ezt a mértéket elég volt egyszer megteremtenie (mármint Vergiliusnak): e feladatot nem

kell többé elvégezni. De e mérték megőrzése szabadságunk ára, szabad-ságunk védelme a káosz ellen.”

Azt, hogy sorsunk — idéznünk kellene Eliotnak a száműzött Aeneis sorsáról, sorsérzetéről írt szavait is — csak így ragadható meg, azt is ott, irodájában gubbasztva értettem meg. S ott vált számomra láthatóvá az is, ahogyan ezeket a kiharcolt, megvédett kategóriáit meghaladja. Ahogy a költészetet meghaladja — noha minden látványosság nélkül — az iroda néma spektákulumában, mégis szinte rimbaud-i radikalizmussal...

Sok versét halljuk majd ma este, ezért csak két rövid idézettel élnék most befejezésül, amelyeknek igazi akusztikát az az ügyvédi iroda, az az officína ad:

*A legnyomorultabb élet is
jobb lehet az adott rend elfogadásánál.
(Róma égése — ellen-máglya)*

*Vállalom mindazt, ami
bennem
és benned vagy asszonyod
alélásában mértéken felüli, —
vállalom Krisztust is, aki
mértéken felüli (...)
(Himnusz — suicid)*

UTÓSZÓ

Képet akartam róla festeni, kapom fel a fejem papirosaim közül. S hirtelen barátomra gondolok, a festőre, Tihamérra, aki szinte mindenkit lefestett (még a karakterisztikus vonások nélküli, rózsaszín-gömbölyű gyerekeket is zseniálisan), csak Pistát nem. Többször nekifutott, de ahogyan ő szokta, minden alkalommal leöntötte firnájsszal.

Valójában most én is ezt a gesztust, a visszavonás gesztusát keresem. Mert ha Tihamér nem festette meg őt, az azt jelenti, hogy nagyon is komoly oka volt rá. Azt minden bizonnyal, hogy Pista volt az egyetlen ember, akiről nem akart olcsó, semmis képet készíteni. Csak Pistához méltót lett volna hajlandó kiadni a kezéből. Hisz ő (hozzám sokban hasonlóan), noha egész életében mindenben Pista ellen dolgozott (nem vette komolyan a művészetet, olcsó képeket festett), mégis valamiféleképpen a legjobb tanítványa volt, mégis ő becsülte Pistát legtöbbször, annál is inkább, mivel egy városkában, szomszédjaként élte le életét...

Szóval felkapva fejemet e papirosok, papírképek közül, egy másik portréra gondolok, egy másik kép kezd lebegni szemem előtt: egy objektív, amilyent halott barátunk olyannyira érzelmes és mégis olyannyira objektív szeme lát.

Halott festő barátunknak szeretném ajánlani e semmis kis kísérleteket, azért is, mert az ötvenes években ő hozott el először ide, a Telepre (ahol immár egy egész kis kanizsai kolónia él, estünk részvevői is majd mindannyian kanizsaiak): emlékszem, nála aludtam, de hogy háziasszonya ne vegyen észre, az ablakon másztunk be... Ő mesélte akkor, hogy itt, a Telepen mászkálva, ha véletlenül a zombori vágányhoz ért, mindig leterdelt, és megcsókolta a síneket: annyira vágyott haza, oda a Körös sarkára, Pista szomszédságába — oda, ahol főbe lőtte, majd megmérgezte magát.

ÉRZELMES ISMERTETÉS

HERCEG JÁNOS

Sokaknak páratlan kultúrtörténeti dokumentum lesz B. Szabó György két posztumusz kötete. Nekem kísértetek vidám kavalkádja, mint Bosch valamelyik groteszkül félelmetes kompozícióján. A posztumusz életmű, amelyet Bosnyák István érzékeny filológiai apparátussal és tanítványi szeretettel rendezett és tett áttekinthetővé, egy izgalmas vajúdással és szülési fájdalommal teli korszakát idézi vissza a jugoszláviai magyarság bontakozó szellemi mozgalmának. Az a két évtized, amelynek B. Szabó harcos hőse és menthetetlen áldozata volt ezen a tájon, szélesebb geográfiai átlón Belgrád és Budapest érintkezési pontjaival, az itt élő népek és kultúrák szellemi vércseréjével, meghatározó jelentőséggel bírt egész jövőnkre nézve. Ellentmondások keresztüzében, nemzedéki konfrontációktól sem mentesen, de mindenkor a hazatalálás örömeivel, amelyben már ott volt a jövő ígérete is. Kapcsolattörténeti jelzéseket sem elhanyagolva ebben a modus vivendiben, amit annyi minden tett indokolttá tér és idő koordinátái között.

A szerep, amelyet B. Sz. Gy. kénytelen volt vállalni, irodalom, képzőművészet, pedagógia és iskolapolitika terén, csöppet sem volt hálás, sőt a direktívák korában olykor egyenesen megalázó. De ő, ha csendes dörmögéssel is, emberi dignitásán esett sérelmeket észre se véve, vállalta ezt a szerepet.

Én még korábban kerültem kapcsolatba vele, pesti diákként jelent meg időnként napokra nálam, képzőművészeti beszámolókat írt a háborús *Kalanyának*, mint aki filozói minőségében pályatévésztségén próbált volna javítani. Megismertettem Konjovicsyal, hogy aztán majd évekig Zombor legyen vándorútjainak egy-egy állomása, sőt a kishitűség és szorongattatás napjaiban Baranya, hegyoldali házammal és Baranyai Júlia vörösmarti tuszkulánumával. „Gyurkának külön szobát építettem, afféle manzárdot, hogy ne zavarjuk jelenlétünkkel a nyugalmát” — tudósító-érzékeny vénkisasszonyi kedvességgel „a tanárno”, ahogy Baranya-szerte nevezték. Ott írt vagy rajzolgatott aztán, amíg csak kötelesség vagy család haza nem szólította. Szép időben ablakából odalátszott a fehérre meszelt pincesorok fölött a zöldbe borult Misina-tető, esténként meg

a csárdás Ilonka cimbalmozását hallgathatta, és bársonyosan mély hangját a régi magyar nótákkal. Hazatérőben néha befordult hozzám, felolvasta, amit ínt, megmutatta, amit rajzolt, és lassú fejbólintásokkal nagyokat hallgatott.

Nem tudom, hogy kiderül-e írásaiból, hogy gyógyíthatatlan kishitűségben szenvedett, amit mélységesen szégyellt és tőle telhetően titkolt. Lassú mozdulatokkal kísért töprengő megfontoltsága is innen eredt. Ezek a tulajdonságok azonban már a háború után rakódtak rá. Mi még úgy ismertük meg diákkorában, mint jókedvű, rajongással teli, könnyed mozgású, szinte virgonc fiút, aki gátlástalanul tudott lelkesedni M. műtermében.

Elég átfutni legalább a bácskai festők pesti kiállításáról szóló ismertetését, ahol magabiztos fölényvel és dicsérő jelzők között mégis elmondja, tapintatosan persze, elmarasztaló kritikáját például szegény Husvéth Lajosról vagy Csávosiról, s mennyi vívódással teli a vajdasági festők első közös kiállításáról írt ismertetője a szocializmus szempontjainak kényszerű elfogadásában, amikor, ha érezhető zavarban is, de egy halk „talán”-nal Jovan Popović határozottan elutasító Konjović-bírálatát előtt hajtja meg magát.

Kritikusi szempontjai gyakran együtt alakultak a pillanatnyi lehetőségekkel, sokáig a kapott utasítások, illetve sugallatok szerint. És mivel a vajdasági magyar kultúrélet mindenese volt, felelősséggel inkább megbízóinak tartozott, és a pártfegyelemnek. Elképesztő, hogy e két kötet tanúsága szerint mi mindent kellett vállalnia! Részletkérdéseken is szájbarágóan elidőzni, mint amilyen a magyar könyvkiadás vagy a rádióiskola megalapozási munkája volt, amire megint csak ő volt illetékes az elképzelést elfogadtatni. A nagy politikai átalakulás idején, amikor az IB határozatával csaknem az egész magyar vezető káder kompromittálta magát vagy félreértés áldozata lett, B. Szabó György megbízhatósága szavatolta a magyar kultúrmunka zavartalanságát.

Hogy miért kell mindezt most elmondani a posztumusz életmű megjelenése után? Mert enélkül az elkerülhetetlen ellentmondásokat a mai olvasó aligha értené meg, s félek, hogy felejthetetlen barátunk alakja árnyékban maradna, s még kevésbé lenne érezhető, hogy tehetségével, érdekeny egyéniségével több lehetett volna, mint aki lett.

De hát végül is ő volt a honfoglalója, törvényhozója a jugoszláviai magyar irodalom és művelődés, iskola és színház alternatívájának, az „ahogy leher” szellemét olykor tisztességesen tágtva, mint mi, valamennyien, társai a kibontakozásban tér és idő primitív viszonyai között. Az, ami ma van, színesebben, gazdagabban és igazabban, sok tekintetben mégis neki köszönhető.

Mert sírnivaló, milyen szürke és szegényes ez az ő aprómunkája recenziókban, előszavakban és fülszövegekben! Össze se lehet hasonlítani a mai esszéirodalom gyakorlatának széles diapazonjával, nagyvilágias eleganciájával, amelyet már az ő halála után megjelent nemzedék művel,

úgyhogy észre se lehet venni micsoda sötét és parlagi világ mélységeiből jött fel egynémely írójuk.

De mégis ez volt ővele a kezdet, enélkül hova is lettünk volna!

Nézem, miket írt rólam, jóindulatú túlzásokkal, vállalva a baráti elfogultságot is, mint aki tudja, hogy kevesek között nincs helye a kritikus sebészkesésnek, amely olykor miskároló kézbe kerül, s minden konfrontáció az elnémitás veszélyével jár! S milyen iskolás modorban volt kénytelen Tömörkényről, Móráról írni, mert számolnia kellett olvasóinak igénytelenségével.

Ne higgye senki egy pillanatra sem, hogy lenézem ezt az ő kényszerűségben született, szerény attitűdjét. A tiszteletemet akarom így, a halálom túl kifejezni. Ment amíg élt, erre nem volt semmi szükség, hiszen a barátom volt, s mint ilyen, magányos, akárcsak én. Időnként, ha már nem bírta az értetlen utasításokat, a rajzhoz menekült. Korčuláról meg a szlovén hegyekből írt leveleiben egyetlen szó sincs irodalomról, pedig végigülte velem a ljubljanaí írókongresszust, ahol Krleža leszámolt a szocialista realizmussal, s már itt voltak az „Áprilisi Híd” fiataljai, Majtényi meg kivette szájából a pipát, és mutatóujját intón magasra emelve azt mondta: „Na azért vigyázzunk, fiúk!”

Igen, mert hétpróbás „kisebbségi írók” voltunk, meg a háborút is átveszeltük, s nehéz volt elhinni, ha saját szemünkkel láttuk is — az olvadást.

Közben egyre-másra jelentek meg könyveink, a palicsi Magyar Ünnepi Játékok keretében megrendezett „magyar” festők és szobrászok kiállítását ő nyitotta meg, s jött Đilas felesége, Mitra Mitrović, Szerbia művelődési minisztere, és azt mondta Hangya vásznai előtt megállva: „Nisam znala da je vaša umetnost na takoj zavidnoj visini.” Hármunkat Majtényival és Sinkóval filmen szerepeltettek, s hivatalos kocsi-val vittek mindenfelé, még Zentára is, a „magyar” pártiskola, s az igazgató, Argyelán István elkiáltotta magát: „Škola, mirno!”

Ő közben felfedezte Vajda Lajost, s maga is nekigyürkőzött a fekete-fehér kompozíciókhoz, már egyéni formanyelvet is találva hozzá a „Bogánccsal”, mire mindenki bogánccsot festett. De ha írnia kellett, nem tudott megszabadulni a belé sulykolt szocrealista sémáktól, még Sinkó segítő figyelmeztetésére sem. Közben az „Áprilisi Híd” fiataljai nagykorúak lettek kinőtték a vidéki kereteket s ugyancsak Sinkó hatására Európához próbáltak távlatot venni, mélyen lenézve a „templomtorony-romantikát”. Ő megpróbált alkalmazkodni hozzájuk és az új helyzethez, de későn. Még kijött hozzám Batinára Nagy Józseffel, aki abban az időben első embernek számított a magyar aparatszikok között, s akinek ott a szőlőhegyen az volt az első dolga, hogy puskámért nyúlt, és elkezdett a gerlékre lövöldözni. Úgy szólt oda hozzám, fél szemét lehunyva: „Hát mit szólsz a professzorhoz?”

S két hét múlva Sinkó lett a katedrafőnök, mert figyelmen kívül hagyták a magyar elvtársak ajánlatát. Pedig itteni viszonylatban és pa-

pírforma szerint, meg érdemei után is, másfél évtizedes pedagógiai gyakorlatával, mondjuk, megérdemelte volna ezt a kitüntetést. Sinkó alakja, világfias fellépése s nagyobb távlatokhoz szokott szemlélete meg nem utolsó sorban az IB elleni országszerte ismertté vált magatartása azonban érthetően predestinálőbb volt az övéél. Nem panaszkodott, csak belehalt a dologba. Nem tudok ugyanis szabadulni a gyanútól, hogy nem a tbc és nem is az időnkénti eszméletlenség fokozott alkoholmámor végzett vele, hanem kihasználtságának vigasztalan felismerése, ha százszor tudomásul is kellett vennie Sinkó óriási szellemi fölényét.

Ez az ő tragédiája természetesen nem olvasható az utána maradt életmű egyes cikkeiben és tanulmányaiban, csak miután összegezi az olvasó ennek a két kötetnek embert és szerepet jellemző következtetéseit, s figyelembe veszi az idevágó gazdag magyarázó anyag vonatkozásait, akkor éli át B. Szabó György önfeláldozó munkásságának tragikumát.

Ma már senki se fog tanulni ezekből a könyvekből, de annál inkább megrendülni, mi mindennel küszködött szegény. Mindenekelőtt igyekezett kitaposott, járt utakon járni esszéinek fogalmazásában, szószegényen, bizonytalan elemzőkészséggel, ha ugyan nem elégedett meg az egyszerű állítással, minden megvilágító magyarázat nélkül, s mindenkor megalkuvással készen.

Végtelenül elszomorító például elképzelt párbeszéde az irodalomról és a marxizmusról, ahogy elbújik a kérdező személyébe, mert szíve szerint annak a véleményét vallaná, ehelyett azonban sután és mereven, a marxizmus esztétikájának egyoldalúságával „megmagyarázza a bizonyítványát”. Mintha mindig résen kellett volna lennie, hátha észreveszik, amit magában gondol és érez, amikor pedig már nemcsak Belgrádban és Zágrádban alakult ki bizonyos szólásszabadság irodalom és művészet relációiban, de már az itteni fiatalok is — persze iskolán kívül! — ugyancsak sürgették a kötetlenséget. B. Szabó az alkalmazkodásnak ebben a kiszolgáltatottságában nem volt egyedül. Magamról tudom, pedig én akkor már nem is voltam párttag, csak „társutas”.

És mégis, mintha hőskor lett volna — nem győzőm mondani — küzdelmek és ellentmondások interferenciáiban a jugoszláviai magyar szellemi életnek ez az időszaka. Mert mind több és több volt a főiskolát végzett magyar, és eszközeiben, sőt intézményeiben is gazdagabb az egykori „kisebbségi” életnél.

B. Szabó György nem bírta ezt az iramot. Már az a tény is, hogy mindenütt ott kellett lennie, és sebtében írt, apró újságcikkekben szétforgácsolnia az erejét, milyen jellemző szerepére és egész útjára a tragédiája felé.

AZ ÖNMAGUNKHOZ VEZETŐ ÚT KERESÉSE*

Hermann Hesse regényei

VAJDA GÁBOR

A képzelet szabad játékához vezető út rendkívül nehezen járható írónk számára. Ha első három regényében a makro- és mikrotársadalom lehúzó ereje, képzeletgyilkos elvárásai ellen tiltakozott, akkor a *Demian* a képzeletre hagyatkozás veszélyeit, a *Siddhartha* pedig az önálló vízióra való jogot, de egyben a vágyott érettség szükségzerű időbeli eltolódását példázza. A *pusztai farkas*, a mai fiatalok körében is rendkívül népszerű regény, az előző Hesse-művek két alaptípusának szintetizálásaként született. A húszas évek német társadalmának valóságából indul ki, s noha főhősének jellemvonásai mindvégig e konkrét életviszonyoknak a függvényei, fokozatosan egy átlényegítő, mágiikus erőnek engedi át magát.

Hesse egyik korábbi regényében sem érezte szükségét annak, hogy ilyen sok vádat zúdítson főhősére, s hogy ugyanakkor annak önigazolási érvényeit is ekkora változatossággal sorolja elő. Éppen ezért A *pusztai farkas* önelemzésnek, önleszámolásnak is tekinthető. Hogy miért volt erre szükség, a regény arra is választ ad. A pacifizmusa következtében egyre magányosabbá váló író az erősödő jobboldali törekvések hatására a saját lényegével, szerepével való szembenézésre kényszerült. Nem hiába bukkan fel a regényben az antropológiai elmélyültség igénye: Harry Haller lénye rendkívül változatosan s nem is csupán külső és belső jellegzetességei szerint, hanem a benne rejlő öntudatlan lehetőségeket is felszínre hozva nyer bemutatást. Egy korszak hozta létre, ám mivel az akkori létfeltételek kisebb-nagyobb átalakulással ma is léteznek, e figura manapság is eleven és időszzerű.

* Második rész; folytatás az előző számból

A *pusztai farkas* a *Demian*ban már alkalmazott pszichoanalízishez való visszatérést is jelenti. Am a romantikát is gyakran emlegetik vele kapcsolatban. Ez természetes is, hiszen Hesse hőse, amennyire betegesen elmagányosodott az egyre hazugabbá váló polgári világban, legalább olyan mértékben fejlesztette ki magában saját kiválóságtudatát. S a művelődés eszményei között is olyan (főleg romantikus alkotók szerepelnek, akiket koruk értetlensége vagy magánéletük boldogtalan-ná tett. Az írók közül elsősorban Novalis, Jean Paul, a még nem klasszicizálódott Goethe és Nietzsche szellemi társaságában érzi jól magát Harry Haller. Érdeklődése azonban a klasszikus zenére, mindenekelőtt Mozart műveire (a *Varázsfuvolára*) is kiterjed, s tulajdonképpen zeneélményében, illetve a zenével kapcsolatos vitákban kerülnek felszínre a Hesse-hős és a kor közötti erkölcsi és fiziológiai különbségek. Ezért a mozarti opus s külön a zeneköltő személye is szerephez jut. Azonban egy mélyebb (nyíltan kimondatlan), Mozarttal kapcsolatos összefüggésre is ráismerhetünk. Haller (s maga a regény) hasonló fejlődésen esik át, mint csodált mintaképe. A lírától, az elvágódástól a drámáig, a komikumig, sőt a groteszkig vezet az útja. E változás jellegét szem előtt tartva a romantika fogalma mellett a rokokó kategóriáját sem mellőzhetjük. S korántsem csupán Mozart szellemárványának jelenléte miatt. Az öngyilkosság és az örület határán fizikai és lelki gyötrelmek között élő Harry Hallert ugyanis egy olyan szekta veszi szárnyai alá, amelynek életfelfogása sokban emlékeztet e kétszáz évvel ezelőtti stílus fő jellegzetességeire. A titkos társaság tagjai ugyanis az erotikával kapcsolatos élvezetekért élnek. A percet és a hangulatot imádják, a gondolkodást lesajnálják. A játékért rajonganak, az alkalmi szerepet szeretik, ami főleg az álarcosbálon tanúsított magatartásukon látszik. Mindez azonban csupán színezi, ellenpontozza a romantikus vonásokat, a romantika szelleme ugyanis nem csupán a bál kék lámpafényének köszönhetően marad jelen, hanem azért is, mert a hangulat a mágikus színházba való belépéstől kezdődően átlényegülésé, valójában mélyebb felismeréssé fokozódik. Úgy is mondhatnánk, hogy az, ami a regény elején, vagyis Haller magányos vergődése idején csupán vágy volt, az most a mélyebb önismeret szintjén valósággá lesz, illetve lehet. A tudatalattinak a színházbéli játék által való felszabadítása a teljesebb önismeretet, s ennek megfelelően a szabad önalkítást szolgálja. Am nem a gyakorlatias realizmus szellemében! A főhős előtt felvonultatott szereplehetőségek sokasága, az egyéniségalkítás játékként való felfogását jelenti. Abban az értelemben, hogy — miként a Haller személyiségét boncoló antropológiai betét jelezte — a humor a „legcsodálatosabb és legzseniálisabb vívmánya az emberiség-

nek”, azután pedig olyképpen, hogy az ember átszellemesítését teszi lehetővé. Az előbbi (a humor) ellensúlyozza az utóbbit (a megisteniesülést), ezért nem tudálékosan misztikus, hanem emberien eleven *A pusztai farkas* vilásképe. A magánytól a baráti közösségig, a komolyságtól a játékosságig, a görcsösen őrzött jellemvonásoktól, az előítéletektől teljesen függetlenített személyiségfelfogásig, a prudériától a szexuális szabadságig jut el tehát a pusztai farkas, jelezvén, hogy a túlvilág felé lendülő romantikát az evilági rokkó nehezékeivel hozta szintézisbe a megoldást saját maga számára is kereső német író. A pszichanalitikai gyógyterápia végén szürrealista lazasággal kapcsolt képek és szimbólumok formájában szembesül önnön lényegével. Saját példáján győződhet meg az emberben rejlő riasztó lehetőségekről, ezért okkal menekül attól a szobortól, amellyé neveltetéséből is kifolyólag és vélt társadalmi feladatból merevíteni igyekezett magát. Hesse tehát úgy tanít a korabeli élet nehézségeinek elviselésére, úgy figyelmeztet az álerkölc korlátai közül való kitörésre, a túlzott komolyság halálosan veszedelmes voltára, hogy közben játékosan teremt öntörvényű műalkotást. A regény ugyanis a romantikus ironia kiteljesüléseként áltörődékekből épül fel.

A pusztai farkas csattanóval fejeződik be. Ekkor derül ki: Harry ocsúdtatásában a szellemtelenségében főellenségnek tekintett dzsesszzenész játssza a főszerepet. Jó, ha a szereteté és a szolgálaté a hatalom — látja be Hesse hőse. Az entellektüel időtlen értékekre hivatkozó finnyáskodása életképtelenségének a jele. Megoldásként a másokkal való azonosulás kínálkozik: ha tehát a secesszió (a fiatal Hesse és Thomas Mann) tapasztalatával szemben nem érzünk szakadékot művészet és élet között; ha az elvegyülés és a különválás dialektikáját nem tragikus kényszernek, hanem természetes megoldásnak érezzük. Nos, e végső mondanivaló szempontjából Hesse regénye csupán anyagában, problematikájában romantikus, a lényegét tekintve időtlenül realista.

Ennek az időtlen realizmusnak az igénye ihlette Hermann Hesse legregényesebb s egyben legköltőibb művét, a *Narciss és Goldmund* című művet. A háttér, a középkor itt sem rajzolódik ki a maga tárgyi és emberi változatosságában. Csak arra szolgál ugyanis, hogy a minden időben legjellemzőbbnek vélt emberi problematika minél konkrétábban, egyszeri formában tárulhasson fel, s hogy a civilizáció magasabb szintje miatt ne kelljen szükségszerűen összetettebbé válnia az ábrázolásnak. Hesse tehát abba az időszakba vetíti az őt izgató emberi helyzeteket, amelyben a lehető legtisztábban mutatkozhattak meg. Nem a távoli történelem érdekli, hanem maga az ember. Éppen ezért két központi figurájának világa saját korai erkölcsi dilemmájának kivetítése.

Annak az ellentmondásnak a feloldása, amelyből *A pusztai farkas* főhőse századunk barbarizmusának szorításában egyedül képtelen volt ki-kecmeregni. Éppen ezért nosztalgiként is felfoghatjuk a *Narciss és Goldmund* című regényt, hiszen a szerzetes és a csavargó azt valósítja meg, ami Hallernak mások segítségével is csak viszonylagosan sikerült a *Narciss és Goldmund* személyében ugyanis külön-külön testesül meg az, amit Haller magában farkas énje és nyáj énje belső harcának tudott. A középkori témájú regény alakjai tehát egyéniséggé nevelődhetnek, illetve nevelhetik magukat. Konfliktusaik, környezetükkel való viaskodásuk ahelyett, hogy elhalványítaná személyiségük jegyeit, még inkább kiemeli azokat. Hesse hősei hajlamaiknak megfelelően teremtik meg életformájukat, választják meg hivatásukat *Narciss*, akit klasszicista önfegyelem és realista életismeret vezérel, már eleve tisztában van vele, mit rejteget számára a jövő. Tudja, mire van szüksége kortársainak, mit igényel környezetete, s ő mit képes adni nekik. Önzésen túl-emelkedő szellemi felsőbbrendűségének köszönhetően tanácsolhatja el a nála fiatalabb *Goldmundot* a kolostorból, mondván, hogy fel kell ismernie a benne szunnyadó képességeket, s azok szerint kell élnie. Az etikus értelem segíthet az elfojtott ösztönöknek — sugallja a humanista meggyőződéséhez változatlanul ragaszkodó író. *Goldmund* ugyanis a nagyvilágban, a romantikus szertelenségben talál magára. Ebben mindegyik Hesse-hősön túltesz, kivéve a kereséseiben közöttük legel-
tőkéltebb *Siddharthát*, kinek sorsa leginkább hasonlít az övéhez. Igaz, *Goldmundot* nem a létformakeresés rögeszméje űzi, hanem a múzsa nyomát kutatja, ösztöneire bízva a vezetést. Ennek megfelelően jellegzetesen romantikus világkép az övé, az örökös úton levés nyitott helyzetében, az etikus csavargó végletes elszántságában. Nem idillikus, mégis idealizált életút tárul elénk. A nélkülözések és a megaláztatások ugyanis az eleve elrendeltség tudata által nyernek igazolást: *Goldmund* leginkább biztos benne, hogy azt cselekszi, amit tennie kell. Lelkiismereti terhei sohasem ingatják meg meggyőződésének alapjaiban. Abban, hogy saját művészi érzékenysége tisztességesebb, mint a nyárspolgári brutális felszínesség. Különben a melankólia mélységeiben fogannak a rendezett létfenntartás iránti undort kifejező látomásai: „Ezek az emberek vakok és süketek, nem tudnak semmiről, nem vesznek észre semmit. Mindegy, ha szegény ártatlan pára végzi a szemük előtt, vagy ha egy mester valamelyik szent arcán az emberi élet minden reményét, minden nemességét, minden fájalmát és minden fojtogató, sötét szorongását megrendítően láthatóvá varázsolja — semmit sem látnak, semmi sem rendíti meg őket. Mindnek rózsás a világ, mind el van foglalva, fontoskodnak, sürgölődnek, üvöltöznek, rö-

högnek, bőfögnek egymás képébe, ricsajoznak, tréfálkoznak, acsarkodnak két garason, a legnagyobb rendben, elégedetten a világgal, és főleg önmagával... Disznók. Ó, sokkal rosszabbak, kártékonyabbak a disznónál. No, igen, ő is elég gyakran forgolódott közöttük, vígan érezte magát a hasonszőrűek társaságában, csörtetett a lányok után, nevetve és irtózás nélkül evett a tányérukból sült halat" (Gáli József fordítása).

Hesse romantikus antikapitalizmusa abban is tükröződik, hogy csavargó hőse a civilizációtól részben függetlenül, részben pedig vele szemben alakítja ki életformáját. Művészi eszményét teljességgel szuverén módon formálja meg, s legfeljebb rövid szobrásztevékenysége során figyel fel bizonyos elsajátítható, mesterségbeli tudnivalókra. A rutintól, az üzlettől, a látszattól iszonyodik. A művészetben ösztönösen az emberi lét ontológiai kettősségének, ellentmondásosságának a megszüntetését keresi; saját gyötrelmeinek legalább átmeneti feloldását várja. Valójában azon igyekszik könnyíteni, amit elszántan vállalt. „Hiszen minden élet csak kettősségen és ellentmondásokon át bonthatja gazdagon virágát. Mit is érne értelem, józanság a mámor ismerete nélkül, mit az érzékek öröme, ha nem állna mögötte a halál, és mit a szerelem, a nemek ősi, halálos harca nélkül?” — írja Hesse, s ezzel is jelzi: sokkal összetettebbnek fogja fel Goldmund alakját, semhogy az ösztönember képletére redukálná.

Ösztön és értelem kapcsolatát az író úgy realizálta hősében, hogy az ösztön elsőbbségét az élet megélése, az erotika örömeihez való feltétlen ragaszkodás domborította ki. Az akarat, a szellem fellobbanása a csömör és a melankólia terméke. A mulandóságérzet a műalkotás formájában a tartósság, az időtlenség reményével szüntetné meg önmagát. E tartósság, viszonylagos időtlenség minden létező egységének felismerésével, az ellentétek kiegyenlítésével függ össze. Azzal tehát, amihez Siddhartha csupán kereséseinek legvégső stádiumában, aggkorában jutott el; s az amivel való mágikus játszadozás megleckézteti, de fel is oldja a pusztai farkast. Goldmund azonban művész, és nem gondolkodó, ezért inkább a *Gertrud* főhősében, a bénasága miatt lelki kalandokra kényszerülő zeneszerzőben ismerhetünk rá modern előképére. Ne feledjük: a zeneszerző is könnyelmű életet folytatott mindaddig, míg váratlan szerencsétlensége nem csökkentette le életterét. De valószínűleg a *Csillagsors* művész hősének sorsát is a Goldmundéhoz hasonló nyitottság tette teljessé indiai utazása során és azt követően. Hiszen Veraguth amiatt szenved, hogy nem sikerült még kialakítania az őt kiteljesítő életformát.

Am Hesse *Narciss és Goldmund* című regényének írásakor sem Nova-

liséknak, hanem Jungéknak a kortársa, így hát hőse az egyetemes békét, a teljes megnyugvást nem a kék virágban, hanem Évában, a mitológiai nő képében keresi. Emiatt érthető a nők rendkívül nagy szerepe a regényben. S az is világos: miért lesz a művészetben az Ősanya a legfőbb ihlető, hiszen Goldmund édesanyjának halvány emléke és egyik-másik nagyobb szerelem kitörölhetetlen nyomai az „örök női” princípiumának nélkülözhetetlenségét húzzák alá. Hesse hőse csak addig élhet, ameddig a nők számítanak rá, ameddig őket szolgálva nem hevíti át a tervezett, nagy alkotás kivitelezésének a reménye. A betegségek tartós gyötrelmeit, az öregkori fokozatos lankadást ő nem akarja megérni. Noha kétségek közt hal meg, életműve idősebb barátjának, egykori fölényes oktatójának a csodálatát is kivívta.

Mint láttuk, a *Narciss és Goldmund* című regény az irracionalizmus, a spontaneitás elsőbbségének példázata. Goldmund azért is jelentősebb Narcissnál, mert bizonyos mértékben a Narcissban kizárólagossá lett tulajdonságokkal is rendelkezik. Így aztán a művészi életforma teljeségének a hessei modelljét reprezentálhatja. Az író főművében, az *Üveggyöngyjátékban* (1943) e magatartástípusok szerkezeti helye felszereződik. Az ember biológiai vonatkozásait teljesen visszaszorítva a szellem, az értelem jut előtérbe. Ezzel azonban nem változnak meg Hesse értékfogalmai, mert irónia vet árnyékot a címben említett játék örömeire. Ha e mű az író nosztalgiájának a kifejezése is, a szellemi végtelen, a tudás magabiztossága iránt, ennél nagyobb mértékben esik latba a kétely. Ezt már az a tény is előjelzi, mely szerint nem igazi, hanem csupán üveggyöngyökkel való játékról van szó. A végkifejlet viszont egyértelműen tudunkra adja: a szellem alázatos szolgálata csupán látszólagos önzetlenség, hiszen az eleven lélettől való elszigetelődés fokozatosan meddő önélvezetté válik. Így aztán az *Üveggyöngyjáték* nem mond ellent az eleve nyitott világképű Hesse-hősöknek, ugyanis Siddhartha és Goldmund tapasztalata újfent beigazolódik. Igazságukhoz az *Üveggyöngyjáték* hősei között Plinio áll legközelebb. Neki jelentős szerepe van abban, hogy Knecht, az élet közvetlen szolgálata mellett döntve, elhagyja Kasztáliát. Nem véletlenül ír róla Knecht a következőképpen régi pártfogójának: „Ha Plinio a tanárainkat és mestereinket »papi kasztként« s minket, tanulókat járószalagon tartott, herélt kordának minősít, ez persze durvaság, túlzás, de valami igazság mégis csak van benne, különben engem sem nyugtalanítana annyira. Plinio elképesztő és csüggesztő dolgokat tud mondani. Például: az *Üveggyöngyjáték* visszaesés a tárcairodalom korszakába, csupán felöltött játék a betűkkel, amelyekbe mi feloldottuk a különböző művészetek és tudományok nyelvét; az egész csupa képzettársításból áll, és

csupa hasonlattal játszik. Avagy: lemondó terméketlenségünk a mi egész szellemi képzésünk és tartásunk értéktelenségének bizonyítéka. Például, mondja ő, miközben a zene minden stílusfajtájának és korszakának a törvényeit és technikáját elemezzük, magunk nem teremtünk új zenét. Olvassuk és magyarázzuk — mondja ő — Pindaroszt vagy Goethét, és szégyellünk mi magunk is verset írni.”

Knecht szándékának érelődésében az önmagához való hűség és ezzel együtt az erkölcsi érdek játssza a főszerepet. Egyrészt nem érzékelheti közvetlenül munkájának eredményét, másrészt Kasztália tevékenységének egészét a dolgozóktól való elidegenedés zsákutcájában látja. A korábban magasztosnak hitt célok egyre inkább az élődiség eredményét mutatják. Vissza a történelembe! Vissza az emberek közé! — hajtogatja önmagának és csodálkozó környezetének a tudomány és művészet csúcsein mélységiszonyban megbetegedő iskolamester. Mondanunk sem kell, Knechtnek a választása a hessai életút öngazolása, tehát a világszemléleti elkötelezettségnek, az aktív humanizmusnak a kifejezése. S még valami: az öncélú összefüggések, a formális művészetkritika, az ember valóságos létfeltételei szolgálatától olykor messze távolodó kibernetika egyoldalúságának bírálata. S ez annál eszméletetőbb, mivel a távoli időben vagyunk. Az emberi világ alakulását divatokról kísérlik, sugallja az író, aki a legkevésbé népszerű „divatra” esküszik, annak szükségyszerűségét bizonygatja ebben a regényében, de egész életművében is.

Hesse, persze, megírta legerjedelmesebb művét, az *Úveggyöngyjátékot*, s ez azt jelenti: ő a játék irányítója, az ő sugallatára végzik szereplői szellemi búvészmutatványaikat. Ez mint korábban jeleztük már, a humor és a bölcsesség végleges diadalát jelenti, ennek az indulása éveiben tragikusan komoly s egészen *A puszta farkas* mágikus színházáig kellő mértékben fel nem szabadult írónak a magatartásában. Az emberi létezés célja az az elégedettség és nyugalom, melyet az önkéntes szolgálat okoz. Csakhogy ennek tartalma időnként változik. Knecht, a nemes ügy szolgálja, akkor hagyja el a számára életcélt is jelentő közeget, amikor az erősödő új szükségletek már új feladatot jelöltek ki a szolgálat számára. A körülmények változhatnak, de az ember azonos önmagával. Knecht valami olyasmit sajátított el mestereitől, amit soha senki nem vehet el tőle: a derűt. (Azt tehát, amivel Narciss is rendelkezett.) „Ez a derű nem játszadozás, nem is tetszelgés: ez a legmagasabb rendű megismerés és szeretet, minden valóság igenlése, őrtállás minden mélység és szakadék szélén, a szentek és a lovagok erénye, megzavarhatatlan, s a korral és a halál közelségével egyre növekszik. Ez a Szépség titka és minden művészet leglényege. A költő, aki verseinek tánclépésében dicséri az élet nagyszerűségét és rettenetét, a ze-

nész, aki tiszta jelenként csendíti fel: fényhozó, a derű és öröm szaporítója a földön, még akkor is, ha előbb könnyeken és fájdalmas feszültségen vezetett át minket. A költő, akinek verse elragad, talán szomorú, magányos ember volt, a zenész pedig mélabús álmodozó — de a műve akkor is az istenek és a csillagok derűjében részes. Amit nekünk ad, az már nem az ő homálya, szenvedése vagy szorongása, hanem a tiszta tény, az örök derű egy cseppje. És ha minden nép és minden nyelv próbálja kikutatni a világ mélyét, mítoszokban, kozmogóniákban, vallásokban — legvégső és legnagyobb, amit elérhetnek: ez a derű” (Szabó Ede fordítása). Apollói művészeteszmény, mondhatnánk, ha itt a művészet nem jelentené az önmagát megtalált embert. Knecht azért jutott legmesszebbre a Hesse-hősök közül, mert idejekorán felismerte az aszociális szellemi játék élősi voltát, s a közösségi érdekű cselekvést, a társadalmi ember nevelését választotta. Hogy ennek ellenére hőse pályája tragikus véget ér, az nem választásának téves voltát bizonyítja, hanem legfeljebb azt, hogy Hesse kiküzdött játékoságának semmi köze sincs a szocialista, majd a polgári realizmus hivatalos vagy naiv reményeihez. Knecht váratlan halála (a hideg tóban, tanítványa után úszva éri utol végzete) a nemzedékek között újabb időkben egyre vésszebben tátongó szakadékot példázza, s az írónak az emberi társadalom egésze iránti bizalmatlanságát. Más szóval: Hesse bölcsőbb hősnél, s ezért is ironikus vele szemben. Ő ugyanis — miként az idézetben említett műalkotók — naponta küzd meg az abszurd gondolatával, naponta teremti újjá a tünékeny derűt, míg hőse, aki kritikátlanabb hitesebbnek tudott létélményével szemben, gépiesebben, szinte kételyek nélkül tesz eleget mindennapi kötelességének. Ne feledjük: a Kasztáliából való kitörés aligha nevezhető belső drámának. Még kevésbé váltságnak, összeroppanásnak és fokozatos újjászületésnek. Knecht olyan észlény, aki meditációval tartja féken a rátörő ellentmondásokat. Olyan észlény, amilyen Hesse szeretett volna lenni, már fiatalkorában, de sajátos érzékenysége miatt nem lehetett. Olyan észlény, aki mégis tökéletlen a maga tökéletességében, mert a szó emberi értelmében vett valóságérzékelése eléggé későn ébredt fel, s ennek megfelelően nincs is felkészülve azokra a küzdelmekre, amelyek a mindennapi életben várnak rá.

A szellem és az élet jóakarata mellett is összeegyeztethetetlen — fogalmazza újra Hermann Hesse fiatalkorának szecessziós axiómáját. Az etikus alkotónak azonban vállalnia kell a szintézisért hozott áldozatot — sugallja —, mert ezzel a lezúllás, a pusztulás megakadályozása érdekében teszi meg a magáét.

Vajon milyen fejlődési fokozatai, szintjei vannak ennek az önkérésnek Hesse regényeiben?

A *Peter Camenzind* megoldása a fiatal értelmiségi visszavonulása, rezerváltsága volt. A vállalt kocsmárosi szerep némi civilizációellenes dacot is rejtett magában. A *Kerek alatt* egyértelműen megválaszolta; hogy miért. Azért, mert a polgárok társadalmi képmutató voltában kegyetlenül emberellenes. Ennek megfelelően a *Gertrud* zeneszerzője sem juthatott túl a rezignáción. Őt Camenzind származásbeli meghatározottságához hasonlóan szerencsétlensége is befelé fordulásra, az életből eredő benyomások zenei átszűrésére, átlényegítésére kényszeríti. Hesse regényhősei között elsőnek ő fejlődik érett művésszé, ám ezt meghíúsult öngyilkossági kísérletének is köszönheti, vagyis számára az élet és a halál korántsem olyan egymást kizáró fogalmak, mint az átlagpolgár világában. Ő „befelé” emigrál a társas (családi) élet boldogtalansága elől, míg a nála nagyobb választási lehetőség előtt álló Veraguth, a *Csillagsors* főhőse a kitérést, a nagyvilágot választja. Am azt se feledjük el, hogy a kényszerű „befelé” élés, a szenvedéssel való viaskodás inkább kedvez a szűkebb értelemben vett művészi tevékenységnek, ti. Veraguth indiai útja, s ezzel együtt házasságának felbontása az alkotó tevékenység súlypontjának áthelyeződését is maga után vonja. Hadd emlékeztetünk ugyanis arra, hogy az *Üveggyöngyjátékban* a rebellis szellemű Pliniónak egy Veraguth nevű demokrata, a híres szónok a mestere. (Hessénél a névazonosságnak feltétlenül mélyebb jelentősége van.)

A *Demian* az önkérését nemzedéki önkritikával, a nevelődés válságát létünk ontológiai rejtélyének fejtegetésével társítja. Azt sugallja, hogy a mindenkori szorongás mögött bármikor elérhető közelségben van a harmónia, a teljes nyugalom: a külső és a belső lényegbeli azonosságának felismerése. Amihez a főhős mintaképe, Demian, anyja szektájának útmutatása szerint, már úgyszólván kamaszkorában a közelébe jut, az a *Siddharthában* az ókori bölcs számára aggastyán korában lesz életközeggé. Ő ugyanis mások követése helyett az egyéni élettapasztalatokat választja. Erre nincs elegendő lelki ereje *A pusztai farkas* Harry Hallerének, s ezért az öregedő férfi hasonló helyzetben van, mint a *Demian* című regény főhőse: meg kell ismernie és végül is vállalnia kell önmagát. A legmélyebb, legkövetkezetesebb önismeretre és önvállalásra a *Narciss és Goldmund* a legteljesebb példa. Mint a csillagok az égbolton, olyan öntörvényűen haladnak e hősök a létben valahol a távoli középkorban. Mindegyik a génjeibe írt sorsot keresi, s az önvállalásnak e korlátlansága ellenére sem szerencsétlenebb, mint mások. Ugyanilyen rendkívüli ívű pályát fut be az *Üveggyöngyjáték*

Knechtje is, akinek szabadsága azonban kasztjának mesterkéltége, öncélúsága miatt — viszonylagosabb, s ezért sebezhetőbb. Ő ugyanis nem életbe lendülő kamasz, nem az élet egyensúlyát kereső alkotóművész, s nem is nyugtalan életélvező, hanem pedagógus, ismeretek újjáteremtője, tudnivalók átadója. A jámborság, a vállalás mártírja.

Amint látjuk: a helyzetek különbözőek, s az alaptípusok szerkezetbeli jelentősége is eltérő a regényekben. S az sem mindegy, vajon az író szívéhez közelebb álló típus kerül-e a cselekmény középpontjába. Hesse, miként megfigyelhettük, a kultúra bomlásának korában visszavonultan élő ember lelkületének megfelelően az etikusan nyílt emberhez, az ösztönök kiélésének, illetve szublimálásának természetesebb, öntörvényűbb formájához vonzódik. Persze, ugyanaz a magatartástípusú ember másként viselkedik századunk polgári hétköznapijaiban, és másként a távolmúltban. S aki századunk civilizációjának tartalmatlan terheit érzi a vállán, az csak akkor igyekszik belső energiaforrásaiból egyensúlyt teremteni, ha nincs módja menekülésre, majd magatartása újjáteremtésére.

Hesse regényeinek sajátosan szocializált embere tehát a nyáj életformájától idegenkedve és saját belső problémáin átvergődve fejlődik etikailag kiválóvá. Önkeresésének köszönhetően a mások szolgálata által lesz teljes, ám az út az énnel a mindenségbe oldásban, a szubjektumnak és az objektumnak a kiegyenlítési kísérletein, az életnek és a halálnak az egybelátásán, a polgári értékfogalmak elutasításán át vezet. Romantikus ihlet és keleti bölcsesség, a főhős nyugtalan keresése és viszonylagos célba érése — egy korszerű magatartás megteremtésének előfeltételei Hesse regényeiben. E magatartás az ember helyének és létének mérlegelésével kapcsolatos, s ezért (az utolsó három regény esetében) az egzisztencializmus eszmeáramlatától sem függetleníthető. Haller, Goldmund és Knecht sorsa tulajdonképpen határhelyzet volta, döntéskényszere következtében válik regénnyé. E regények a döntéssel kapcsolatos vívódásokról, eseményekről (*A pusztai farkas*), illetve a döntés következményeiről és utólagos igazolásáról (*Narciss és Goldmund*), valamint az eleve elrendeltség látszatát elsöprő döntésről, annak értelmetlenségéről (*Üveggyöngyjáték*) szólnak. Az önkeresés ugyanakkor önelvesztést eredményez bennük. Harry Haller hedonizmussal, kábítószerekkel igyekezett kigyógyulni önmagából, apokaliptikus látomásaiból. Goldmund, ösztöneire hagyatkozva, a társadalmon kívül talál erkölcsöt és művészetet. Knecht végül is a társadalmilag hasznos munka mellett kötelezi el magát, de (kasztja és a társadalom kapcsolatát tekintve) korán, illetve (tanítványa már kifejlődött önállósága szempontjából) túl későn.

Ennek ellenére Hesse e három műve alapján csupán azért tetszett

pesszimista írónak, mert az élet végső összefüggései, a humánium perspektívája felől mond lesújtó véleményt az értelemről. Ítélete ugyanis inkább végkicsengés, mint mindent átható hangulat. Nála tudniillik leginkább még a régi, nagy elbeszélők (mesélők) természetessége oldja fel a világszemléleti görcsöt, az egyéni állásfoglalás merevségét. Meg azután Hesse, miként alteregója, a pusztai farkas, végül is megtanult mosolyogni.

AZ ELFELEJTETT JUHÁSZ ÁRPÁD

KALAPIS ZOLTÁN

Juhász Árpád festőművész és grafikus alakját a múlt ködéből kell felidézni. Született tehetség volt, kezdetben sokat ígért, de ennél többre nem vitte az életben, mintha sikertelenségre lett volna kárhoztatva. Csak találgathatjuk, hogy mi lehetett ennek az oka. Vajon a létért való küzdelem gátolta kibontakozását, a tülekedéstől való iszonyodás? Vagy talán a becsvágy hiánya? Netán az a felismerés, hogy többre nem képes, vagy érdeklődésének lanygulása, amely aztán lehetetlenné tette a tájékozódást az új művészi törekvések között? Esetleg mindez együttvéve, párosulva a közönnyel, a meg nem értéssel, a szülőváros „szörnyű szürke miliőjével”?

Juhász Árpádot már kora ifjúságában hatalmába kerítette a kiábrándultság, a kétségbeesés, mert közvetlen környezetében azt látta, hogy a pénz lett a társadalom legfőbb mozdítóereje, s a szépség, a szeretet, a jószág, mint ahogy azt az idealista fiatal ember szeretete volna. E felismerés lázadóvá tette, de mivel az erőszak alkatilag teljesen távol állt tőle, a lázadás passzív formáját választotta. Különállását különködő életmódjával, a polgári konvenciókat elutasító magatartásával fejezte ki. A civilizáció, a technika kinövésői rémülettel töltötték el, s a kiutat a kézművességhez, a földhöz, a természethez való visszatérésben vélte felfedezni.

Fogékony lett az anarchista, tolsztoji és a krisztiánus gondolatokra, ennél fogva a világ „jobbítását” sem a társadalmi viszonyok változásától várta, hanem — utópista álmokat kergetve — az egyéni példamutatástól, az emberek „jobbításától”. Idővel emberkerülő lett, hátat fordított a társadalomnak, zárkózottan, szinte kivetetten élte a maga életét. Talán a második világháború után jelentkező kaliforniai hippik előfutára is volt kissé. Ez az életmód és életszemlélet azonban a legkevésbé sem volt hatással művészetére, sajtáságos lázadása műveiben sem tartalmilag, sem formailag nem jutott kifejezésre, élete végéig akadémikus szellemben alkotott. Még a gödöllői művésztelepen töltött évek, a szecesszió eszmevilágával való közvetlen kapcsolat sem tudta kibillenteni „a rendegyensúlyából”. A stilizált, dekoratív, lendületes vonalvezetésű motívu-

mok csak elvétve jelentkeznek egy-egy könyvlaptervén, színes posztó faldíszén. Az életút és az életmű között tehát nemcsak hogy nem volt összhang, hanem szöges ellentétben állt egymással.

Munkásságát sem kortársai, sem baráti köre nem méltányolta túlzottan, kiállításai, művei nagyjából visszhang nélkül maradtak. Nekrológiájában Lyka Károly ezt azzal magyarázta, hogy Juhász Árpád „az igénytelen egyszerűség netovábbja” volt. Lakos Alfréd, a festő- és grafikusművész is azt írta a *Pesti Hírlap*ban közölt Egy csendes ember halálára című cikkében, hogy „kerülte a sikereket, a sikerek is messze elkerülték őt”.

Az utókor sem tudott vele mit kezdeni, eddig még senki sem „fedezte fel”. Nálunk csaknem fél évszázaddal ezelőtt Herceg János élesztgette emléket a *Kalanyáiban* megjelent Egy elfelejtett bácskai festő című írásában (újra megjelent 1953-ban a szerző *Papírhajó* című kötetében). „Tipikus kismester volt — írja —, nem tört magasra beérte azzal, ha szerény feladatait tökéletesen tudta megoldani. Természetéből hiányzott az új, a sehol fel nem lelhető eredmények utáni törekvés.”

Az újabb kori kutatás Juhász Árpádról már árnyaltabb képet adhatott, jóllehet a lényeg az életmű tüzetesebb áttekintése után sem változott: azon a szerény helyen maradt, amelyet már korábban kijelöltek számára a művészettörténetben. Keserű Katalin, az életmű legjobb ismerője így ír róla a *Juhász Árpád szerepe a gödöllői művésztelepen* című tanulmányában (*Studia Comitatus*, 10. sz., 1982): „Juhász Árpád nem volt nagy művész, fő műveit nem őrzik a múzeumaink. Nincsenek gondolatai, művészi és művészeti elveit összegező munkái, még naplója sem maradt fenn. Noha Lotz Károly tanítványa volt, életművében a festészet, a festői problémák keresése és megoldása alárendelt szerepet játszott. Elsősorban grafikusként dolgozott, de újításait e téren sem ismerjük. Az akadémián elsajátított kitűnő rajzkészség jellemzi műveit, rutinos ceruzarajzait és finom körvonalakból szövődő tollrajzait.”

Juhász Árpád életszemléletét döntő módon alighanem az a környezet szabta meg, ahonnan elindult — a család, a kisváros szűk világa, szellemi életének respektusága. Százhuszonöt évvel ezelőtt, 1863. június 29-én született Zomborban, egy ottani iparoscsaládban. Apja, a szigorú erkölcsű, gondolkodásban és életmódban egyszerű Juhász Mihály a zombori szabócéh utolsó céhmestere volt, az anya pedig Kanyó Krisztina, a megtestesült jóság, a négygyermekes família védőszelleme. Családi házuk eredeti állapotában nem maradt fenn, a Branko Radičević utca 2. szám alatti sarokház helyén állt, amely ma Janovits István mézeskalácsos tulajdona. Az utódok közül Zomborban sincs senki, a család leszámazottai Baján és Gyöngyösön élnek.

Gyermekkoráról is nagyon keveset tudunk. Játszóótársa, a későbbi tanár és helytörténész, a megyei Történelmi Társulat megalakításának egyik kezdeményezője, dr. Donoszlovits Vilmos is csak ennyit jegyzett fel a *Bácskában* 1914. május 30-án megjelent nekrológiájában: „Három fiú és

Juhász Árpád (fénykép)

egy nővér között Árpád volt a legfiatalabb, az anya dédelgetett, becézett Árpádja. Mennyi kedves délutánokat és víg estéket töltöttünk Juhásznéknál, és ilyenkor, mint mutatta anyai büszkeséggel az Árpád gyermek rajzait, később már festői tanulmányait, melyek a 'kis házban' — a diákélet felejthetetlen kedves tanyáján — a szoba egész falát beborították.”

Persze az élet azért nem volt annyira idillikus, mint ahogy esetleg ebből a néhány sorból kitetszik. A fiatal Juhász Árpád szemtanúja és szenvedő részese volt egy hagyományos és puritán termelési és életmód alkonyának, végleges eltűnésének. Kilencéves volt, amikor egy császári rendelet felszámolta a céhrendszert, s így otthon hallhatta azokat a sötét leírásokat, amelyekkel a tisztas ipar jövőjét ecsetelte a tekintélyes szabómester. Akkoriban valóban egy világ fordult meg, a gyors polgárosodás következtében az ízlésváltozás is szembeütő volt. A korábbi nemesi öltözet egyszerűsített változata, a zsinórozott csizmanadrág, a dolmány, a mente, azaz a magyar- illetve parasztszabó termékei egy-két évtized leforgása alatt már a falusi vásárokon sem voltak kelendőek. Helyükbe a bécsi nagyipari szabóműhelyek filléres termékei kerültek, meg a német- illetve úriszabók készítményei. Még az erős, nemezelt gyapjúposztót is felváltotta az olcsó, sűrű pamutzövet, a cajt, a városban pedig a tetszetősebb angol szövet. Juhász Árpád romantikus antikapitalizmusának forrásai alighanem innen erednek, hiszen naponta láthatta, hogyan szorítja ki a gép a kézművest, a hitvány konfekció pedig az általa jobbnak, hagyományosabbnak, szebbnek vélt terméket, ő maga csaknem egy életen át hű maradt ehhez a viselethez, eleinte nyilván muzejumból, mert az apa ezt nyújthatta fiának, később pedig mert másra nem nagyon tellett, meg aztán különállásának, lázadásának ez lett az egyik külső megnyilatkozási formája, népéhez való ragaszkodásának a jele. Ezzel azonban csak feltűnést keltett, az emberek megfordultak utána az utcán. A már idézett ifjúkori társ, Donoszlovits Vilmos is így ír róla: „Középtermetű, csontos, sovány ember volt, aki őszbeborult hajával, torzonborz bajuszával és nagy gondozatlan szakállával, csizmás magyar ruhájával, esetleg carbonari köpenyével nem a legkellemesebb kül-sővel bírt.”

Az öreg magyarszabó élete végéig görcsösen ragaszkodott szakmájához, hajlandóságot, képességet sem mutatott az esetleges szakmaváltásra, úgyhogy az elszegényedés törvényszerűen bekövetkezett. Annyi ereje azonban volt, hogy gyermekeit mind kitaníttassa, a legfiatalabb, Juhász Árpád tizenhat éves fejjel 1879-ben érettségizett a zombori gimnáziumban. Az apa mindaddig bírta a terheket, így aztán a megyei Történelmi Társulat 1914-ben kiadott évkönyvének állítása, hogy Juhász a Falcione Gyula-féle ösztöndíjjal fejezte be a középiskolát, nem felel meg a valóságnak. Ez a 100 000 forintos alapítvány egyébként is csak 1883-ban keletkezett. A bajok azonban éppen az idő tájt, az egykori céhmester hirtelen halálával szakadtak a családra. Emiatt, úgy látszik, Juhász Ár-

pádnak 1879-ben meg kellett szakítania alig elkezdett tanulmányait a mintarajziskolában. Hogy ez így történhetett, arra egy „Apoximénosz. Antik szobormű után” feliratú tanulmányrajz alapján következtetünk, amely „Juhász, Budapest 879” jelzettel van ellátva. Az ifjúkori munka a gyöngyösi Gács Béláné tulajdonában van, s az érckovácsból az ókori görög szobrászat egyik legnagyobb alakjává vált Lüszipposz világhírű plasztikáját, illetve annak gipszmását ábrázolja: egy fiatal atlétát, aki az oroszlánál vívott küzdelem után fáradtan rátámaszkodik buzogányára.

A sikertelen indulás után Juhász Árpád Zomborban írnokként a vármegye szolgálatába lépett, s ezt a munkakört hat esztendőn át — 1880-tól 1886-ig — töltötte be. Életének erről az időszakáról is keveset tudunk, csak bizonyos jelek és utalások alapján sejthetjük, hogy mind a művészi pálya tekintetében, mind a szellemi továbbképzés terén a felkészülés, a nekirugaszkodás éveit lehetnek ezek. Az előbbiről, a művészi öntevékenységről nincsenek adataink, az utóbbiról viszont vannak némi ismereteink.

Juhász Árpád visszatérése egy régi barátság folytatását is jelentette. Még a gimnáziumi padokban — a hetvenes évek legvégén — megismerkedett Schmitt Jenő Henrikkel, a filozófussal, akiről életrajzírója, Migray József azt állítja: „Zomborban teljesen egyedül él, barátja alig akad; két fiatal ember szegődik hozzá, Juhász Gyula és Juhász Árpád festőművész; ők hárman lesznek a város — különceivé.” Migray a két Juhász fivér mellett még egy gimnáziumi tanárt is emleget, mint a társaság tagját. Bányai János kutatásaiból tudjuk (Adat Schmitt Jenő Henrik zombori éveire. *A Hungarológiai Intézet Tudományos közleményei*, 1972., 10. sz.), hogy ez a baráti kör nagyobb volt, tudományos tevékenységüket többen is rokonszenvvel pártolták, de a többség Schmittben és követőiben csak csodabogarakat látott, nemegyszer a gúny tárgyává is tette őket.

Juhász Árpád 1886-ban távozott Zomborból, s a város támogatásával — most már valóban azzal a bizonyos Falcione-ösztöndíjjal — beiratkozott az országos mintarajziskolába. A két barátnak tehát végül is megadatott a lehetőség, hogy életcéljukat megvalósítsák, amelyről — feltehetően — annyit beszélgethettek találkozóikon. Ettől kezdve azonban újuk kettévált, bár időnként, így a pesti egyetemi évek során, majd később is, amikor Schmitt visszatért berlini tanulmányairól, újra meg újra egybefonódott. Juhász eljár Schmitt Jenő esti előadásaira, melyeket Kosztolányi Dezső szerint „szelíd növényevők és teozófusok” látogattak.

Egyetlen ismert, nyúl farknyi életrajzában, amelyet Lyka Károly kérdőívére válaszolva 1913. október 21-én írt, az eddig vázolt és elkövetkező évek eseményeit Juhász Árpád így foglalta össze: „Hatévi hivataloskodás után városi ösztöndíjjal rajztanári oklevél (1890). Utána Lotz tanítványa, segédkezem Curia plafon képénél. Népelet tanulmányozása: alföldi, tengeri és horvátországi faházak. Ezekből vidéki kiállítások.”

A művészi kialakulás döntő éveit ezek, s persze sok tekintetben a nagy

Juhász Árpád: Önarckép, 1914

nehézségek korszaka, amikor gyökereket próbált eresztetni, s az érvényesülés lehetőségeit kutatta. Tanárai közül csak Lotz Károlyt emlegeti. Főiskolai tanulmányainak kezdetéről, 1887-ből több tanulmányrajza megmaradt, s ezeken saját neve mellett Lotz Károly jellegzetes CL monogramja látható. Egyes források szerint Juhász is segédkezett neki az Operaház nézőtéri mennyezetének festésekor, ez az adat azonban téves következtetés eredménye, hiszen a nevezetes körfreskót Lotz 1884-ben al-

kotta, amikor Juhász még Zomborban hivatalnokoskodott. A rajztanári képesítés megszerzése után még egy évet töltött a mintarajziskola festészeti osztályán, lehetséges, hogy vezető tanára itt Lotz Károly volt. Egészen bizonyos azonban, hogy 1894 és 1896 között a Lotz-féle gyakorló festészeti szakosztály tagja, későbbi barátjával és pártfogójával, Körösfői Kriesch Aladárral együtt. Ez a szakosztály valamivel később mesteriskolává önállósult, s a főiskolához csak laza szálak fűzték. Juhász tehát tanítványi minőségben — úgy is mondhatnánk, hogy alkalmi segédként — működött közre a legfelsőbb bíróság, a Kúria, más néven az igazságügyi palota csarnoktéri mennyezetének kifestésében, amely az akkor már hatvannégy éves mester egyik utolsó nagyobb szabású alkotása volt. Lotz nyilván nem vett maga mellé olyan tanítványt, akinek a tehetségében nem hitt, a választás mindig kitüntető bizalmának a jele is volt.

Egy 1889-ben kiadott bizonylat szerint — ezzel igazolta Juhász a városi kuratóriumnál, hogy befejezte a harmadik évet — tanárai között volt Székely Bertalan is. A képzőművészet „nagy öregje” az alakrajzot adta elő, amely nála nem merült ki az emberi test rajzolásával, hanem felölelte minden élő és holt természeti forma tanulmányozását. Növénydekének szorgalmát és haladását viszonylag gyengén osztályozta — iparművészeti és építészeti rajzból jobb eredményt ért el —, s mégis alighanem éppen Székely Bertalan volt az, aki életre szólóan meghatározta művészi stílusát. A müncheni akadémiai irányzat élő klasszikusa tanítványaitól is szigorúan megkövetelte a vonal, a rajz tisztaságát, az arányokról és, a mértékletességről alkotott akadémiai szabályok betartását. Juhász Árpád életműve is ebben a szilárdnak bizonyult foglalatban teljességedt ki.

Tanára volt még az eklektikus építészet kiemelkedő képviselője és restaurátor Schulek Frigyes, továbbá Vardai Szilárd iparművész, rajzpedagógus, az „étkíményes rajzolás” előadója és Pasteiner Gyula művészettörténész is, az akadémikus, az egyetemes művészettörténet első magyar nyelvű kézikönyvének szerzője.

Juhász Árpád évekig próbálkozott gyökereket eresztetni a főváros művészvilágában, de ez sehogyan sem sikerült neki. Egyrészt tanárai közül csak Lotz segítette munkáéhoz, másrészt szerénységével, életmódjával nem tudott beilleszkedni közéjük. A művészek találkozóhelyeiről, a „bohém élet” színhelyeiről önmagát rekesztette ki, jóllehet ezek a baráti társaságok fontos információs források is voltak. A Virágbokr vendéglő különszobájába persze nem nyerhetett bebocsátást, ott Székely Bertalan, Lotz Károly és Benczúr Gyula adott egymásnak hetente többször találkozót. A többi asztaltársaság azonban nyíltabb volt, mint például a Japán kávéházi, ahol Szinyei Merse Pál körül csoportosultak a művészek. A belépő itt a művészetről vallott megközelítőleg azonos vélemény volt. Juhász Árpád, mivel egy korty italt sem vett a szájába, nemigen tudott beilleszkedni ebbe a társaságba, és így elesett ezektől a nem hivatalos,

de fontos személyi kapcsolatoktól. Hivatalos részről sem dédelgették túlságosan. „... Társai hivatalos portré- vagy falfestménymegrendeléseknek tettek eleget sikeresen — írja Keserű Katalin idézett tanulmányában —, Juhász Árpád első meghívása egy 250 lapból álló illusztráció sorozat elkészítése volt Kőrösfői László Egyiptom művészete c. könyvéhez” (Budapest, 1898).

A pusztai létért való küzdelem arra kényszerítette Juhász Árpádot, hogy több évi fővárosi tartózkodása után szülővárosában, Zomborban próbáljon szerencsét. Ott sem rajztanári állás után nézett, hanem festői munkájából számított megélni. Elhatározása a századfordulón már nem volt úttörő jellegű — Zomborban a XVIII. század derekától napjainkig, Kranowetter Páltól Milan Konjovićig mindig élt és dolgozott egy vagy akár több festőművész is —, de Juhász lépése mégis merész volt, a művészet alázatos szolgálatának jegyében történt, hiszen a kisváros sem anyagi, sem erkölcsi sikerrel nem kecsegtette.

Festőnk nagy hittel és lendülettel állt munkába. Életének ebben a szakaszában — 1898 és 1903 közötti időszakban — főleg a tájképek érdekelték, ezeket készítik nagy számban, talán azért is, mert úgy vélte, hogy könnyebben értékesíthetők. Vázlatfüzetével vagy táborig állványával, összecsukható székekkel és festékdobozával bejárta a zombori szállásokat, a közeli búzaföldeket, az eperfasorral szegélyezett árnyas dűlőutakat, a Teleszkai-dombok lankáit, a Csatorna-parton megbúvó halásztanyákat.

Herceg János írja (*Dunatáj*, 1980. aug. 20.), hogy Nemesmilicsre is „ki-kijárogatott Juhász Árpád Zomborból és Mesterházi Kálmán Szabadkáról, míg Bilanics Ferenc a Mosztonga felől érkezett, hogy hetekre beszállásolja magát és sorba lefesse vendéglátóit”. A vándorfestőkből álló kompánia kedvére való lehetett Juhásznak — Bilanics a müncheni akadémiaira járt, Mesterházi autodidakta volt —, de szállásadói bizonyára állandóan szörnyűködtek azon, hogy nem fogyasztja a sonkát, a kolbászt, nem kell neki a tyúkleves, a paprikás, de még a baranyai bort sem kóstolja meg, úgyhogy gyorsan el kellett menekülnie zombori magányába.

Képeit potom pénzért vesztegette, de így sem találtak gazdára. „Szegevénynek rosszul ment a sora... — közli Donoszlovits Vilmos —, de ő nem csüggedt, rendületlenül hitt egy jobb jövőben, midőn méltányolni fogják tehetségét, kitartással festett. Nem volt már a szobák falán üres hely a képeknek, garmadában álltak a sarokban...” Sanyarú anyagi helyzetét különféle alkalmi munkákkal is próbálta javítani — iniciálékat festett dísznyomtatványokra, vidéki úrilányokat tanított rajzolgatni, így unokatestvéreit, Frey Irmát és Rózsát is.

A nyomorgó festőre felfigyelt Gozdsu Elek író, aki 1897 és 1905 között Zomborban teljesített szolgálatot az ottani királyi törvényszék elnökeként. A megyei történelmi társulat választmányi tagjaként javasolta, hogy a Zomborban levő építészeti emlékeket vegyék számba, és rajzol-

tassák le. A társulat illusztrátora, az 1902. május 1-jei jegyzőkönyv szerint Juhász Árpád lett.

A festő életkörülményei ettől a megbízatástól bizonyára nem javultak, mert a társulat munkatársai a legtöbb esetben anyagi ellenszolgáltatás nélkül dolgoztak. Gozsdunak egy másik kezdeményezése azonban anyagi hasznot is hozott: önálló tárlatot rendezett Juhász Árpád műveiből.

Gozsdu akkoriban már nem írt, de egy olyan művelt ember jelenléte, mint amilyen ő volt, csakis mély nyomokat hagyhatott a megyei székváros művelődési életében. Így nevéhez fűződik a nagy sikerű Szabad Líceum megalapítása 1899-ben, amely a korabeli sajtó szerint „... formájánál fogva úgyszólván egyedülálló az országban (. . .), valóságos szellemi forradalmat csinált Zomborban”. (*Pesti Hírlap*, 1903. 90. szám. Idézi Káich Katalin: Szabad líceumok Bácskában és Bánátban, Újvidék, 1979).

A szabadegyetem előadásait a kor ismert szakemberei, művészei, közéleti dolgozói tartották. Gozsdu biztosította a líceummal szinte egyidőben induló budapesti Uránia Tudományos Színház közreműködését is, amely ismeretterjesztő előadásait már akkor kísérletekkel, filmvetítéssel fűszerezte, 1903-ban az Urániával Zomborba érkezett Hock János író, liberális politikus, az általános választójogért folyó küzdelem harcosa, aki Károlyi Mihály híveként, 1918-ban, a polgári forradalom idején a Nemzeti Tanács elnöke lett. Nos, kihasználva a kiváló szónok jelenlétét, Gozsdu őt is felkérte, hogy hívja fel a közönség figyelmét a Vadászkiért nagytermében megrendezett Juhász-kiállításra. Ezt ő, miután megnézte a tárlatot, ékes szavakkal meg is tette, s az együttes hírverés eredményeként csaknem minden festmény elkelt, s elég szép összeg gyűlt össze.

Forrásunk szerint Gozsdu állítólag azt tanácsolta Juhásznak, hogy menjen Münchenbe, s az ottani akadémián folytassa tanulmányait. Ez azonban nehezen hihető, esetleg nyugati tanulmányutat javasolhatott, ha egyáltalán sugalmazott neki valamit, hiszen festőnk ekkor már negyvenéves, zsebében több mint tíz éve lapul a rajztanári diploma. Nem tanintézeti tanulásra van tehát szüksége, hanem új tapasztalatokra, új élményre meg gondtalanabb élet- és munkafeltételekre, egy kis anyagi biztonságra. Végül nem is Nyugat felé indult, hanem az Adriára. Alighanem egészségi állapota miatt is, a mediterráni levegő jót tehetett gyenge fizikumának, beteg tüdejének. Néhány napot töltött Lovranban, majd hajóval Dubrovnikba utazott. „Itt festette egyik legszebb képét — közli Donoszlovits Vilmos is —, a Pile kapu mellett levő Fort Lorenzo (*Lovrijenac — K. Z. megjegyzése*) alatti sziklát a tengerben, amely évezredek óta dacol a tenger haragos hullámaival. A tenger színezése, a szikláknak megtörő óriási hullámok gyöngyözése, a szikla komor fensége oly megkapóan van vázsonra téve, hogy az ember szinte látja a víz mozgását, hallja a tenger zúgó moráját . . .”

Három dubrovnikai olajfestményét ismerjük: kettő budapesti, egy pe-

dig zombori magántulajdonban van. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1914. évi tavaszi tárlatán két lovrani képet állított ki.

A zombori múzeumban ma nyilvántartott 29 Juhász-mű közül (17 olaj, 12 rajz) kettő tengerparti tájkép. Valamivel több azoknak a festményeknek a száma, amelyek Zombor környéki motívumokat örökítenek meg, s amelyek miatt olykor a „bácskai festő” jelzővel illették. Pavle Vasić könyvében (*Umetnička topografija Sombora*, Matica srpska, 1984) tíz magántulajdonban levő Juhász-műről tesz említést, ezek túlnyomó többsége alföldi jellegű, azaz „bácskai” tárgyú: Lovak a pusztán, Táj búzával, Aratás, Libapásztorlány stb. Lyka Károly kérdőívére válaszul, Juhász Árpád a „főbb munkák címe” rovatban két képét tünteti fel: az Acatolást és a Rossz termést. A zombori múzeumban úgyszintén kettő található: Falusi udvar, Aratás.

Zombori tartózkodásunk idején újabb és újabb Juhász Árpád-művek bukkantak elő Ivan Jakobičić festőnél (két olajkép, két rajz), Láng Nikolánál és Mayer Nándornál. Az alaposabb kutatás feltehetően még sokkal több lappangó Juhász-képet hozhatna nyilvánosságra, s így a fennmaradt munkák sorát lényegesen bővíteni lehetne.

Tájképei majdnem kivétel nélkül egyszerűek, hangulatosak, a barbizoni iskola kései visszhangjaként a látvány pontos, olykor bensőséges rögzítésére törekednek. A természetet mindig közvetlenül figyelte meg, a szabad ég alatt dolgozott, de képein az akadémián tanult kompozíciós módszerek érvényesültek, miközben a látvány élethű visszaadására törekedett. Ennek folytán vázsnairól nem árad az a könnyedség, a pillanatnyi benyomás elevensége, ami a kötöttségek alól megszabadult nagybányaiaknál már jóval korábban megnyilvánult.

Az Adrián eltöltött boldog hetek után egyébként még egy franciaországi útra is vállalkozott. Donoszlovits Vilmos szerint „kigyalogolt Párizsba, hol tíz napot tartózkodott szilván meg puha kenyéren...” Még hozzátette azt is, hogy „... elzarándokolt ideáljához, Heine sírjához a Mont Martre temetőbe, a sírhalmot lerajzolta, a sírről egy szál virágot hozott, melyet keretben egy zombori idős úrnőnek ajándékozott emlékül, tisztelete és hálája jeléül”.

Hazajövet egy ideig még Zomborban tengette életét, majd 1903 végén vagy 1904 elején Budapestre került, ahol barátai Malonyay Dezső figyelmébe ajánlották. Malonyay éppen akkor toborozta a munkatársakat, hogy velük együtt begyűjtse, értelmezze a népművészeti tárgyakat, leírja megformálásuk és díszítésük módozatait. A mozgalmoszerűen kibontakozó vállalkozás a szecesszió eszmevilágában fogant, az utolsó lökést pedig alighanem Walter Crane angol művészettörténész adta meg, a képzőművészet és az iparművészet népművészetből való megújulásának prófétája, Ruskin és Morris legnagyobb tanítványa, aki 1900-ban „felfedezte” Kalotaszeget, s ott készült rajzai később bekerültek az egész világon használt iparművészeti tankönyveibe. Crane látogatása az egész művészvilágot megmozgatta, s az akkor kialakult hangulat is közrejá-

Juhász Árpád: Portré

szott abban, hogy Malonyay csoportja állami támogatással megkezdhette a népművészet értékeinek módszeres feltérképezését. Ennek eredménye *A magyar nép művészete* című, Malonyay Dezső szerkesztésében készült ötkötetes mű, amely egyenlőtlensége ellenére ma is forrásértékű, beleértve az illusztrációkat is, amelyeket jórészt Juhász Árpád készített.

Festőnk 1904-től 1914-ig, azaz egészen haláláig szorgalmasan járta a falvakat, százzámra készítette a rajzokat. Lakatos Alfréd írja a már

idézett cikkében, hogy „följegyzett, lerajzolt, lefestett minden magyaros benyomást keltő ékítményt, hímzést kézimunkát, székelykaput, bot- és szerszámfaragásokat, falusi bútorkészítményeket, parasztszobák enteriőrjét, díszesen hímzett viseleteket, hogy majdan abból valamilyen egységes magyar ornamentika leszűrhető legyen”. Amit csinál, az valójában a szakrajz egy változata — etnográfiai mintarajz, a népi kultúra anyagi javainak pontos, minden részletre kiterjedő rögzítése és megőrzése az utókor számára.

Juhász Árpád élete végéig hűségesen kitartott emellett a nagy projektum mellett, amely egyrészt az állandó munkát jelentette számára, másrészt kedvére való is volt. Hogy mennyire a népművészet bűvkörébe került, arról egyetlen nyomtatásban is megjelent írása tanúskodik. Ebben a matyó viselet dekoratív szépségéről értekezik. „Talán a legszebb e viseletnél — írja — a menyecskek ruhája. A hosszú rojtú »csavarintos« kendő színes keretként veszi körül a fejet, szokatlanul megnagyítva annak alakját, a rojtok szerepelnek itt, meg a méhkasalakú »tok«. Ebbe van a haj beleszorítva, s ez a fejnek bizarr, hegyes kúpban végződő befejezést ad; csak az arc fedetlen; még kevesebb látszik a fejből a nagy, színes, ünnepi sátoros fejkendők alól, mely mint valami tető födi be a fejet, s messzire kiálló szélei az azokat szegélyező hosszú rojtjaival valóságos ereszt képeznek” (Magyar Iparművészet, 1913).

A Matyóföld, ezen belül Mezőkövesd hímzékultúrája, díszes népviselete, s általában népélete mély nyomot hagyott benne, ezt az örökséget, a népművészeti alkotó munka szellemét beépítette művészetébe. Így freskói is, amelyek egy soproni és egy budapesti iskola falain láthatók, néprajzi ihletésűek. A budapesti Fehérvári úti tanintézetben elkészített két falfestményén a mezőkövesdi gyermekjátékok, életképek dekoratív, stilizált változatai elevenedtek meg. Sajnos, a második világháború idején mindkettő elpusztult. „Érzem, hogy valahogy igazolni is kellene magam a képek témái miatt — idézi egyik levelét Herceg János a *Kalanyában* közölt cikkében. — A mostani viszonyok között különösnek tűnhet, hogy miért választ festő ilyen népies és annyira speciális jellegű népviseletet témául. Tudom sokan lesznek, akik mosolyognak az ilyen nemzetiszínű művészi irányon, viseleten, parasztosnak találják, s nem tartják méltónak művészi témára. A hollandusok azonban másképpen gondolkoznak, amikor elküldik nekünk az ő nehézkes facipős alakjaikat fán, porcelánon, üvegen, szöveten, levelezőlapon stb., szóval mindenben, ami alkalmas vagy nem alkalmas a díszítésre. Nekünk ezek mind jók, és senki sem ütközik meg rajta.”

Juhász iparművészeti orientáltságára is döntő hatással volt a mezőkövesdi népművészet. „ZománCFestésű kis matyófiguráin, posztó faldíszén — írja Keserű Katalin (*A gödöllői művésztelep, Bp. 1987*) — az alakok nem egyszerű díszítőmotívumok, hanem egy típus változatai, alapos, többoldalú megfigyelés eredményei. Eppen a felmérések tárgyilagosságához ragaszkodva s a népi díszítmények soroló szerkezetét alkalmazva

tudta sűríteni bennük a mezőkövesdi népviselet, életmód, mozdulatok jellegzetességeit . . .”

Juhász Árpád a képzőművészetnek csak néhány területén mozgott, ennélfogva festőszerszámai és más eszközei korlátozottak. Ebben az időszakban is vett olykor ecsetet kezébe, vagy tájképeket festett Erdélyben, a Balaton mellett és másutt is, ahová gyűjtőútjai során elkerült. Nem idegen számára az akvarell és a tollrajz — ezzel azonban alighanem már ki is merítettük „eszköztárát”. A fő kifejezőeszköze valószínűleg a ceruza, akkor is, amikor szakrajzot készít, akkor is, amikor vázlatot vet a papírra, vagy tájat örökít meg. Ezeket bravúros könnyedséggel csinálta. Egyik kortársa úgy fogalmazott, hogy a ceruza „mesteri kezeléséhez nálunk senki sem értett annyira, mint ő”. Malonyay Dezső szerint is „szemfényvesztés” az, ahogy bánik az irónnal, munkáit pedig — nyelvújító szellemben — „ceruzafestésnek” nevezte. „Vastag, puha Koh-i-Noor ceruzával úgy dolgozik, olyan szélesen, foltokban, mintha ecsettel dolgozna . . .” — írja. A ceruzarajz mellett leggyakrabban tollrajzot készít. A kínai tus rúdijából egy darabkát letört, felhígította kis porcelánedényében, s valami jófajta merített papírt vett hozzá.

Ceruza- és tollrajzaival érte el első és egyetlen nemzetközi sikerét is: az 1908 őszi rendezett londoni magyar kiállításon grafikáiért aranyérmert kapott, 1909 elején pedig — a Borovszky-féle megyei monográfia szerint — a *Studio* című illusztrált londoni képző- és iparművészeti folyóirat méltatta munkásságát. Ehhez hasonló elismerésben otthon sohasem részesült.

1903 óta munkatársa volt a *Művészet* című folyóiratnak, amely Lyka Károly szerkesztésében 1902 és 1918 között jelent meg. 1907-től rendszeresen, minden évben közöltek tőle. A szerkesztőség főleg a fejleceket igényelte, az 1910. és az 1911. évfolyam egy-egy számában ő készítette az új fejezeteket nyitó, szalagszerűen húzódó díszítményeket. Közvetteszi a folyóiratban rajzait s más jellegű munkáinak reprodukcióit is: matyó figuráit, posztó faldíszét 1913-ban, tájképét, freskótanulmányát 1914-ben.

Juhász Árpád tehát, ha nem is küzdötte fel magát a képzőművészek első sorába, a vidéki anonimitásból kitört, nevet szerzett magának. Ezt jórészt annak is köszönhetette, hogy életének utolsó, valamivel több mint egy évtizedet felölelő szakaszában munkássága egybefonódott a gödöllői művésztelep tevékenységével, mindennapi életével. 1905-ben Juhász feleségével, Omelka Vilmával együtt elhagyta Budapestet, és Gödöllőre költözött egy kétszobás albérleti lakásba, Kőrösfői-Kriesch Aladár, a telep alapítójának közeli szomszédságába. Ő régi barátja, festőtársa Juhásznak, annak idején együtt tanultak Lotz Károlynál, majd Malonyay Dezső munkatársaiként közös néprajzi gyűjtőúton voltak Erdélyben. Biztosra vehető tehát, hogy Juhászné „kivonulását” Malonyay egyengette, a meghívás tőle származhatott.

A gödöllői művészcsoporthoz egészen sajátosság színtöltja az akkori képzőművészeti életnek. Akik közelebről ismerték, „a magyar sze-

Mezőkövesdi népviselet (akvarell)

cesszió bölcsőjének”, legjelentősebb műhelyének”, „a magyar szecesszió egyetlen szervezett társulásának” nevezték, akik viszont külső megjelenési formáira figyeltek fel, azok „reneszánsz munkaközösséget”, „magyar Jasznaja Poljanát”, „tolsztojánus szektát”, olykor pedig „a városszéli hippi kommunák előzményét” meg „az első magyar szocialista munkaközösséget” látták benne.

A gödöllői művésztelep 1901 és 1904 között szinte ösztönszerűen jött létre; a szellemi és gyakorlati „szálláscsináló” Körösfői-Kriesch Aladár festő volt. Ő, valamint azok is, akik csatlakoztak hozzájuk — Nagy Sándor, Nagy Sándorné Kriesch Laura, Raáb Ervin, Juhász Árpád, Zichy István, Undi Mária, Sidló Ferenc, Remsey Jenő, Mihály Rezső, Torockai-Wigand Ede, Medgyaszai István és mások —, valójában az angol preraffaeliták és apostoluk, John Ruskin eszméiből kiindulva a művészet és a társadalom egyidejű megújulására és egy életstílus modelljének kialakítására törekedtek.

A művészet emberalakító, társadalomjavító szerepében, a szépség megváltó erejében szentimentális rajongással, idealista lelkenedzéssel, már-már fanatikusan hittek.

Az iparművészet megújítását is programjukba foglalták, mert úgy tartották, hogy az ipari fejlődés tönkretette az ember környezetét, használati eszközeit. Ebben az esetben az eredeti, az ősi formát, a tiszta forrást a népművészetben vélték felfedezni, a népi ihletűs hagyományokat mindenütt alkalmazták is: „a díványpárnától a városrvezésig”.

Kulturális téren a tartalmas, kollektív életre törekedtek. Hetente kétszer összejöttek Körösfői-Kriesch házában, kertjében, s hangversenyeken, felolvasó délutánokon és egyéb rendezvényeken vettek részt. Ezek a találkozóknak népművelő jelleget is öltöttek, mivel a művésztelep keretében működő szövőműhely munkásnői is a meghívottak között voltak. A kolóniának tágabb szociális céljai is voltak: „a művészet mindenkié” jel-szóval a lakosságot egy nagy közösségbe szerették volna tömöríteni, természetesen meggyőzéssel, a szeretet nevében, ami tulajdonképpen a ruszini elvek gyakorlati megvalósulását eredményezte volna, az első lépést a társadalom megváltozása, a világ megváltása felé.

Termékeny talajra találtak itt az anarchista eszmék, az utópista ábrándképek, beleértve azokat is, amelyek a „szép” szocializmusról alakultak ki. A telep lakói ezenkívül kapcsolatot tartottak a szocialista reformerekkel, Szabó Ervinnel és Madzsar Józseffel, de a legnagyobb hatása Tolsztoj őskeresztényi tanainak és Schmitt Jenő Henrik újnosczticizmusának volt. Az utóbbinak két könyvéhez is az illusztrációkat Körösfői-Kriesch és Nagy Sándor készítette.

Talán mondani sem kell, hogy Juhász Árpád beilleszkedése ebbe a világba már zavartalanabb volt, hiszen azonos alkatú és gondolkodású emberek közösségébe került. Ő is nyerskosztos, hosszú hajat visel, akár a többiek, ruhája is eltér a köznapi viselemől, s ami a legfontosabb: ugyanabban a szellemi áramkörben, gondolati világban él. John Rus-

kin „világmegváltó” eszméit jól ismerte, ha nem előbből, akkor a zombori Szabad Líceum hónapokig tartó előadásorozatából értesülhetett róluk. „Zombor város dicsősége — írta a korabeli *Bácska* (1903, 87. sz.) —, hogy hazánkban itt először nyílik meg Ruskin katedrája és a ruszkinizmus fenséges tanának terjesztése...” Közeli barátja, mint tudjuk, Schmitt Jenő Henrik, úgyhogy hitelt adhatunk azoknak a feltevéseknek, hogy eszméit éppen ő terjesztette a kolónián, mint ahogy egyesek részére a vele való személyes kapcsolatteremtést is ő tette lehetővé. Polonyi Péter már említett munkájában idézi Körösfői-Kriesch Aladár leányának, Kriesch Margitnak a szavait, melyek szerint „Juhász Árpád, akinek családja a Bácskából származott, ismertette össze apámat... Schmitt Jenő filozófussal, aki Tolsztojjal összekötetésben állott...”

Juhász Árpád hozzájárulása a telep életrendjének kialakításához más téren is kimutatható. Egy vasárnapi zenedélutánon Országh Tivadar kamarazenekegerekre lépett fel, ennek hegedűse Juhász Károly volt, a festő unokatestvére. A vendégszereplést ők ketten ütötték nyélbe. Juhász unokahúgai, a zombori Frey nővérek is az ő hívására telepedtek át Gödöllőre 1907-ben, Frey Rózsa idővel a szövőműhely vezetője lett, Frey Vilma pedig a műhelyrajzok készítője.

Ha már a bácskai kapcsolatokat emlegetjük, tegyük szavá azt is, hogy a műhely szövőgépei a bánáti Elemérről, Kovalszky Sarolta 1891-ben alapított szövőműhelyéből kerültek Gödöllőre. Az egyik legjobb torontáli szövőnő, Guilleaume Margit is Elemérről költözött oda. Sok eddig még eléggé fel nem tárt körülmény utal arra, hogy az eleméri szövőműhely, de bizonyos vonatkozásban a nagybecskereki szőnyeggyár is fontos előzménye volt a gödöllői szövőműhelynek.

A művésztelep törzstagjait — közéjük tartozott Juhász Árpád is — főleg a rokon életszemlélet fűzte egybe. Ez a rokon érzés festőnk esetében még hatványozottabban megnyilvánult. Ez volt az igazi kapocs, annál is inkább, mert a stflusbeli rokonságnak alig van nyoma, a szecesszió gondolatvilága nála főleg életvitelében öltött testet, s nem műveiben.

Juhász Árpád sokévi hányódás-vetődés után Gödöllőn talált otthonra, s haláláig nem is hagyta el. Viszonylag fiatalon távozott az élk sorából, úgy is mondhatnánk, hogy életmódjának lett az áldozata.

1914-ben, a kora tavaszi napokban megrendelésre egy tengeri tájképet festett. „A kép vázlata megvolt — írja Donoszlovits Vilmos —, csak a színek hiányoztak. Leutazott Raguzába, a színeket elrendezte, hazajött Gödöllőre. Ezt a hosszú utat ékezés nélkül tette meg, mert nem kapott vegetariánus kosztot. Így nem csoda, hogy szervezete elsatnyult, pedig azt hitte, hogy ő annyira edzve van, hogy ezen bravúros dolgokat kibírja. Ez volt végzete.” Nem sokkal e megerőltető út után tüdőgyulladással beszállították a budapesti Szent István Kórház-

ba, ahol „kezelőorvosa csodálkozva látta, hogy az 51 éves férfi szervezetének ellenállási képessége alig olyan, mint egy öt éves gyermeké”.

1914. május 30-án halt meg, s azóta is, Herceg János szavaival élve, „a pesti temető hideg földje és a híres bácskai közöny” takarja.

Juhász Árpád a művészteleppel együtt mérült feledésbe, s neve a telep „rehabilitásával”, értékeinek „felfedezésével” bukkant ismét elő több évtized után. Műveit számba vették, ezeket az utóbbi évtizedben több kiállításon bemutatták, életpályájáról, gödöllői éveiről tanulmány jelent meg, szaporodott azoknak a publikációknak száma, amelyek valamilyen formában említést tesznek róla. Az „utóélet” fontos dátumának ígérkezik az 1988 derekán Zomborban és Szabadkán megrendezendő kiállítás, amely 85 év után az első önálló tárlata lesz.

Juhász Árpád: Portré

VAJDASÁG KÉPZŐMŰVÉSZETE*

Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz

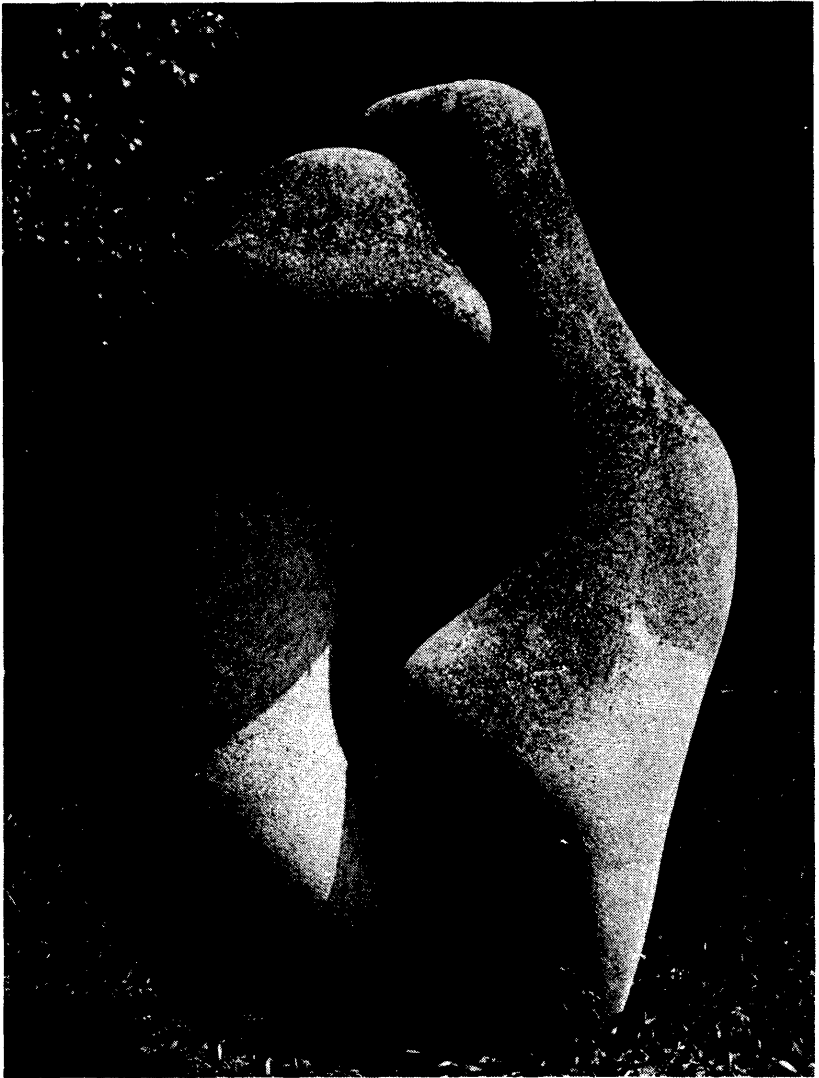
BELA DURANCI

Az építészeti funkcionalizmus és a hagyományos antropomorfizmus diszonáns párosításával szemben a vitális forma áthidalja az emberhez illő vizúra, valamint a szükségszerű fejlődéssel járó betontömbök és az üveg közti szakadékat. A szülőföld ihlette Ana Bešlićet, aki ugyanakkor lépést tartott a korrallal, s „megszegett kenyereivel” a hatvanas évek közepén utat tört sajátos formáinak a modern szobrászat avantgárd folyamataiban. Ez az irányvétel egyedülálló pontrékat eredményezett, mint amilyen a *Krleža* (1979), vagy sajtáságos galériájának más emberszabású „kavicsai”.

Habár ezekkel a „pontrékkal” a megformálás klasszikus koncepciójához közelít, Ana Bešlić szobrászata elsősorban elkötelezett „szabad forma” marad, olyan, amelyre Henry Moore azt mondja, hogy „az alkotásnak először is saját vitalitással kell rendelkeznie.” Bešlić *Ülő torzója* (1953), valamint *Emlékművázlata* (1957) egyébként is a Moore-ral való találkozásáról tanúskodik, a *Nagy torzó* (1958) pedig Jean Arp *Női mellszobrára* (1953) emlékeztet.

Ana Bešlić művészete belső feszültségről árulkodik, amely a sima, feszés hártya alatt lüktet, s a vitális forma törvényszerűségeivel és elveivel van összhangban. E műveken a szülőföld ihletését, a visszapillantás és az elmélázás plasztikus kifejezését érezhetjük, s elsősorban alkotói nyugtalanságról, a meglevőnek a túlhaladását sürgető törekvéséről árulkodnak. A belgrádban élő Ana Bešlić a műterme falán levő jelképes „berámázott kapával” vajdasági gyökereire emlékeztet. Bajmokon, Tavankúton, Szabadkán és Palicson található szobraival jelölte meg azt az utat, amelyet a regionális korlátokat el nem ismerő, modern szobrászatban elfoglalt helyéig tett meg. Alkotásait számos jugoszláv város múzeumában megtalálhatjuk, de sok került külföldre is, így pl. Párizs-

* Negyedik rész. Folytatás az előző számunkból

Ana Bešlić: Kapcsolt formák, 1959

ba, New Yorkba, Bernbe, Conacryba, Brüsszelbe. Azzal, hogy 1983-ban mintegy húsz szobrát a szabadkai Városi Múzeumnak ajándékozta, Ana Bešlić maradandóan vajdasági szobrásznak nyilvánította magát.

A szerémségi Cerevićből származó *Jovan Soldatović* (1920) előbb épí-

Jovan Soldatović: Toma Rosandić portréja, 1952

tészetet tanult, majd rövid időre Baranyi Károly műtermébe került, később a vajdasági partizánegységek főparancsnokságának propagandaosztályán dolgozott, s a népszerű Agitpropnak a munkatársaként jutott 1945-ben a belgrádi Képzőművészeti Akadémiára. Toma Rosandić mesterműhelyéből tért vissza Újvidékre, ahol a pedagógiai főiskola szobrászati szakosztályának tanára lett. A Vajdaságban képzett szobrászok első nemzedékeinek tanítója volt tehát, s az 1974-ben alapított újvidéki Művészeti Akadémia tanáraként dolgozott nyugdíjba vonulásáig.

Alkotó munkáját 1953 óta számíthatjuk, de első önálló tárlatát csak 1955-ben rendezte meg Újvidéken, akkor már a vajdasági modern szob-

rászat vezető személyisége volt. A *Gyermek őzzel* (1953) című szobra sajátos lexikáról tanúskodik, s az ismertetőjegyek hamarosan elkülönülnek: egyrészt a lírai őzek és tragikus megsebzett szarvasok” csoportjára, amely egyszerűben váltotta ki a művészetkedvelők rokonszenvét, másrészt pedig a méltóságteljes emberi szenvedést megjelenítő gyermekre, amely Soldatovićot az „egzisztenciális-expresszionista szobrászat” kimagasló művelői közé emelte.

Habár szobrászata jórészt antropomorf és szilárd, klasszikus elveken alapszik, Soldatović művészete az új plasztikus kifejezéshez tartozik, amely teljes mértékben tükrözi a háború utáni korszak szellemi állapotát, amikor az ember, mélységesen csalódva a világ felosztottsága miatt, rezignáltnan elfogadja a reménytelenséget és a tehetetlen áldozat státusát.

A háborúban felzaklatott érzések, amelyek később letargiává alakultak át, formálták meg a megtört remetealakot. Az esztelen háború tapasztalatainak terhét viselő ember a háború utáni reménytelenségben rezignáltnak vált. Bernard Buffet *Őnarcképén* (1927) is felismerhetjük ezeket a jegyeket. Az egyenes, fekete vonásokkal megrajzolt, csontig fogyott figura nagy figyelmet keltett 1952-ben Belgrádban a francia festészet kiállításán. Ha ehhez hozzáadjuk Toma Rosandić megjegyzését, miszerint „a tiszta realizmussal sohasem lehet művészt alkotni”, akkor láthatjuk, hogyan nyílt meg az út Jovan Soldatović sajátos szenszibilitása előtt. A formát, amelyet az „egzisztenciális expresszionizmus” időszerű kifejezésnek minősített, a figurációt Jovan Soldatović kifejezőeszközként alkalmazta. A művész ezzel szakított a hagyományos antropomorf plasztikával, és új kifejezőmóddal gazdagította szobrászatunkat.

Soldatović azonban azzal a kijelentésével, hogy csodálja Zadkine *Emlékmű Rotterdammak* (1953) című szobrát, s a róla sugárzó „meggyőződést, hogy valóban teljes emberről, s igazi emberi elkötelezettségről van szó”, elárulja valódi természetét: a temperamentumos elkötelezettséget. Ezek szerint Soldatović szobrászatának nincs köze sem Giacomettihez, sem a Buffet képviselte „az ember mint tanú”-féle koncepcióhoz, s úgy hiszem, akkor még Jean Paul Sartre filozófiája is idegen tőle. Akkor, amikor Soldatović alkotni kezd, az Agitprop elkötelezett tagja s az angazsált művészet különös felújítója a háború előtti harcos és haladó „meggyőkereszttség” értelmében. Jóval később, 1970-ben nyilatkozza az *Umetnost* című folyóiratnak: „Mondhatnám, kezdettől fogva világos volt számomra, hogy azok a tartalmak, amelyeket az ember meg akar örökíteni, a szobrásztól olyan formát követelnek meg, amellyel kifejezheti magát, s olyan anyagot, amit kiválaszt. 1948-ig nem volt bennem kellő opportunizmus, hogy ráálljak a szocialista realizmus vágányára, később pedig még kevesebb okom volt arra, hogy a másik végletet, az úgynevezett abszolút alkotói szabadságot válasszam.”

Jovan Soldatović alkotásai a téma és a kifejezés expresszivitásával hatnak a tudatra, de nem zavarják a művészi alkotás „megállapodott” be-

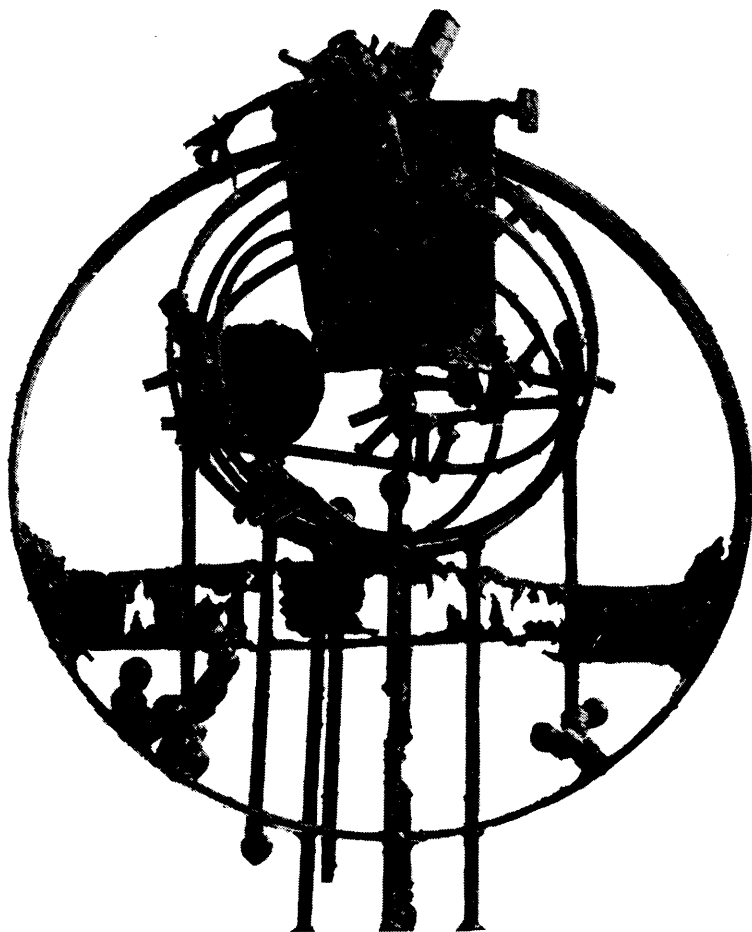
fogadását, s ezért mélyen meggyökereszk. Pedagógiai tevékenységével s az elkötelezettség humánus példájával munkássága a vajdasági modern plasztika fejlődését segítette elő.

A Toma Rosandić műhelyéből kikerült két homlokegyenest ellentétes művészi hitvallású növendék között — az egyik oldalon Ana Bešlić a szabad forma vitalitásával, a másikon Jovan Soldatović a figuráció expresszív megszerkesztettségének klasszikus elvével — találjuk Zoran Petrović festőt, aki a „tárgy” olyan konceptusát kínálja, amely valahol az allegorikus jelenségnek, s a forma sajátos hatásának határán van. Szobrai antropomorf indíttatásúak, de eposzi vonásaikkal és meszeszerű emlékezeikkel az összetett jelentésű szimbólumok szférájába emelkednek. Mélyen meggyökereszkve, akárcsak e sokoldalú alkotó irodalmi alkotásai, elszakíthatatlanul kapcsolódnak a múlthoz. Az újbóli halál végtelenjébe vezető úton, az egykori „élő” gépek hulladékából alkotott virágok a forma életének az alkotói ösztönzés előtt nyitnak távlatokat.

A bánáti Sakule faluból való Zoran Petrović (1921) Belgrád közelében, a tönkrement gépek hulladéktelepén szövi alkotói álmát szülőföldjéről, amelyet képeken, szobrokon és irodalmi alkotásokban örökít meg. Festőként a művésztelepek első részvevői között találjuk. 1953-tól kezdve Zenta, Topolya, Becse és Écska határát járva felfedezte a kiszolgált mezőgazdasági gépek eldobott alkatrészeit. 1957-től jelentkezik szobrászként, sajátos hangvétellel, amelyet kezdetben jellegzetes vajdasági humor fűszerez. Žika Turinski festő szavai szerint: „A humoros helyzet lényege abban van, hogy a gépszörny deformált része valami csodálatos módon biológiai formává alakul át. Ami korábban veszélyeztetéssel fenyegetett, azt immár mások veszélyeztetik. Az ember saját tökéletlen természetének bölcsességével még egyszer dicsőségesen megcáfolja a gép tökéletességét.”

Zoran Petrović gondolatai a múlt és a jövő útkereszteződésén állnak meg. A régi erős gépek eldobott részei új egységbe préselve új tárgyként kelnek életre. A *Bogártüzelek* (1957) és a *Ka'ona, ágyú és vadállat* (1905) új távlatokat nyitott, az alkotói megnyilvánulás számtalan, addig ki nem próbált lehetőségét sejtette. Az „abszolút alkotói szabadság” előretörésének éveiben „Petrović koncepciójának összetett jelentése volt. Az antropomorf jellegű, asszociatív hatású szobrok a síkság élményét voltak hivatottak kifejezni. A kiszolgált célszerűség tönkrement részeinek az új vitális egésszé való felújításával a mezőgazdaság természetes körforgásának erőteljes kifejezését látjuk: vetés, növekedés, virágzás, termés, enyészet, csírázás. Formáinak rozsdás szerkezetével a művész erőteljesen hangsúlyozza a mulandóságot — az elmúlással gondolatunkat a jövőbe irányítja.

Az e térségben élő ember ősi környezetének szimbolikus üzenete iránti kifinomult hallásával, a sokoldalú alkotói személyiségnek a pillanat rejtjeles üzenete iránti nyíltsággal Zoran Petrović erőteljes művészi szen-

Zoran Petrović: Régi óra, 1965

zibilitású tárgyat hozott létre. Szobrászata elriasztja a követőket, viszont affirmálja a kísérleteket. A *Régi óra* (1965) már nem hordoz semmilyen „hasonlóságot” a valódi formákkal. Az ő „órája” nem óra! A halál fragmentumai ezek, amelyeket az örökkévalóság körei egyesítenek, újra élnek az időben, az ember alkotói akaratának szabad választása által. Mint Almási Gábor *Fatörzse*, Zoran Petrović *Órája* is a vajdasági szobrászat fejlődésének két évtizedét zárja le a választás és az alkotói tett szabadságával. A *Régi óra* talán minden más, ekkor itt keletkezett szobornál jobban képviseli a világ művészeti központjai hatásának összegezését, s e vidék alkotói örökségének összetett üzenetét.

Ha ehhez az „órához” szabadon táguló köröket képzelünk, lehetővé válik, hogy ezeken belül a vajdasági szobrászat eredményeinek és a szabad választás széles skálájának a vitális részeit számlálhassuk meg. A középponthez közelebb vagy távolabb a vajdasági modern művészet számos szobrászának a nevét vagy művét megtalálni.

A Szerbiai Képzőművészek Egyesülete vajdasági alosztályának az 1965. október 31-e és december 17-e között megrendezett tárlatán a következő szobrászok vettek részt: Almási Gábor, Ivanka Acin-Petrović, Radmila Grahovac, Božidar Jovović, Pavle Radovanović, Jovan Soldatović. „Kívülállóként” ezen a kiállításon jelentkezik első ízben Ljubomir Denković is. A kiállítás azonban nem tükrözi hitelesen a vajdasági szobrászatot. Hiányzik Baranyi Károly, aki 1959 óta ismét itt van, akárcsak Baranyi-Markov Zlata. Habár Zlata Markov elsősorban keramikus, szobrászként tüntetik ki 1967-ben Brüsszelben az Európa művészete elnevezésű kiállításon, és nincs itt Stevan Bodnarov sem. Ha csupán a Képzőművészek Egyesületének kiállításain látottak alapján ítélnénk, akkor olyan benyomást szerezhethetnénk, hogy a vajdasági szobrászat egyáltalán nem haladta túl a megformálás klasszikus elvét, az antropomorfizmust és a figurációt. Az említett 1965-beli kiállításon csupán a legfiatalabb, Denković veti fel terrakottájával az anyag szuggesztivitásának és a formával való összhangjának a kérdését. Az önálló kiállításokon, a csoportos bemutatkozásokon s főleg a művésztelepek részvevőinek szemlén a plasztikus kifejezés széles skálája és a változások — a továbbra is viszonylag kevés szobrász ellenére — impresszívnek hatnak.

Kalmár Ferenc (1928) éppen a művésztelepek hatására mutat sokoldalú érdeklődést a forma és az anyag iránt, korai *Kis borgászat*tól kezdve a vas és a terrakotta egységbe foglalásán át a tűzzel maratott fa sajátos „informeljeig”, a figurációtól a szabad formáig jutott el.

Baranyi Károly visszatérése után 1959-től magányos farkasként bocsátkozik kísérletekbe: gépelemeket ötvöz egybe sajátos, anekdotikus jelentésű formákká. A *Nagy hal megeszi a kicsit*, a *Család*, a *Bölgény*, az *Oroszlán* és más alkotásai az érdekes elképzelés ellenére nehezen szabadulnak meg az antropomorfizmustól. Az élemedett korú mester mégis elfogadja az idők kihívását. Zoran Petrovićhoz hasonlóan új tárgyakat alkot régi elemekből és figyelemreméltó eredményeket ér el. Az *Oroszlán* (1968) vagy a *Kos II.* (1970) című alkotásai az alkotói megbékélhetetlenség és kíváncsiság bizonyítékai. Az idős művész erejét megfeszítve próbálja megismételni feledhetetlen *Ikaruszának* röptét. Az eredmény csupán a művész sorsáról szóló megrázó vallomás, amely inkább a téma jelképségével, mintsem a szobrászi hangvétel sajátosságával hat.

A „forma” életének dinamikus évtizedei vidékünkön több-kevesebb autentikus alkotással és dokumentummal gazdagították a vajdasági képtárat.

Kalmár Ferenc: A kis borgász, 1949

Mira Jurišić (1928, Csúrog) a Tiszán úszó göcsörtös fatörzsekben találta meg sajátos kifejezőmódjának az ihletőjét, emberszabású tuskóinak fanyar monológiával a háború rémségeit s az áldozat méltóságteljeségét megrázóan tanúsítja, humánus üzenetet fejez ki. Munkáinak állandóan időszerű, szimbolikus jelentésük van. Mira Jurišić szobrai a vajdasági sorsokban, az itteni emberek életében gyökereznek.

Eugen Kočiš (Kucora, 1932—Zombor, 1972), akinek az apja Pechán József verbászi síremlékét, Medgyessy Ferenc alkotását faragta ki, a szorongó kitartás szobrait hozta létre. Nem volt ereje vagy nem talált motívumot, hogy eltávolodjék az antropomorf szobrászattól. A hagyományos formához és a klasszikus módszerhez kötődve, Antun Augustinčić tanítványaként a portrékészítés magas szintjét érte el. A *Veljko Petrović*, a *Milenko Beljanski* és más mellszobrok a modell lelki sajátosságai mellett a szerző életének drámaiságát is elárulják — a művész és az agyag párbeszédének segítségével. Az anyag méltóság teljes vallomása Kočiš örökségében maradandó helyet biztosít számára a vajdasági szobrászatban.

Szintén tökéletes portrékészítőként maradt fenn Pavle Radovanović (1923—1981) neve, akinek alkotásai méltóságteljes megbékéltségről, következetességről és kitartásról tanúskodnak. Csupán az emlékműveken nyilvánul meg gazdag élettapasztalata és lelkivilága, a bácskai róna egyedülálló monumentumaként.

A portrékészítők és a kiváló pedagógusok sorába tartozik a becsei Radivoj Subotički (1916—1977), akinek a háború előtti munkássága a felszabadulás után is töretlenül folytatódik a vajdasági művészi életben.

A folyamatos művészeti történésekben különbözőképpen jelentkező művészek közül emlékezetes marad Oto Logo, Matija Vuković, Aleksandar Zarin és mások alkotói tevékenysége, különösen a művésztelepek kiállításain való részvételük. Egyebek között ezeken a kiállításokon tűnik fel Aladar Zaharijaš (1926, Zrenjanin), aki a tarasi születésű Ljubica Tapavičkához vagy a kikindai Dušan Tornjanskihoz hasonlóan más művészi környezetbe került — ahonnan ismét mások jöttek hozzánk, s lettek „vajdaságiak”. A „meggyökerezettség” és a szülőföldre való tartozás többé már nem meghatározó jegyek, a formához hasonlóan eltűnnek. Az „angazsált művészet” fogalma is hosszú utat járt be. Erre hivatkozott 1934-ben Tóth József, aki „művész akar lenni, amíg él”, vagy az 1938. évi Híd-kiállítás művészei éppúgy, mint a háború után az erőszakos, demagóg képzőművészeti kritika is. 1954-ben az angazsált-ság annak a szabad alkotói személyiségnek a humánus törekvése lesz, amely a meglevő korlátok szétfeszítésével túlnő a sokak számára „kompromittált” antropomorf szobrászaton, akár a háború előtti emlékművekről, akár a háború utáni dogmákról van szó.

Az 1946-ban készült Almási-féle *Fatörzs*, s az 1965-ben alkotott különös *Óra* között egész korszak múlt el; a hasonlóak közül kiválasz-

Baranyi Károly: Oroszlán, 1968

tott törzstől az elhajtott tárgyak újjászületéséig a megalkotott tárgy voltaképpen a vajdasági szobrászat múltjának és jövőjének a határvonalát jelöli. E korszakot a sajtóságos személyiségek eredeti alkotásainak sokasága gazdagította, és ezáltal végleg eltűnt a „művészvilágból” való kirekesztettség érzése. Az eredetiséget sokáig meghatározó „meggyökerezettség” vita tárgyát képezi: vajon a nemzetköziséghez való tartozás a regionálisnak az elfojtását jelenti-e? Vajon a regionális egyenlő a forrásértékűvel, vagy pedig a „nagyvilági” az eredetivel? Művész-e az a személyiség, aki a szülőföldjéről indulva el, következetesen járja be

az utat saját tapasztalatain s a nagyvilág visszhangjain át a sajátságos befejezésig — amikor a „saját” a „miénkké” válik, de ugyanakkor a jövőbe, „őhozzájuk” szól. S a művész vajon ugyanakkor olyan-e, mint a méh, akit mindig a legszínesebb virágok vonzanak, tehát alkotásaiban mindig a szenzációra irányítja a reflektorokat, összhangban azzal, amit az 1948-ban született „művészcsillag”, Innocente mondott: „... ambiciózus vagyok, mint minden művész; híres akarok lenni, nagyobb Picassónál is. A sikerért megölném a szomszédomat is. Nem a jet set hírnevét akarom, hanem azt a radikálisabbat, rámenősebbet, amikor a művész felülkerekedik azon a világon, amelyben a pénz az úr, a pénz jelent mindent” (Novi futurizam. Összeállította Milan Pribičić. *Moment* 5, a vizuális médiumok folyóirata, Belgrád, 1986. április—június, 41. l.).

KARTAG Nándor fordítása

(Folytatása szeptemberi számunkban)

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

BÁBUK, IGAZI BÁBUK

Jódal Rózsa: *Gömblakók*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

Századunk irodalma kikezdte, majd végképp lerombolta a szigorú műfaji követelmények rendszerét, s a tájékozott olvasók körében ma már talán senkire sem hat zavarólag, ha egy-egy alkotás megannyi dichotóm elem felhasználásáról tanúskodik. A szabadságot áhító tehetőség bátran túllép a standard szabályokon, s olyan összetett szerkezeteket hoz létre, melyek hite szerint tartós érvénnyel örökíthetik meg elképzeléseit. Épp ezért a kritikus műfajmeghatározás obligát művelete fölöslegessé is vált, s valójában csak akkor lehet szerepe és értelme, ha a műfajbeli „újítás” jelzetei messzemenően összefüggnek az írói kudarc tényeivel. Mint a *Gömblakók* esetében is.

Jódal Rózsa a Forum Könyvkiadó 1986. évi regénypályázatán vett részt kéziratával, amely aztán regényként is látott napvilágot nemrég. Néhány oldal elolvasása után azonban nyilvánvalóvá válik, hogy szó sincs itt regényről. Amikor az expozícióban Ádámmal, majdani gömblakóval ismerkedünk, amint az anyaméhben indulatosan önnön helyzetéről elmélkedik, még arra gondolunk, hogy talán egy újabb irodalmi óriáscsecsemő megszületésének leszünk majd tanúi, ám kisvártatva kiderül, hogy a szöveg korántsem dadaista-szürrealista koordinátákban bontakozik ki, ellenkezőleg, a legbanálisabb köznapiságot veszi célba. S nem is akárhogyan. Alighogy Ádám elhallgat, anyja szólal meg, s fájdalmaival mit sem törődve, kiselőadást tart a szülés szakaszairól, majd érzelgős tirádába fojtva mondandóját, dr. Gálnak adja át a szót, aki szakszerűen elmagyarázza magának, hogy az éppen világra jött csecsemő immunitáshiányban szenved, s ha nem izolálták volna másodpercekkel a szülés után, már nem élne.

Csak nem ezt a szerkesztési elvet és módszert követi az egész szöveg, merül föl az emberben a gyanú, amely később, sajnos, be is igazolódik. Egymással szervesen össze nem függő monológok és dialógusok sorozata alkotja ugyanis a *Gömblakókat*, s ez nem csupán regényszerűségét teszi kérdésessé, hanem egyúttal hitelét is eleve lerontja.

Mauriac *Az éjszaka vége* című regényéről szóló, sokszor idézett ta-

nulmányában fejtegeti Sartre, hogy amennyiben az írói nézőpont az „isteni mindentudás” ismérveit mutatja föl, az olvasó ideje menthetetlenül visszaárad, hiszen ilyenkor „nem létezik más, csak én magam, én, aki olvasok, én, akinek megvan a maga tartama — szemben a mozdulatlan könyvvel”. Ez történik velünk nem egy „klasszikus” építkezésű regény olvasásakor, melyeknek szerzője nem tud mértéket tartani az események magyarázása vagy a lélektani elemzés terén, s hatványozottan ez történik, ha mint a *Gömbök* esetében, monológtorlaszokon kell átvergődnünk. Jódal Rózsa állandóan azonosulni próbál hőseivel, pontosan tudni véli, mi játszódik le tudatukban, a közhelyeknél azonban nem jut tovább, mert nem egyénített, öntörvényűen változó, hanem lehatárolt, kijelölt pályán mozgó figurákat vonultat föl, melyeknek funkciója nem más, mint hogy az emberi elidegenülés folyamatát illusztrálják. Az orvos beteges becsvágytól sarkallt szörnyeteg, az anya vérbajos eleinek átkától senyvedő, alkoholizáló hisztérika, az apa a korlátolt, önző racionalitás megtestesítője, nagyobbik lányuk akadályt nem ismerő, szeretetlen törtető stb. Ügyszólván mindegyikük a biológiai determinizmus hálójában vergődik, s így nem kell csodálnunk, hogy példának okáért Gál doktor számára az alapvető létkérdést a prosztataagyulladás, a „jól kifejlődött aranyér”, a szokványos kései szerelem vagy éppen felesége „súlyos tőgye” jelenti, melytől mégsem szabadulhat. S ezek az aprócska naturalista bábuk, melyeknek üres, sivár, egydimenziójú belvilágát szemléljük mindvégig, csak arra való, hogy korunk Nyilas Misijeként Fodor Ádám végül visszakívánkozhatson az általa lázadón szétvert gömbbe, illetve hogy felfedezze a keserű csodát: minden emberen „ott a testüket éppen csak körülvevő, őket mégis magába záró gömb!” Istenem, eddigelé is tudtuk, hogy a lelkeket elválasztó távolság szinte határtalan, hisz „köztünk a roppant, jeges úr lakik” De mi van akkor, ha lélekről szó sincs?

A szöveg kedvezőtlen hatását csak növeli, ha egyáltalán növelheti, Jódal Rózsa stílusa. Minthogy a monológtorlasz szerkesztés kizárja a higgadt elbeszélés lehetőségét, egyfajta túlfeszített „dramatizálás” válik itt uralkodóvá. Tömondatok pattognak, indulatkitörések sorjáznak, érzélgős följajdulások váltják egymást, s mintha mindez nem volna elég, lépten-nyomon ritkítottan szedett szavak, szintagmák bukkannak föl, melyekkel Jódal Rózsa félreérthetetlenül szeretne tenni egy-egy érzelmi vagy gondolati impulzust. Ebbéli igyekezetében többször a tényleges dramatizálásig is elmegy. A párbeszédelő részeket kurzivált szerzői kommentárokkal fűszerezi: egyrészt leírja a „színen” levő hősök mozdulatait, gesztusait, másrészt mindazokat az eseményeket, melyek a szó-párbaj alatt a helyszínen megtörténnek.

A lírai és az epikai költészet eszköztárából nem merít. Pedig megtehetette volna. Szövege, mely nem azért gyenge, mert *nem regény*, hanem mert *nem irodalom* — azt is elbírná.

UTASI Csaba

A LÉLEK ÚTJAIN ARAB MÉN RÖPÍTSEN

Ali Podrimja: *Nyugtalan kö.* Forum Könyvkiadó, 1988. A verseket fordította: Fehér Ferenc és Ács Károly

A nyugat-kosovói költőnek először jelenik meg verseskötete magyar nyelven, noha 1961, vagyis első könyve óta húsz-egynéhány nyugati és keleti nyelvre lefordították műveit. A verseket e kötet számára maga a költő válogatta, ő készítette el szerbhorvát változatukat is, melyekből a magyar fordítás készült. E láncfordítási folyamatból is kiérződnek azonban Ali Podrimja verseinek értékei, s jól kivehetők emberi és versvilágának koordinátái.

E koordinátákat az *Igéltlen* című versében így rajzolja fel: „... és megint egyedül / a Világtól messze / magamhoz közel...” A *messzeség* tengelyén a világ realitásai, a valóságélemek a *Feledés* felé haladnak, ez az az út, melyen a mindent felperzselő *tűzgömb* forog, ugyanakkor ez az út vezet az örökkévalóságba, a *Halhatatlanságba* is, mert a világ ballasztjaitól a lélek, „magához közel” jutva, az „arab mén” sebességével repülhet a végtelenben.

E teljesen kiegészített, holt világban indul el a költői lélek, s útjából — a versválogatás eredményeképp — belső történet alakul ki, melynek fejezeteit a cikluscímek mutatják: Elindultam embert keresni; És megint egyedül; Élni; Ideje, hogy szeressük egymást; Emberi tisztaság. E történet szerint a feledés, a magány, sőt testi szenvedés árán a jelentől felszabadult lélek („menj csak / eb az ebhez / kormos ablak bevert szem / örvénylő por / utunk befűtta / a sivatagban”) szükségszerűen jut el erkölcsi számadáshoz, etikai kérdésekhez, a szeretet, az igazság problémáihoz: „lelkemre nem igaz hogy nem szerettem az embert / változtatni akartam az életmódomon / csak ezt és semmi más”. Az igazsággal kapcsolatban merül fel aztán a cselekvés és a passzivitás közötti ingadozás, a cselekvés lehetőségének, értelmének a keresése. Költőről és jelenkorról lévén szó, a beszéd helyett az aktív, tetté vált hallgatást tartja legcélszerűbbnek, hiszen „a Lehetetlen kirekesztett bennünket a játékból”, „Trója elesett s a Marseillaise-t régóta nem éneklik”, s szólni úgyis csak úgy lehet, „hogy meghalljanak a hegyekben / meghalljanak a pusztaságban / másodsorra elveszítet a fejed vagy senki sem fog hinni neked”. Így most, „az én nevemben / a te nevedben a hallgatás beszél” — mondja a költő, s mikor a hallgatás beszél, árnyakkal játszik, s késekkel, mert a hallgatásban „elátkozott kőnek a súlya / és sziklához bilincsel embernek a beszédje”.

A lebilincseltség-bolyongás ellentétpár a közelség-messzeséghez hasonló jelentésű, a fizikai cselekvés lehetetlenségét, s a lélek magányos bolyongását, a világi dolgokról való hallgatását jelenti. Így válik keretképző verssé, s keretszimbólummá a kötetkezdő és -záró vers, bennük Ithaka és Odüsszeusz. A valóságélemek kirekesztésével látszólag elsivárodó vi-

lágban ugyanis a megmaradt tárgyiasságok szimbólumként működnek, működhetnek csupán, méghozzá kétirányú jelentéssel: a belső történet színtereit jelölik, majd a belső történetbe beágyazva újra a világ valóságos, de értelmetlen, fonák törvényszerűségeire mutatnak: „szépek vagytok / vitézeim / szépek vagytok / ebben az erdőben / e mellett a nagy víz mellett / ennél a holdvilágnál / szépek vagytok / vitézeim / szépek / de a szemetek / a szemeteket hol hagytátok”.

Három szinten működnek ezek a szimbólumok: az idő, a tér és a tárgyiasságok síkján: időelemekből időtlenség, térelemekből és tárgyakból lelki tájak bontakoznak ki. Ily módon teremt kapcsolatot a múlttal — Dumvenióval, az illír várossal, amellyel századok múltán találkozik a költői lélek, hogy lényükről s szépségükről meséljenek egymásnak; így vallhatja császárnak a halott Diocletianust, s így mondhatja ki a *Térj vissza Homérosz verssorához* című versben, hogy „térj vissza oda ahonnan jöttél... nem a te időd ez”.

A belső történet létrejöttét — a fejezetcímek összefüggésein kívül a szimbólumok elhelyezése is biztosítja egy-egy sorozaton belül. Fonatos szerkezetet teremtve az egyik vers szimbólumát a következőben fejt fel a költő, majd távolabbi versekben megismételve ad újabb értelmezési lehetőségeket. Az egyik leggyakrabban visszatérő motívuma a magyar irodalomban is ismert Torony, csak míg Babitsnál önkéntes elvonulást jelent, itt a készenlét, a készülődés szimbóluma, hiszen a párna alatt ott a Kulcs és Kard.

S hogy e bezártság-kirekesztettség mégis csak kényszerű léthelyzet, bizonyítják azok a versek, melyekben a pusztulás/végpusztulás után olyan kor képzete sejlik fel, melyben a költő is visszakapja őt megillető helyét, cselekvési területét: „Megmaradt világ / kiürült bolygó / csönd virága // a szembogárban / kard villan: (Magány).

FEHÉR Katalin

A KÖLTŐ SZEMÉVEL, A KÖLTŐ SZAVÁVAL

Vas István: *Igen is, nem is*. Szépirodalmi, Budapest, 1987

A költői műhelyekből kikerülő tanulmányok, esszék régóta fontos részeit alkotják a művészettörténet és -elmélet egyetemes könyvtárának. Vannak korszakok, melyekben szinte csak a szépirodalom művelői foglalkoztak meg — saját gyakorlatukból leszűrte vagy saját művészet-eszményükhöz igazodó — elméleti-kritikai megállapításokat. A elméletszegény korok művészi megnyilatkozásai mellett azoknak a koroknak a költők által megfogalmazott gondolatmenetei is tanulságosak számunkra, amelyekben a művész kívül van a tudomány intézményes keretein, és így megállapításai sem épülnek be a szakmai kánonba. A huszadik század eddigi története azt mutatja, hogy a művészi önreflexió

és elméletalkotás a mi korunkban talán minden korábbinál erősebb és gazdagabb.

Ugyanakkor ez a kor termelte ki azt a szemléletet is, mely a művész mindenféle megnyilatkozásának jelentőséget tulajdonít. Nemcsak a publikálásra szánt művészi alkotásoknak, hanem azoknak a „háttérmegnyilvánulásoknak” is, amelyeket szerzőjük távolról sem kívánt volna nyilvánosságra hozni. A naplók, levelek, feljegyzések, vázlatok egy író esetében ma nem csupán a filológus számára jelenthetnek többé-kevésbé fontos adalékokat a művek értelmezéséhez, hanem a művelt olvasó is egyre nagyobb érdeklődéssel fordul minden efféle közlés felé. Ez a jelenség pedig visszahat a művészi-költői tevékenységre, és így az eredendően nem művészi megnyilatkozások a szerző szemében is publikálható, sőt publikálandó anyagokká válnak.

Mindez Vas István hetedik tanulmánykötete kapcsán érdemel említést, mely egyfelől olyan tanulmányértékű esszéket, elemzéseket tartalmaz, melyek a vizsgált művekre — és a költő művészi-szakmai eszjárására is — rávilágítanak, másfelől melyben olyan elegyes műfajú írások — illetve beszélgetések — is helyet kaptak, mint a gyászbeszéd, a szoboravató, a hanglemezbortóra írt kísérőszöveg, a körkérdésre adott válasz, és még sok egyéb. A négy fejezetre tagolt kötet harminckét írásának zöme ilyen heterogén műfajú cikk, illetve lejegyzett beszélgetés, egy fejezet az, amely csak tanulmányjellegű írásokat tartalmaz: a négy Shakespeare-drámát elemző rész.

A kötetbe válogatott cikkek többsége a nyolcvanas évek termése. Egy-két 1978—79-es cikk mellett három írás a negyvenes évekből való: a kötetnyitó esszé az 1941-es Babits-életrajzból, 1943-ból egy Ilylyéssel vitatkozó jegyzet és a *III. Richárd* 1947-es fordításához kapcsolódó elemzés. Az írások tárgya igen sokféle: a Babits szeméről és hangjáról vagy az Arany erotikájáról szóló esszék mellett megtalálható a könyvben személyes emlékek felidézése (mint Bibó István alakjáé, egy Tersánszkyval tett irodalmi „kirándulásé”, az elveszett otthonoké), de olvashatunk itt fordításelméleti és -gyakorlati fejtegetéseket éppúgy, mint József Attila- és Radnóti-versek elemzését.

A cikkek egy része kötetekhez, válogatásokhoz vagy egyes fordításokhoz írott utószó. (*A Nyugat költőiről, A huszadik század költőiről, a Bibliáról* szóló írások az előbbire, *A velencei kalmárról* szóló elemzés az utóbbira példa.) Másik részük alkalmi írás: ide sorolhatók a kötetnek közel a felét kitevő rádióbeszélgetések, a vitacikkek stb. Ami a tanulmányokat illeti, azok között legfigyelemreméltóbbak a Shakespeare drámáival foglalkozó elemzések. A kötetben a *III. Richárd*, a *IV. Henrik*, *A velencei kalmár* és a *Minden jó, ha vége jó* című darabokról olvashatunk.

A Shakespeare-fejezet, mely a könyv legegységesebb és a művészeti gondolkodás számára a legtöbb tanulságot nyújtó fejezete, a drámákat a költő szemszögéből vizsgálja. Mivel ez a költő egyben a darabok

fordítója is, így az elemzésekben nagy teret kap a művek nyelvezetének, egy-egy részlet nyelvi megformáltságának a kérdése, és gyakran — ehhez kapcsolódva — a magyarra történő művészi igényű fordítás problémái. (Ez az utóbbi téma egyébként a *Mit nehéz fordítani?* című írásban is visszatér, ahol a külön is elemzett drámákkal kapcsolatos megállapítások egy része megismétlődik.)

Vas István Shakespeare-képe nemcsak egy költő képe Shakespeare-ről, hanem a drámaíróban is elsősorban a drámaköltőt látja. Ennek nyomán a darabok elemzésekor a nyelvi réteg és a költői képek vizsgálata áll előtérben, de a filológiai és stilisztikai megjegyzések mellett jelen vannak itt a művek dramaturgiájával, a szereplők jellemével, a drámák világgépével foglalkozó megállapítások is. Az elemzések menete is különböző mind a négy darab esetében. A *III. Richárd* a fordítás nehézségeiből indul ki — és végül oda jut vissza —, közben pedig a dráma szereplőit vizsgálja-elemzi a dramatis personae listájának sorrendjében. Jellemzésükhöz a történeti tényeket éppúgy figyelembe veszi, mint Shakespeare más történelmi drámáiból leszűrhető tanulságokat. A *IV. Henrik* a darab politikai dráma voltával foglalkozik, és érinti a budapesti Nemzeti Színházban a nyolcvanas évek elején tartott bemutatót is. A dráma nyelvéről megállapítja, hogy „prózáat sohasem írt Shakespeare olyan telítetted, mint a *IV. Henrikben*”. A *velencei kalmár* lineáris elemzése azt kíséri nyomon, hogy miként bomlik ki a dráma világa az egymást követő jelenetek sorrendjében, továbbá érinti a mű keletkezésének történeti körülményeit is. Az utolsó Shakespeare-esszé, a *Minden jó, ha vége jó*, a darab életműbeli helyéből, az elemzés pedig Heléna alakjából indul ki. Szó esik továbbá a dráma boccacciói forrásáról, egyik stratfordi előadásáról, illetve a drámaköltő nőalakjairól.

A Shakespeare-elemzések mellett a versértelmezések is a *belülről* való látást és láttatást példázzák. Vas István nem *közvetít*, nem kritikát ír, hanem a költő szemével és a költő szavával érzékíti meg a tárgyalt műveket. Az alkotótárs helyzetéből eredő „együttérzéssel”, költői empátiával szól a művek és a művészet kérdéseiről. Míg az „elegyes” írások és az interjúk között az emlékező, múltidéző részek a legerőteljesebbek, addig az esszéekben-elemzésekben a mikrorészleteknek és a szélesebb összefüggéseknek az egyidejű felidézése a legfőbb erénye. A Vas István költői műhelyéből kikerült újabb tanulmánykötet olyan munka, mely a szakemberek mellett az irodalom, a költészet iránt fogékony olvasók érdeklődésére is számot tarthat.

P. MÜLLER Péter

TARTALMI-LOGIKAI KAPCSOLÁSFORMÁK A SZÖVEGBEN

Békési Imre: A gondolkodás grammatikája. Szöveg- és mondat szerkezeti elemzések, Tankönyvkiadó, Budapest, 1986

Békési Imre a 70-es évek elején kezdett a mondat fölötti szöveg-egységekkel foglalkozni. A nyelvészeti folyóiratokban egymás után jelentek meg a szöveg különböző kérdéseit boncolgató tanulmányai. Vizsgálta a közös elemek kapcsoló szerepét a szövegben, a mondatok sorrendjének és logikai kapcsolásának összefüggését, négymondatos beszédművekben, a beszédmű tömbösödését és színterjedését, majd a konstrukciós formákra kezdett figyelni. Németh László esszéiben a mellérendelő kapcsolás konstrukcionális szerepét és a magyarázó konstrukciótípust vizsgálta. A *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok* című, 1982-ben megjelent könyve után, melyben az egy bekezdésnyi terjedelmű újságcikkek mondat szerkezeti lehetőségeit elemezte, újabb könyvében bonyolultabb szövegeket, esszéket vizsgál.

A gondolkodás grammatikájában a szöveg felépítés tartalmi-logikai szabályrendszerét kutatja. A könyv címe szokatlannak tűnhet, ezért is fűz hozzá Békési magyarázatot. A gondolkodás grammatikája metaforikus cím, írja, a szövegalkotás vagy szöveg felépítés helyett használja a gondolkodás szót, s ezzel a könyv szemléletét felerősítve tükrözteti. Nem formálisan, kívülről közelíti meg az esszé szövegének felépítését, hanem értelmi oldalról: „a kifejezendő gondolat mint tartalom, valamint a gondolat kifejezés mint kommunikációs szándékú megoldás felől”. Nem a szöveg grammatikáját ígéri a cím, hanem ennél jóval többet: a valóság, a valóságot tükröző gondolat és a gondolat nyelvi formájaként keletkezett szöveg hármasságára figyelve tárja fel a szöveg szerkezetét.

A vizsgálat középpontjában Németh László esszéi állnak, de más szerzők műveiből is találunk elemzett részeket Békési könyvében, többek között Babits, Kosztolányi, Móricz, Déry, Devicséri, Illyés, Csóori, Pilinszky, Csáth, Füst Milán munkáiból is idéz „töprengő-fejtegető” részleteket.

A szerző kiindulópontja az, hogy az intellektuális műfajokban felismerhető egy szerkezeti alapegység. Ezt szövegkonstrukciós formának nevezi. A szövegkonstrukciós formák jellegzetes változatai a konstrukciótípusok. A konstrukciós forma három tag közötti kapcsolás viszonya. A két kapcsolás közül az egyik mindig fontosabb, ez a főkapcsolás. Vagyis a konstrukciótípust két tartalmi-logikai viszonyfajta hierarchikus egysége jellemzi. „A két kapcsolás viszonyával a gondolat mozgását lehet megragadni: egy ellentét következményét vagy megokolását, egy előrevetett általánosítás megokoló kifejtő magyarázatát vagy egy elvárás-törli ellentét megengedésbe forduló útját stb.” — írja Békési.

A konstrukciótípusok tagjai mondategészek, mondategészek és tagmondatok vagy tagmondatok és mondatrészletek. A bemutatott esszérészletekből kiderül, hogy a szöveg mondatai között is ugyanolyan viszonyok lehetségesek, mint az összetett mondatok tagmondatai között. A találmra kiválasztott két példa is ezt bizonyítja: „Az embermadár megszületett, / *de* az embermadár szomorú ott a magasban, / *mert* le kell szállnia a földre, ahol marakodás folyik, gondok nehezülnek, csatták és sár párolog” (Karinthy). „1. A magyar jambus természetes adottságai közül mindaddig a mondatkezdettel (szólamkezdettel), vagyis az imaginárius sorkezdettel foglalkoztam. / 2. *De* mi van a mondat végén? / 3. Hiszen a mondatvég (sorvég) a döntő, lévén itt az ómega lényegesebb az alfánál. / 4. Itt bizony már nem olyan egyszerű a helyzet” (Nemes Nagy Ágnes). Mindkét esetben elvárástörő (megszorító) ellentét és okadó magyarázó viszony van a tagok között, az első idézetben a mondat szintjén, a másodikban a szöveg szintjén. Még abban is hasonlóság figyelhető meg, hogy a 2. és a 3. tag tartozik szorosabban össze, ezek alkotnak egy tömböt. Az első tag és a tömb közötti viszony a fontosabb tartalmilag, az ellentét tehát a főkapcsolás. (A Nemes Nagy Ágnes-szövegben a 4. tag semlegesen kapcsolódik a tömbhöz, s vele alkot egy nagyobb tömböt.)

Békési Imre választ ad arra a kérdésre, hogy az író miként tagolja, viszonyítja gondolatát, és milyen nyelvi-nyelvháználattal eszközei vannak a gondolat modellálásának. A gondolatépítés legtermészetesebb eszköze a sorrendezés, az információrészek sorrendje, nyelvi szempontból pedig a viszonyjelölés, vagyis a kötőszóhasználat. Békési bebizonyítja, hogy az író kötőszókkal modellálja a denotált tényállásokat. A példanyagban olyan szövegek vannak, amelyek kötőszóval vannak jelölve. A konstrukciótípus megértését ugyanis a kötőszók könnyítik meg. Ha hiányzik a kötőszó, az olvasó nehezebb helyzetben van, s ha nincs felkészülve a jelöletlen viszony felismerésére, félreértheti a szöveget. Horger Antal tudományos bűne is az volt — ahogyan azt Török Gábor kimutatta —, hogy elmulasztotta feltárni a József Attila-vers mondatainak egymás közötti viszonyait, jelöletlen logikai kapcsolatait.

Az esszében a grammatikai tagolás általában egybeesik a gondolatéval, de el is térhet attól. Békési azt is vizsgálja, hogy kételkedhetünk-e az írói központosásban. Pl. nem lett volna-e helyesebb pontot tenni, s jobban elkülöníteni a mondatokat, vagy vesszővel közelebb hozni az egymáshoz tartozó információrészeket.

Nem mellékes az sem, hogy milyen sorrendben helyezkednek el szerkezeti tagok, mert más sorrenddel másként tagolódnak a konstrukció, vagy a funkció felől nézve „más kommunikációs stratégia másként (más sorrendben) tagolja az információt, s ebből következően másként viszonyítja a komponenseket”. A kisebb szövegegységek mindig úgy épülnek fel, hogy beépülhetnek a nagyobb szövegek megfelelő helyére.

A magasabb egységbe beépített komponensek formáját is a felépítő komponensek sorrendje határozza meg.

Békési a konstrukciótipusok közül a leggyakoribbakat, az ellentéteség és az okozatiság konstrukcionális összefüggéseit tekinti át, figyelembe véve, hogy a konstrukciótipus felépítettsége szerint lehet elemi (ha két kapcsolat van benne) és bővített (ha az elő- vagy utótagban egyéb kapcsolások is vannak), beépítettsége szerint pedig viszonylag önálló, viszonylag önállótlan (ha magasabb szövegegység része) és teljesen önállótlan (ha grammatikailag alá van rendelve.) Az elemzett típusok a következők: megokolt utótagú, következtető utótagú, megokolt előtagú, következtető előtagú ellentét, ellentétes utótagú magyarázat, ellentétes előtagú következtetés, megokolt előtagú következtetés, megokolt utótagú következtetés és ellentétes utótagú ellentétek. A több száz esszé-részlet elemzése alapján mondható ki, hogy a tartalmi-logikai viszonyfajták nem egymástól függetlenül szerzik a szöveget, hanem tipikus együttlétük figyelhető meg. Ha valamit ellentétben látunk, akkor azt megokoljuk, vagy ha következtetést fogalmazunk meg, a megokolást szembeállításra építhetjük. Az ilyen elemzéssel bemutatható egy-egy író gondolatfűzése, szöveggalkotásának jellemzői.

A szerző által megkezdett munka folytatatható, a nyelvészeti szempontú megközelítés után a következő lépés a stilisztikáé lehetne, mert egyes konstrukciótipusok gyakoribb használata jellemző lehet .korra, műfajra, íróra.

A szövegtannal foglalkozók sok kérdésre választ találnak Békési Imre könyvében, de ajánlhatjuk a mondattani stúdiumot végzőknek is, mert a példás mondatelemzések minden bizonnyal sok mindent megvilágítanak.

LÁNCZ Irén

A PALÓCFÖLDI JELES ÜNNEPEK SZOKÁSAI ÉS HIEDELMEI

Csáky Károly: *Hallottatok-e már hírét?* Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1987

Csáky Károly könyvében a Középső-Ipoly mente húsz községében végzett kutatásainak eredményét teszi közzé. A községek legtöbbje kis lélekszámú (5—6000 lakosú település, a nagyobb falvak lakosainak száma 1200—2500. A lakosok vallása katolikus, régebben csak földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, ma az iparban és építkezéseken is dolgoznak.

Csáky Károly a jeles napok hagyományvilágát ünnepekörök szerint mutatja be és elemzi. Külön értéke mun-

kájának, hogy az általa felkutatott szokásanyagot összeveti azon gyűjtők munkáival, akik e területen előzőleg már alapos gyűjtést végeztek (Ipolyi, Manga). Ezenkívül gyakran utal a tágabb Palócföldön mások által feltárt adatokra is, hogy ezáltal némi összehasonlítási alapot adjon és tágabb összefüggésben látrassa a Középső-Ipoly menti palócok szokásanyagát.

Noha az Ipoly menti magyarság hosszú időn át gazdag szokáshagyománnyal és népi hiedelemkinccsel ren-

delkezett, a gazdasági és társadalmi átalakulás következtében „mára már ezek is csak az emlékezet tükörcserepeiként maradtak fenn” — írja könyvének bevezetőjében a gyűjtő.

Csáky jeles kutatók nyomában fogta vállatóra a népi emlékezetet, ezért munkájának jelentőségét a neves folklorista, Luby Margit szavaival igazolja: „... bár sok minden közismert már, újabb összefoglalásuk mégse „henye ismétlés”. Ehhez a nézethez következetes maradt a kutató, és ezt igazolja a gyűjtemény is: gyakran közismert szokásokat, hiedelmeket olvassunk a könyv lapjain, de Csáky felhívja figyelmünket a kivételekre az olykor tartalmukat vesztett szokásokra, melyek azért napjainkig élnek a nép körében.

Az egyes időpontokhoz kötődő szokások addig hagyományozódtak, amíg a közösség tagjai hittek abban, hogy szigorú megtartásuk bő termést, áldatos szaporulatot eredményez, babonás tetteik pedig védelmet nyújtanak a csapások, a gonosz szellemek ellen.

A gyűjtemény a téli ünnepekkel kezdődik, mely Katalin napjával (nov. 25.) indul, és Gergely napjával (már. 12.) zárul. Közismert tény, hogy az esztendő szokásai közül a karácsonyi ünnepekkel határolt népszokások bírnak a legtöbb tartalommal. A hozzájuk fűződő hiedelmek, tilalmak, mágiikus cselekedetek sokszínűek, változatosak, mint azt a könyv anyaga is bizonyítja.

A földművelő parasztság már tél elejétől valamilyen formában készült a tavaszra, ezt bizonyítja, hogy szigorú figyelemmel kísérte a természeti jelenségeket: az időjárás alakulását, változását. Ezért fűződik sok időjós-lással kapcsolatos hiedelem, természetvarázslás, az egyes napokhoz (Katalin, András, Vince, Pálforduló, Gyertyaszentelő). Luca napjának gazdag szokáshagyománya van az Ipoly mentén. A „lucázás”, az „ostyahordás” karácsony böjtjén a legtovább élő népszokások közé tartozik, míg a betlehemezés dramaturgiájának csak néhány mozzanata hagyományozódott tovább a házalók fő célja pedig az adománygyűjtés lett a 60-as években.

A tavaszi ünnepek kör március 18-ától a pünkösöd után következő második hét csütörtökjéig tartott, azaz úrnapig. A jó idő beálltával a parasztemberek elsősorban a munkával, illetve a munkára való felkészüléssel voltak elfoglalva, így ünneplésre kevesebb idejük maradt. Ezzel is magyarázható, hogy a tavaszi ünnepek köré jóval kevesebb ünnep esett mint a télire. Igaz ugyan, hogy az év másik nagy ünnepét, a húsvétot itt találjuk, melyhez napjainkig sok szokás kapcsolódik (barkaszentelés, kiszehajtás, locsolkodás, húsvéti tojás). A termékenység jelképes szokásai ezek, és a tavaszvárásai, akárcsak a májusfa állítása. Az időjós-lásnak ebben az időszakban is fontos szerep jutott (György-napi eső, „aranyeső”, a fagyoszentek, Orbán és Medárd napja). A pünkösdi ünnepek kör is gazdag szokásanyaggal rendelkezett, de egyes vonatkozásai már a 70-es években ismeretlenek voltak, mint pl. a termékenységvarázsló szokás, a pünkösdi királyné felemelése (ami arra irányult, hogy a kender nagyra nőjön).

A nyári ünnepek kör (június 24.—szeptember 8.) Szent Ivántól Kiszasszony napjáig tartott és jóval szegényebb az előzőeknél. A mezőgazdasági munkák kevés időt, lehetőséget adtak a pihenésre, ünneplésre. Az esztendő legfontosabb munkája az aratás erre az időszakra esik. A régi paraszti világban Péter-Pál napján kezdték az aratást, és a nehéz munkavégzés közben sem maradt el a tréfálkozás. Aratási koszorút fontak, az újonc aratókat „fenekükvel a földhöz verték”, „a marokszedőket „bekötték a marokba” stb. A Szent Iván-i tűz átugrása a megtisztulás a szerelmi jóslás jelképévé vált. A pogány kori napkultusz hagyományainak továbbélését véli felfedezni Csáky a kiszasszonyi kora reggeli napnézésben. Ekkor verték a „gyíót”, de a vetés kezdete is erre a napra esett.

Az őszi ünnepek kör Szent Mihálytól (szept. 29.) Erzsébet-napig (nov. 19.) tartott, és alig találunk benne olyan jeles napot, melyhez látványos ünneplés fűződne. Főleg egyházi ünnepek — mindenszentek, halottak napja —, melyek az emberélet fordulóihoz kap-

csolódnak. Időjósításokkal és a paraszti élet néhány szokásával találkozunk. Csak részben érinti a kutató a szüret és a kukoricafosztás szokáskörét, a fonók, tollfosztók szokásairól pedig nem is kapunk adatokat.

Csáky egy évtizedes munkája (a 70-

es évek közepétől 1985-ig valós képet ad a néphagyomány műfajainak változásairól, esetleges kihálásáról és az Ipoly folyó jobb partján levő miniegy húsz község mai néprajzi helyzetéről.

SARVARI V. ZSUZSA

SZÍNHÁZ

TOLDI

Kovács Frigyes, a szabadkai színház színésze Arany János *Toldi*-jának mintegy órányi zsugorított változatát adja elő — monodrámaként.

Sikerrel.

Szép és nagy — ha ma még léteznének ilyen fogalmak az életünkben, örömmel írnám le: nemes — vállalkozás, amit Kovács Frigyes becsülettel, értően teljesít. Érezhetően drámát szerkeszt a *Toldi*ból, de ezt nem a színészi magamutogatás érdekében, nem Arany János ellenében, hanem éppen az író szellemében teszi. Alázattal, de célirányosan.

A *Toldi* Kovács Frigyes eddigi színészi pályájának kiemelkedő pontja, csúcsa.

Akik ismerik Arany János művét — van-e, lehet-e olyan, aki nem ismeri? —, azok számára talán meglehetősen, sőt szentségtörésnek számít, hogy nem teljes egészében, hanem némileg kurtítva, összevonva hangzik el. Sokan szívesen hallgatnánk a teljes szöveget, annyira tiszta, pontos fogalmazás, annyira szép költészet, de a maga szempontjából kétségtelenül igaza van a színésznek, amikor egy felvonásnyi terjedelemben határozza meg estjének időtartamát. Ennyi az ő teljesítőképessége, ennyi a legáltalánosabb néző figyelmének, türelmének ideje. S ha már így határozott a színész, akkor ügyesen húzott (dramaturg: Csipak Angéla). Elmaradt a száz arany-epizód, s kimaradt Bence. Sajnáljuk, de jobb így, mert ahelyett hogy mindenből maradjon egy kevés, ízelítő, töredék, az a dramaturgiai koncepció érvényesült, mely szerint az epizódoknál fontosabb az egységes főcselekmény. Szívesen azt mondanám, a drámává egyszerűsített *Toldi* lényegretörő, mint a görög tragédiák, de attól tartok, igazságtalan lennék Arany Jánossal szemben, s ez semmi áron sem szándékom. Az azonban már nincs semmiféle ellentmondásban Arany János művével, ha megállapítjuk, a dráma *Toldi*ja mondai hősként áll előttünk. Szakasztottan úgy, mint az elbeszélő költemény. Mert nem mesehős „Miklós gazda”, hanem mondai hős, aki csak annyira emberfeletti, amennyire egy rendkívüli adottságú férfi több társainál. S Kovács Frigyes láthatóan nagyon is ügyel arra, hogy *Toldi*ja ne mesehős le-

gyen, csak egy rendkívüli adottságú ember, akinek erejét, sikereit növeli, hogy az igazság az ő oldalán van. Ilyen Toldit mutat fel az előadás. Szinte arra is vigyáz a színész, hogy hangja kellően férfias, elég mély legyen, csak amikor Györgyöt alakítja, meg az életéért könyörgő, álnok cseh vitézt kívánja láttatni, akkor siránkozik, változik meg a hangja. Toldiánál is mélyebb, férfiasabb hangot ad Lajos királynak és Laczfi nádornak. Ebből is látszik, Kovács Frigyes nem felmondja a *Toldit*, hanem drámaként előadja, eljátssza. Olykor kissé talán túljátssza, mint a király előtt csúszó-mászó, álnokoskodó György megjelenítésekor. De azt is mondhatnánk, hogy ilyenkor lazít a színész, mert különben pokoli tempót diktál, szövegmondása bámulatosan sodró és kidolgozott. Külön dicséretére szolgáljon, hogy hagyja érvényesülni Arany János méltóság teljesen folyó mondatait. Az sem okoz számára problémát, ha néhány soros, sőt egész szakasznyi mondatokat kell tolmácsolnia. Mindig pontosan követi az egymásba fonódó verssorok dallamát, érzi és közvetíti a vers gondolati tagolását. Még arra is ügyel, hogy ahol a vers zenéje a helyesírástól eltérően hosszú hangzót kíván (útat, rúdat), tartalmaz, szövegmondása ott is pontos legyen.

Van tempója s van ritmusa Kovács Frigyes előadásának. Másként mondja a szöveget, ha Arany tájat ír le, másként, ha Miklós veszélybe jut, ha mód kínálkozik rá, kérdéssel fordul a hallgatósághoz, közvetlenebbé, élőbeszédszerűvé bizalmasítja az előadást, s a történetet. Az egyes részek hangulatának megteremtésében jól segíti a színész munkáját Lakatos László hangszereket váltó zenekísérete.

Az egész est legszebb jelenete az, amikor Miklós és a cseh vitéz közötti párbajt a színész szinte csak szavakkal láttatja, így teremt szituációt, jellemzi a két szereplőt, feszültséget éreztet, de a befejezést, amikor Toldi kardjával levágja a cseh bajnok fejét, szinte némán, egyetlen, csendben végrehajtott mozdulattal „mondja el”, adja tudtunkra – tökéletesen felépített és eljátszott drámai jelenet.

GEROLD László

PISTI A VÉRZIVATARBAN

A *Pisti a vérzivatarban* tárgyalási jelenetének halandzsaszövegében elhangzik egy szó. Kalamajkó. Mintha azt mondanánk, kalamajka, csak még egy kicsit kedveskedőbben, becézőbben, játékosabban. Holott máris a kalamajkának is enyhe groteszk, mulatságos, komolytalan felhangja van. A „kalamajkó” dupla eufemizmus. Aki kalamajkóba keveredik, az-

Örkény István: *Pisti a vérzivatarban*. — Csiky Gergely Színház, Kaposvár. Rendező: Babarczy László. Díszlet: Gothár Péter. Színészek: Bezerédy Zoltán, Lukáts Andor, Hunyadkúrti György, Spindler Béla, Lázár Kati, Tóth Béla, Csákányi Eszter, Molnár Piroska.

zal mindenféle dolog megtörténhet, komikus és tragikus, szomorú és vidám. Néha hasra esik vagy fenékre csücsül, esetleg fenéken billentik, pofon legyintik, tarkón lövik — de csak úgy, „játékból”. Utána mindjárt föltámad, és kezdi előlről. Ez a komolytalan „kalamajkó” nem más, mint elmúlt néhány évtizedes történelmünk tréfás golgotája, Orkény István groteszkjének görbe tükrében.

A tárgyalási jelenet nagyon erős Babarczy László rendezésében. A halandzsaszöveg stilizációs hatásának ellenpontjaként a szereplők a lélektani realizmus átéltségével alakítják az ügyész, a bíró, a védő és a vádlott szerepét. A jelenet feszültsége az ellentétes hatások — az életszerűség és a jelzés — interfenciájából adódik. Valójában az egyperceseket dramaturgiai vezérfonalra fűző Pisti-drámának ez a rendezői kulcsa.

Babarczy jól értékelhetően abból indul ki, hogy időben távolodva a színdarabban amúgy is csak jelzett konkrét történelmi helyzetektől, eseményektől, illetve dátumoktól — háború, ötvenes évek, 1956, konszolidáció stb. —, a *Pisti a vérzivatarban* egyre kevésbé hasonlít történelmi parabolára (igazából már a keletkezése idején, húsz évvel ezelőtt sem volt az), s egyre közelebb kerül az általánosabb érvényű és emberi tartalmú történelemfilozófiai groteszkhez. Más szóval, ha a közelmúlt eseményjátékának bizonyos momentumai iniciálészerűen fölismerhetők is az egyes jelenetekben, fölösleges percenként direkt megfeleléseket keresni, illetve úgy nézni, mint történelmi illusztrációk karikatúrasorozatát. Hiányoznak a zászlók, a festett jelszavak, nincs októberi Egmont-nyitány...

Az említett tárgyalási jelenet szimbolikája például minden koncepció sörre érvényes, noha — annak, aki ismeri — konkrétan is földidéz a Rajk-pört. Babarczy az örkényi eredetihez képest újabb hatáselemet alkalmaz, amikor a különböző hangsúlyokkal interpretált halandzsaszöveget a rádióközvetítések modorában mikrofonba mondatja egy szpíkerrel — így lesz teljes a nyilvánosságnak szóló dramaturgiai színjáték. Az ítélet végrehajtását képi stilizáció jelzi: vörös festéket loccsantanak plexiüvegre.

Az egymástól kissé elcsúsztatott plexiüveg spanyolfalak egyébként is jó szolgálatot tesznek Gothár Péter díszletében — virtuálisan takarják, ugyanakkor látni hagyják a mögöttük álló szereplőket. A tér hangsúlyozottan színpadi tér: teknőszerűen kiképzett, emelkedő plató, „padlóján” utcakő-reminiscenciákkal. A stilizált flaszterban éppúgy megjelenik valamilyen naturális emlék, ahogy a háttérfüggöny hol borúsabb, hol derűsebb égimitációjába is beleláthatjuk a történelmi viharfelhőket. A tér hasznosan működik a csoportok mozgatásakor. A vízenjárást például most először sikerült képiles is megfogalmazni, ami nem mellékes, ha meggondoljuk, hogy enélkül a jelenet gondolati tartalma sem jön át a rivaldán: a képzeletbeli evezőcsapásokkal haladó csónak, illetve az ennek megfelelően ritmikusan hátráló „parti nézők” fantáziánkban film-

szerű látvánnyá egészülnek ki. Létrejön a valószerűtlen valóság képze, amihez a színész könnyebben társíthatja és rögzítheti az (írói) anyagát legyőzve euforikusan lebegő alkotó figuráját.

Bezerédy Zoltán rácsófol arra az előzetes hiedelemre (magam is állásponttá fogalmaztam már korábban), hogy nem lehet, sőt nem is kell egységes alakot gyúrni Pistiből, akinek alaptulajdonsága a képlékenység. Nem könnyelműsködi el a szerepet, nem a bohócöszönére vagy a technikájára épít, hanem nagyon is „komolyan veszi”: azt a Pistit játszsza el, akinek első perctől életcélja van, s ez nem más, mint valóban Pistivé válni. Bezerédy Pistije emberi drámaként éli meg a kényszert, hogy skizofrénnak kell lennie, ha túl akarja élni a kort. „Megkettőződés” — például egy németbarát és egy oroszbarát Pistire — belső konfliktusok. Úgy sokszorozza meg önmagát, mintha egy tükörrendszerben mozogna. Vagy mint egy filmmontázs figurája, akinek legfőbb törekvése, hogy a kép „kiélesedjen”, és a kontúrok végre határozott vonallal rajzolójak körül egyetlen, véglegesen vállalható alakját. Ite van az alakításnak — Bezerédy Pistije a játék végére határozottan felnőtté válik, méltóvá ahhoz, hogy végre kiérdemelje önmagát. Cselényi Nóra jelmezei hathatósan segítik ezt az átalakulási folyamatot; a sarló-kalapácsot rajzoló Pisti diákos Lenin-sapkája például telitalálat.

Bonyodalmat szokott okozni a darab (és az előadás értelmezésében annak a kérdésnek az eldöntése, hogy végeredményben egy Pisti van-e, vagy négy. Azaz A Tevékeny, A Félszeg, és A Kimért önálló figurák — vagy a „pistiség” alakváltozatai. Bár azon a véleményen vagyok, hogy egy darabban, amely a láthatatlan belső metamorfózisok történelmi szűkszerűségéről szól — akárcsak Weöres Sándor alig néhány évvel később született színműve, *A kétfejű fenevad* —, kissé zavaró, ha egyetlen tudathasadásos Pistin kívül még három Pisti-inkarnáció létezik, nem tulajdonítok túlzott jelentőséget a további Pistiknek. Ők nyilvánvalóan kiegészítő figurák, akárhogy nevezzék őket — Spindler Béla, Lukács Andor és Hunyadkürti György úgy is játsszák. Spindler mint önelégült ostobasággal mosolygó létragyári igazgató, Lukács mint „buszvezető-feleség” és riadtan monologizáló elkéső, Hunyadkürti mint a vákuum-Pistis iskolai fölvételét az abszurd helyzetben is méltósággal kezelő tanár különösen elemében van. Csákányi Eszternek a rajongás és az elutasítás fokozatait kell képviselnie; legemlékezetesebb pillanata, amikor egy eszméhez kellene feleségül mennie, s hiába keresi mögötte az embert. Lázár Kati és Tóth Béla az egyszerre aggodalmas és büszke szülők ambivalens érzéseivel reménykedi végig az előadást.

A korábban látottakhoz képest némileg megváltozott értelmezésben, balfogásai ellenére mindig optimista Püthiaként lép elénk a Rizit játszó Molnár Piroska. Mintha egy kerekded, hétköznapi szerencse-istenasszony szavatolná a boldogabb jövőt. Az előadás záró pillanatában, amikor a gellérthegyi Szabadság-szobor pálmát tartó nőalakjaként — nyakában

Varsányiné egérintást vállaló hirdetési táblájával — szimbolikus minőségében áll a színpadon, s lenge ruháját fodrozza a szélgép, az Őrkény-dráma groteszk metaforája szemléletes képpé szerveződik.

KOLTAI Tamás

KÉPZŐMŰVÉSZET

NOTESZ

NIVES KAVURIC KURTOVIC

Egyik barátom még őrzi gyermekkori babáját. Ha belépek a szobájába, mindig az az érzésem, már van ott valaki. Valaki már elfoglalta az érkező helyét, elfoglalta a helyemet, valaki már dominál. Valami abszolút gyenge/gyengéd lény, de amely épp gyengesége/gyengédsége miatt erősebb nálam. Volt már hasonló élményben részem: pár centis növényt akartam kitépni, és hirtelen megéreztem, nem megy, sőt azt is megéreztem egzakt pontossággal, hogy az a kis növény erősebb, mint én... A legkülönösebb az, hogy még a háborút is ennek a babának a szemével látom — ugyanis ez a baba éppen abban a városban vészelt át a háborút, ahol vidékünkön a legnagyobb ütközet zajlott... (Izgalmas lenne egy kis rongybaba szemszögéből megírni a nagy ütközetet.) Már többször elhatároztam, ha legközelebb ennek a babának a közelébe kerülök, kezembe veszem, és addig vizsgálom, vetkőztetem, tanulmányozom, amíg a leglelkéig nem hatolok. Ám ezidáig még csak mosott-kopott, fakó rózsaszínét tudom: ha az embert olykor rózsaszín sárnak minősítik, akkor mi nyugodtan nevezhetjük rózsaszín rongynak a babát — jöllehet ez a rózsaszín rongy valami finom, angyali minőség, akár a flamingó tolla, a flamingó lénye...

Belépve Nives Kavuric Kurtovic zágrábi tárlatára, azonnal megéreztem annak az abszolút gyenge/gyengéd rongybabának, annak a rózsaszín rongy lénynek a jelenlétét, dominációját. Mindenünnen az a rózsaszín puhaság érintett, de úgy, mintha szemérmesen/szemérmetlenül én nyomkodnám a mutatóujjammal. Valami — egyelőre még felfoghatatlan — rózsaszín, közegbe (médiumba) kerültem. A rózsaszín, mint olyan, tűnődtem, ugyanis mi más is lenne a rózsaszín, mint maga a puhaság, maga a gyengeség/gyengédség...

Nives Kavuric Kurtovicnak a jugoszláv figuráció (amit külön helyillet meg a modern művészetben) szuverén egyéniségének pozícióját valahol Stupica és a Mediale között jelölnék ki, noha ehhez azonnal hozzá kell tennünk, hogy ő is megfordult Hegedušić mesteriskolájában (mint

pl. Veličković), és azt is, hogy egy városban élt Miljenko Staničićyal. Tehát a leheletszerű finomságnak, tisztaságnak és a nyers anyagszerűségnek valami egészen egyéni ütköztetése a lényege művészetének. Nives Kavurić Kurtović most az új kép festőihez hasonlóan vakkeret nélküli vásznakat fest. Varr, foltoz — szó pontosabban. Faliszőnyegeket, amelyek a francia falikárpitokat idézik — éppen azokat a legszebbeket, amilyenek azok a hófehér egyszarvúval. Igaz, ő nem kárpitoknak, hanem terítőknak nevezi munkáit. És tényleg sokban rokonai is e munkák a népi vászonerítőknak, törülközőknek.

Bőrünknek jó a vászon tiszta durvasága. Jóllehet pasztellal fest, és gézt, selymet, selyempapirost applikál.

Nives munkáit az imbolygó, légyökérzetű növények, liánok kuszasága jellemezte; rajza/rajzossága egyszerre zsúfolta, szőtte és fejtette, tépte szét figuráit.

Werner Hoffmann A nő mítosza című tanulmányában a nő lényét „folyékonynak és csupa átmenetnek” mondja.

Ez a szédítő imbolygás, ide-oda hullámzás, kusza szecesszió még mindig jellemző munkáira (a szecesszió mind jobban, mint a szürrealizmus), de úgy, hogy közben — afféle vízbe fúlt Opheliaként — a figura is fennakadt e növények, liánok között. Érinthető, tapintható lett egyszerre, sőt mi több: kicsavart, szabálytalanul, aránytalanul megnyúlt végtagjaival, rózsaszín testiségével, meztelen rongybaba voltában ő érint bennünket.

A fájdalom, a kín jegyesei ezek a nőfigurák. Fátylakkal, szárnyakkal, hatalmas madarakkal, növényekkel díszítve épp eljegyzésüket ülik. Pózuk ünnepélyes, bár akkor sem tévednénk, ha piétainak neveznénk. Igazi nőiségük/nőiességük éppen ebben a pillanatban vált megragadhatóvá, rútságukban éppen most szépültek meg. A mellek és az ágyék szép fonnyadtsága maximális erotikát sugároz.

Boschán műtermében tett utolsó látogatásom alkalmával nagy borítékokat mutatott, pasztellszín selyempapirosok voltak szortírozva bennük (a nagy, patetikus, a történelmi-társadalmi harcokban felmagasodó figurák kis festője, gondoltam akkor, borítékolta a finomságokat, a nőanszokat, a gyengédséget); Ljubica Sokićtól, a kitűnő belgrádi festőnőtől kapta őket, aki így, ilyen papirossal itatja le festményeiről a fényességet, a csillogást. Ha majd már végképp nem bírók mozogni, magyarázta Boschán, ezekkel fogok kollázsolni... Azóta intenzíven élt bennem ez a sosem is kivitelezett selyempapír-opus.

Nives Kavurić Kurtović képei Veronika-kendők. Igen, de azt, hogy e kendők tulajdonképpeni anyaga a vászon, a juta, a flamingószín selyempapiros-e, vagy pedig az élő bőr is ráragadt kendőire, abszolút lemeztelenítve, megnyúzva figuráit, nem lehet megállapítani, mert most, hogy a vonalak összefonódtak, összeálltak, letisztultak kissé, most a síkok kezdtek el lebegve osztódni, sokszorozódni, kuszálódni.

Míg egy esős reggelen a tárlatot néztem: Nives Kavurić Kurtović ba-

rátñői, kolléganői társaságában maga is ott ült a galériában, éppen úgy, mint a katalógusban látható fényképen — megdöbbenve fedeztem fel szép arcát, arcukat a terítőkön. De nem csak az övét, az övékét, hanem a többi zágrábi művésznő arcát is, a többi zágrábi művésznőt; újságíró-nőt, akik nagy újságai most a jugoszláv művészetnek, publicisztikának szellemi életnek: A félelem hologramja, szerzőire, az ő nőiségükért való küzdelmükre, az ő fájdalmukban való megszépülésükre gondolok, hisz hologramjuk, egymásrafényképezési eljárásuk, új radikalizmusuk (ha valahol, akkor itt beszélhetünk új érzékenységről) teljesen azonos Nives Kavurić Kurtović technikájával, művészetével.

Rilke Lotte Pricel viaszbábúiról írt nevezetes esszéjében említi, hogy Oroszországban egy nemesi birtok eldugott zugában öröklött, idős babát látott a gyerekek kezében, amelyre — nagy meglepetésére — az egész család hasonlított. Valahogy így meredtem én is Nives Kavurić Kurtović nőfigurájára, így ismertem fel benne a horvát művésznők — Zagorkától, Pfanovától, Vesna Paruntól, Slavenka Drakulićig, Irena Vrkljanig, Vesna Krmpotićig és Ljerka Mifkaiig — új, kiharcolt, megszenvedett európai identitását . . .

SLOBODAN MATIĆ

Gyerekkoromban gyakran simogattam a templomok festett márványát. Szerettem durva, kék erezetűket, barnásvörös húsukat, azt, ahogy a piktor ráadott még egy kicsit — vagy nem is kicsit —, mert épp azzal a ráadással mondta azt, hogy: márvány. Emlékszem, úgy simogattam azokat a műmárvány, illetve festett márvány falakat, akárha meztelenlyúzott testek fagytak volna beléjük, tán az angyalok maguk.

Amikor eljutottam végre az első márványbányába, sehol sem találtam gyermekkorom intenzív, viharos húsú márványát — és ott, a bányában váratlanul gyermekkorom templomai felé fordultam, azt a festett márványt óhajtván, azt tudva immár egyértelműen igazinak: márványnak. Tán ezért kedveltem később annyira a trompe-l'oeil eljárással élő festőket (a szürrealistákat, a metafizikusokat), mert az ő tárgyaikban, falaikban is megéreztem azt a sűrű erezetet, a márványhúst, a tulajdonképpeni festészetnek a műerezetét, műhúsát.

A holland mesterek persze kivételek. Az ő tárgyaik tárgyak, poharaik poharak. Abszolút. Ha egy általános földrengésben minden pohár összetörne, az ő metszett, drága poharaikból nyugodtan ihatnánk.

Šejka nagyon szeretett poharakat, falakat festeni, de az ő poharai, falai a holland poharak és a reneszánsz falak másolatai nem poharak, nem falak, festett poharak, festett falak. Halála előtt azt írta, ha visszatérhetne, a régi mesterek modorában festene, az eredetiség árán is.

Slobodana Matić innen valahonnan indul. A balkáni-mediterrán idill literáris festője, Šejka és Srbinović között van. Ő is a márványfestők

családjába tartozik. Jóllehet őt a márványnál jobban izgatja egy finomabb, sárgásrózsaszín anyag. Képein olykor nagy tojások lógnak. Ezért — gondolom — képeinek anyaga is ilyen porusos valami, ami nem lélegzik. Igen, hideg ez a sárgásrózsaszín héj, ez a sárgásrózsaszín membrán, ami valami vibráló erotikát sugároz, mint gyerekkorom márványba, márványutánzatba festett- fagyasztott angyalai.

EGY SZOBOR ÉLETE

A háború után induló szobrászok csak abban különböztek egymástól, hogy melyik nagy modern mestert választották mintaképül, melyiket utánozták. Brancusit, Henry Moore-t vagy Giacomettit éppen. Akkor, az akadémizmussal és a szocrealizmussal való szakítás idején, ennek a választásnak szinte gesztusereje volt. Úgy tűnt, ez a választás maga a modern művészet. Csak jóval később lett nyilvánvalóvá, hogy csupán hosszúra nyúlt tanulóévekről volt szó — a művészetnek csak ezután kellett, kell létrejönnie.

Soldatović Giacomettit választotta. Lemeztelenítette, lecsupaszította az emberi figurát. Megszabadította minden hamis külsőségtől. Szolid tanítványnak mutatkozott, olykor komoly eredményekkel, amilyenek például a pázsiton szétgörgetett, szétgurult, nagy gipszkoponyái, ám a giccset is súrolta olykor, amikor úgy hitte, Giacometti sovány kóbor kutyáját a parkok kecses bronzózeivé stilizálhatja.

Különösmód számomra akkor kezdett érdekes szobrásszá lenni, amikor elkezdte öltöztetni letépett húsú figuráit. Tehát nem akkor, amikor előrelépett, hanem akkor, amikor visszalépett egyet. Első szobra, amit szeretek: az 1982-ben felállított Đura Jakšić-szobor, itt, a Rádió mögött, a Duna parkban.

Űl nagy, hátrátolt művészkalapjában, világra meredt, hatalmas szemekkel. Űl, részben még mindig, szétmarcangolt Giacometti-tesztel, ami abszolút megfelel Đura nyers, rendezetlen, kusza, romantikus bensőjének, lelkületének, amelyből végül is olyan versek törnek elő, mint a *Na liparu* és a *Ponoć* például. Űl Đura, a Rembrandt-tanítvány, és földre ejtett, földnek támasztott palettájáról lefolyik a forró bronz.

A gyerekek is azonnal megéreztek, hogy jó szobor. Felmásztak rá, játszani kezdtek rajta, nyakába csimpaszkodtak, térdén lovagoltak, fényesre csiszolva az amúgy is kopott bronzgúnyját.

És Soldatović Đura Jakšić-szobra évről évre mind jobb.

A minap a járókelők nagy meglepetésére miniummal festették ki a szemét, kitüntetés is festettek a kabátjára, neki, akinek az életében sosem sikerült valami rangot elérnie, és füttyit a lába közé. Örültem ennek az intervenciónak (a világvárosokban sok döglött bronzot galvanizáltak így életre a fiatalok és hát, persze, a galambok), noha sejtettem, rosszindulat is állhat a dolog mögött, örültem, mert a szobor

életképességét, a mindennapok áramkörébe való bekapcsolódását bizonyította számomra. De tegnapra már, láttam, lemosták, minden jel szerint nincs humorérzéke a közrendnek. Hisz egy szobornak, jól tudjuk, még komolyabb veszélyeket is ki kell állnia, lehet eljön az idő, amikor letörik a karját, leütik a fejét, ám éppen az az idő a szobor ideje...

Mondom, gyorsan lesúrolták, megfürdették a különben is mindig maszatos festő-költőt. Igaz, ha közelebb lépünk, látjuk, itt-ott behúzódtott a pórusokba, sebekbe kedves vöröse, és a gyerekek simogatásával, dörzsölésével (másik kedves színe a rembrandti arany) még jobbá, még élőbbé varázsolja ezt a szobrot, az egyetlen városunkban, amely ősi fákkal, úszkáló hattyúkkal a háta mögött napról napra fényesebb, amely mint ahogyan az egy nagy romantikushoz illik. míniumot vérzik...

TOLNAI Ottó

KRÓNIKA

33. STERIJA JÁTEKOK — Május 26-ától június 2-áig tartották meg Újvidéken a 33. Sterija Játékokat. A drámaíró Slobodan Stojanović (Belgrád) válogatásában közönség elé került Dominik Smole: *Antigoné* (ljubljanai Szlovén Nemzeti Színház, rendező: Meta Hočevar), Antun Soljan: *Bárd* (zágrábi Horvát Nemzeti Színház, rendező: Tomislav Radić), Gregor Srnja: *Emberek* (Nova Gorica-i primorsko dramsko gledališče, rendező: Mile Korun), Goran Sztefanovszki: *Fekete lyuk* (szkopjei Macedón Nemzeti Színház, rendező: Paolo Magelli), Dušan Kovačević: *Klaustrofóbia* komédia (belgrádi Zvezdara Színház, rendező: Dušan Kovačević), Teki Dervishi: *Gyászhegy* (pristinai Tartományi Népszínház albán nyelvű tagozata, rendező: Vladimir Milcsin), Slobodan Selenić: *Népgyalázás* két részben (belgrádi Jugoszláv Drámai Színház, rendező: Dejan Mijač) és Branislav Nušić: *Gyanús személy* (triesti Állandó Szlovén Színház, rendező: Dušan Jovanović) című műve. — Utolsó este, a díjazottak tiszteletére a moszkvai *Tyetr na Maloj Bronoj* társulata Slobodan Unkovszki rendezésében Goran Sztefanovszki *Teóvált lelkek* című drámáját vitte színre. — A főiskolák közül a zágrábi, a ljubljanai, a szkopjei, az újvidéki — szerbhorvát tagozat — és a szarajevói színészjelöltjei mutatkoztak be Krleža, Shakespeare, Ionesco, Mrozek és Gogol szövegeinek megjelenítésével. — Két jelentős tanácskozást tartottak, a kritikusok nemzetközi szimpóziumát a *Kritika* és a jövő színháza címmel, illetve a Nušić-évforduló kapcsán Nušić életműve és a korszerű jugoszláv vígjátékírás című rendezvényt. — Néhány kiállítás is helyet kapott a műsorban, a 6. jugoszláv plakátkiállítás és a Színházi könyvek és kiadványok 8. nemzetközi trienáléja, valamint Zoran Petrović festő, szobrász és drámaíró alkotásainak tárlata.

A JUGOSZLÁV SZÍNJÁTSZÁS NAPJAI MÜLHEIMBEN. — Május folyamán a jugoszláv színjátszás napjainak keretében Mülheimben vendégszerepelt a Slovensko mladinsko gledališče, a zágrábi Gavella társulat és a Szabadkai Népszínház. A szabadkaiak színe vitték Molière *Tartuffe*-jét, valamint öt ősbemutatót tartottak: előadták Végel László *Judita* c. drámáját Rade Šerbedžija, Goran Sztefanovszki *LP-jét* Nada Kokotović, Kača Čelan *Heimatját* Dušan Jovanović rendezésében; Ljubiša Ristić állította színre Dušan Jovanović *Látvány* c. darabját, valamint a Danilo Kiš regényéből, a *Holtak enciklopédiájából* készült előadást.

JUGOSZLÁV—MAGYAR EGYEZMÉNY A SZENTENDREI MŰEMLEKEK VÉDELMEÉRŐL. — A Magyar NK művelődési miniszterhelyettese, Pusztai Ferenc és a Szerb SZK Köztársasági Művelődési Bizottságnak elnökhelyettese, Branislav Brbović nemzetközi egyezményt írt alá a szentendrei műemlékek védelméről. Az egyezmény értelmében a két ország közösen pénzezi a szentendrei pravoszláv székesegyház felújítását, amelyben a budai szerb pravoszláv egyházkerület emlékeit őrzik és állítanak ki. A két ország szakemberei közösen helyreállítják a püspöki palotát is, amelyben a könyvtár és a levéltár kap helyet. A szentendrei műemlékkomplexum átadását 1990-re, a szerbek településének 300. évfordulójára tervezik. A jubileum alkalmából számos közös tudományos értekezlet és kiállítás megrendezésére, tudományos munkák kiadására, valamint film-, tévé- és rádióműsor-cserére kerül sor.

A 28-AS KOROSZTÁLY — A Forum Könyvkiadó fennállásának 30 éve alkalmából *A 28-as korosztály* címmel május 16-án az Újvidéki Rádió M-stúdiójában megtartották Acs Károly, Slavko Mihalčić, Fehér Ferenc és Stevan Raičković szerzői estjét. A köl-

tők munkásságát Bányai János műtatta, aki bevezetőjében elmondta, hogy „Nemcsak születésük évének megegyezése indokolja ennek a négy költőnek az együttes fellépését, az sem csupán, hogy éppen az idén hatvanévesek. Bár ez a mai irodalmi rendezvény születésnapra köszöntő is. Azoknak szól, akik több évtizedes költői munkálkodással építették fel életműveiket egy olyan korban, amely a költészetet inkább elnémitotta, semmint ihlette.

A 28-asok névsora rendkívül hosszú. Írók, költők, művészek neve szerepelhetne egy ilyen névsoron, olya nők, akik mostanáig tartósan vették be nevüket a második világháború utáni időszak művészeti és szellemi történetébe.

Pedig indulásukhoz cseppet sem voltak kedvező körülmények. Közvetlenül a második világhégés után Adorno figyelmeztető szkepszisébe ütköztek, miszerint »ezután« költő már nem írhat verset. Európa romban volt, a hagyományos értékek szétszóródtak és kérdésessé váltak, könyvtárak égtek porrá, nagyszerű elődök és pályatársak tűntek el a világhégés poklában. S a „másik oldalon” is fojtogató mechanizmusok működtek, koncepciók percek, büntetőtáborok, a gondolkodni tudást üldöző indokolatlan ítéletek és egy könyörtelen parancs, mely a költőt szolgásgággal és középszerűvel büntetve kényszerítette optimizmusra.

Sem a romba dőlő európai kultúra feletti elnémitó döbbenet, sem a lelkesedést parancsoló irányítás, mely a »lélek mérnökei« hazug szerepét osztogatta az éppen megszólaló költőknek, a huszonnyolcas korosztálynak és másoknak nem nyújtott kedvező feltételeket a költői beszédhez.

A ma este bemutatkozó költők sem írták verseiket jobb feltételek között. Hidegháború és vasfüggöny, a forradalomra kivetett gyanakvás, rettegés és szorongás tetézte a háborúból éppen kimozduló évtizedet, kevés esélyt adva a szellemi érintkezésre, az egyéniség kibontakozására, a költői kísérletre.

És mégis. Mégis megszólaltak a költők. Az adornói szkepszis, a para-

csolgatás, a romba dőlő értékrendek ellenére. Az alapvető lírai élmények megőrzésével, újra felfedezésével. A költői beszéd letaposott formáinak felújításával. Az érzés és a szellem számára visszahódított szabadsággal. S a vasfüggönyök ellenére is egymásra találta, meghallották egymá szavát, és odafigyeltek a másik gondolkodására, versírására.

A huszonnyolcasoknak járt ki a feladat, hogy megőrizzék, ami még megőrizhető volt a múlt értékeiből, hogy újra elinduljanak a kísérletezés kudarcot meg sikert egyformán felkínáló útjain. Hogy újra érvényt szerezzenek a költők találkozásának, a szellemi érintkezések új irányainak.

Ács Károly, Fehér Ferenc, Slavko Mihalić, Stevan Raičković és meg sokan mások építették erre a tapasztalatra költői életműveiket. És jelölték ki a »modern költészet világnyelvének« alapvető szabályait. Nemegetszer máig érvényes módon.”

Az esten fellépett Ács Károly, Fehér Ferenc és Stevan Raičković is.

KIÁLLÍTÁS FORRADALMI EMLÉKMŰVEINKBŐL — Az elmúlt négy évtizedben Vajdaságban felállított forradalmi emlékművek fotóiból készült egy kivételesen igényes és jellegében kellően méltóságteles fényképkiállítás a zombori Képzőművészeti Ősz szalonjában. Bela Duranci lapunk képzőművészeti kritikusa, aki már több mint egy évtizede tanulmányozza emlékműveinket is, a forradalom tiszteletére föllállított nagyszámú emlékmű közül kiválasztotta azt a harmincat, amelyet esztétikailag a legértékesebbnek tart, és ezekről készített fényképsorozatot Augustin Juriga szabadkái fotóművész. A kiállításon a legtöbb alkotással Jovan Soldatović és Sava Halugin szerepel, de itt vannak Antun Augustinčić, Toma Rosandić, Aleksandar Zarin, Oto Logo, Glid Nándor, Ana Bešlić, Kiss Julianna, Pavle Radovanović és mások alkotásai is. A kiállításhoz Maurits Ferenc elképzelése alapján szép kivitelű katalógus is készült, amelyben Duranci tanulmányát Juriga fotói követik, méghozzá egy-egy emlékműről

nem egy esetben négy-öt fotót is közölve. A kiállítás júniusban vajdasági körútra indul. Eddig több mint tíz község kérte bemutatását.

FIATAL KÖLTŐK FESZTIVALJA — HUSZADSZOR — Fennállásának huszadik évfordulóját ünnepelte az idén a titoverbászi Fiatal Költők Fesztiválja rendezvény, amelyre minden évben a több száz pályázó közül mintegy 25—30 kezdő költő kap meghívást. Az évforduló alkalmával Julijan Tamas irodalomkritikus összeállította az eddigi győztesek, illetve a fesztiválon indult és azóta nevet is szerzett költők itt elhangzott verseinek antológiáját. 26 költő mintegy száz verse képezi a kötet anyagát. Az antológiában többek között Radomir Andrić, Raša Livada, Radomir Mićunović, Luko Paljetak, Vujica Rešin Tucić és Marija Šimoković versei olvashatók. Ugyancsak könyv alakban jelent meg egy válogatás a fesztivál kritikai tribünjén elhangzott tanulmányokból és esszékből. Selimir Radulović válogatásában itt olvashatjuk Bogdan A. Popović, Igor Mandić, Predrag Marvejević, Mladen Oljača, Deniz Poniž és Draško Redep tanulmányait. A fesztiválnak minden évben neves íróvendégei is vannak. Az idén Oskar Davičo és Dušan Kostić vett részt a rendezvényen, a kritikai tribün pedig ez utóbbi költészetét értelmezte.

DIJAK, ELISMERÉSEK — A Vajdasági Íróegyesület bírálóbizottsága a tavaly megjelent legjobb könyvnek járó díjat Marija Šimoković *Nebeski bicikel* (Égi bicikli) című verseskötetének ítélte oda, amely a Nolit Könyvkiadó gondozásában jelent meg. A legjobb fordításkötetért Gojko Janjuševićet részesítették elismerésben Oton Zupančić Magánbeszéd című könyvének ártulketéséért szerbhorvát nyelvre.

A legjobb munkásmozgalmi tematikájú jugoszláviai magyar könyvért járó Zsáki József-díjat az Urbán János, Brindza Károly, Polyvás József és Torok Csaba összetételű bírálói-

zottság dr. Juhász Géának ítélte oda a Forum Könyvkiadó gondozásában megjelent *A fordulat forgatagában* című kötetéért. A könyv „a felszabadulás időszakát s az azt követő eseményeket idézi meg az átéltség hitelességével, a tényirodalom példamutató értékeinek szintjén” — áll a zsűri jelentésében.

AZ ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZ ZÁGRÁBBAN ÉS SZLOVÉNIÁBAN — Az Újvidéki Színház együttese, viszonyozva a zágrábiak március végi vendégszereplését, május 7-én a Horvát Nemzeti Színház színpadán vitte közönség elé Kosztolányi Dezső *Edes Anna* című regényének színpadi változatát. A még Harag György adaptálta és rendezte előadás felújítása néhány hónap óta ismét a színház sikerprodukcója. Ezt igazolta a patinás horvát színházban történő — negyven éve nem játszott itteni magyar társulat Zágrábban — előadás fogadtatása is. A *Vjesnik* kritikusa, Marija Grgičević egyértelműen dicséret méltatásában többek között így ír az Újvidéki Színház *Edes Annájáról*: „Ha a szórólapp nem is figyelmeztetné rá, hogy a tekintélyes rendező legnagyobb sikereit Csehov-művekkel érte el, erre következtetni lehet ebből a konzekvens rendezői munkából, amely a kis cseléd lány drámáján keresztül a létproblémákra kérdező, színészi játék tekintetében egységes, érzelmileg tömény, egyszerismind fojtott szenvedélyű előadást csodálatos egyensúlyérzékkel megteremtette... A hol sejtelmesen szürke és ügyesen homályosított, hol pedig a hatásosan megvilágított térben, egy nagyobb szecessziós szalonban, a kölcsönös elfogultság drámai viszonylata két párhuzamosan futó életet köt össze — az úrnő zajos, hagyományos, öntelt életét a cseléd lány néma, megaláztatással nyomorított életével. A szalonbeli szereplőket gondos egyénítés, a cseléd-szerző szolgálólányainak együttesét pedig szigorú játékoság jellemzi. Az előadás fő erénye a kifejezőeszközök csodálatos ökonómikussága s a színészek azon képessége, hogy a legkevesebb, végsőkéig pontosított gesz-

russal és mozdulattal a lehető legtöbbet fejezzék ki, közöljék... Az előadás vizuális és zenei elemei észrevetlenül, de biztosan segítik a dráma kibontakozását... A nagyon kultivált, tökéletesen kiegyensúlyozott együttesből Rövid Eleonóra emelkedett ki gyengéd, kifinomult, árnyalt és mélyen érzelmi játékkal mint Édes Anna és a mindenkiféle intelligens Romhányi Ibi az úrnő, Víz Angéla személyességének és neurozisének érzékeltes ábrázolásával. Az együttesből meg kell még említeni Sinkó Istvánt, a fiatal Venczel Valentint, és az ismert Ladik Katalint. A korrekt szimultán fordítás ellenére a Horvát Nemzeti Színház nézőtere nem volt tele, de betöltötte az előadásvégi megérdemelt taps” — A társulat az Édes Annával és Mrozek Mészárszék című művének előadásával Szlovéniában is vendégszerepelt, Lendván és a környező falvakon kívül Mariborban és a Ljubljani Mestno gledališče (Városi Színház) színpadán is közönség elé lépett.

JUGOSZLÁVIAI MAGYAR SZERZŐK MAGYARORSZÁGI KÖNYVEKÉBEN ÉS FOLYÓIRATBAN. — Az idei Unnapi Könyvhétre megjelent antológikus kiadványok szinte mindegyikében szerepelnek a hazai írókon kívül „határon túli”, így jugoszláviai magyar szerzők is. Az *Újhold-Evőkönyv* idei első száma négy szerzőnk irodalmi alkotásait hozza: Herceg Jánostól az *Üzenetben* folyamatosan megjelenő esszéiből közöl válogatást, Tolnai Ottótól pedig verseket. Ugyanitt találjuk folyóiratunkban a *Hidban* megjelent egykori novellákat, Gion Nándortól a Március, Dudás Károlytól pedig a Fénymagot esznek a papagájok címűt. Szintén négy szerzőnk szerepel abban a versválogatásban, amely nem kevesebb mint fél évezred költészetéből *Szép szerelmes szavak* címmel ad közre egy terjedelmes összeállítást. A *Népszava* kiadásában megjelent könyvben a jugoszláviai magyar költők közül Ács Károly, Fehér Ferenc, Tolnai Ottó és Sinkovits Péter verseit olvashatjuk.

Tolnainak ugyancsak a *Hidban* közölt Briliáns című elbeszélése bekerült a Hegedős Mária szerkesztette, huszonhét elbeszélést tartalmazó *Körkép 88-ban*, és ugyanennek a szerzőnek a verseivel találkozunk a *Szép versek 1987.* című antológiában, amelyet ezúttal Alföldy Jenő állított össze.

— A kecskeméti *Forrás* című folyóirat ez évi májusi számát szinte teljes egészében jugoszláviai magyar írók művei töltik ki. Olvasható Fehér Ferenc az Újvidéki Magyar Szó, A Mosztonga mellől, Németh István, Orom, Fegyelmezett novemberi sorok, Életjel, Bovec, Trenta, Sztohi színháza, Motovun, Gryka e Rugoves, Szemtől szemben, Azért, Sonja Midousnak, Egy női arcra, Rovigno, Betyárvölgyi látomás, A kanizsai Tisza-hídnál és Fohászzkodó című versei, továbbá Tolnai Ottó Miközben halálos csönd van című hangjátéka, Ács Károly négy verse (Télikert, Műtét után, Téli utazás, Üzenet-várás), Herceg János Hazám, hazám című írása, Varga Zoltán Szigorúan bizalmas című elbeszélése, Végel László Nemzedék, nyelv nélkül című cikke, Fenyvesi Ottó versei (Víz a fejem, Tévélygő futurologus, avagy neandervölgyi séta), Tari István elbeszélései (Talan, Júdás pénz, A természet székesegyházában), Vicei Károly Közérzet című novellája, Majoros Sándor Ciklámenparázs című elbeszélése. Burány Béla Periférián című történetei, gyűjtése. Három kritikaszöveg foglalkozik könyveinkkel. Mák Ferenc Kultúrateremtő folyamatok a sorskérdések billenőjén címmel összefoglalót ír könyvtermésünkről, Székér Endre (Kecskemét) Ács Károly verses „csöndjei” címmel közöl méltatást a hatvanéves költőről, Botlik József (Budapest) pedig Varga Zoltán Tiszámolás című novelláskötetét méltatja. A számot Pintér Lajosnak (Kecskemét) Gion Nándor József Attila-díjára című jegyzete zárja.

TANÁCSULÉS A KIADÓBAN — Május 26-án idej második ülést tartotta meg a Forum Könyvkiadó Kiadói Tanácsa, amelyen értékelte a ki-

adó idei munkáját, elfogadta a jövő évi kerettervet, beszámolóit hallgatott és vitatott meg a *Híd* elmúlt négyévi munkájáról, és tárgyalt a *Létünk* folyóirat anyagi gondjairól. Az elmúlt öt hónap eredményeiről és a jövő évi kerettervről Bordás Győző főszerkesztő tájékoztatta a tanácsot. Az alábbiakban első beszámolójának néhány részletét emeljük ki:

A Forum Könyvkiadó ez év májusának végéig 26 könyvet adott ki 430 fv terjedelemben és mintegy 50 000 példányban. A múlt év azonos időszakhoz képest ez jelentős növekedés, de elbizakodásra, lehetőségeink túlértékelésére aligha adhat okot, mert a Forum Könyvkiadó is osztozik az ország kiadóinak kiadási nehézségeiben, történetesen abban, hogy mi sem rendelkezünk elegendő forgóeszközzel, állandóan csökken a vásárlóerő, ami miatt akadozik a könyvforgalmazás stb. Hogy a pillanatnyi eredmények mégis kedvezőknek mondhatók, az elsősorban annak a következménye, hogy a Kiadó, fölkészülve a gazdasági nehézségekre, az évi részarányosnál jóval több könyvet adott előre nyomdába, s ezek többnyire még tavalyi nyomtatási áron meg is jelentek. Sikerült kieszközölni a Tartományi Művelődési Érdekközösségnél az évi dotáció átutemzését is, úgy, hogy az év derekáig a jóváhagyott összeg nem ötven, hanem több mint hetven százalékát máris megtérítették. Mindezt azért mondom, hogy érzékeltessem, sajnós számolni kell azzal, hogy az év második felében jóval kevesebb könyv lát majd napvilágot pontosabban csak annyi, amennyit a Kiadó saját jövedelméből adhat majd ki. Meg kell állapítanunk azt is, hogy a Tartományi Végrehajtó Tanács az idén is csak 100 milliórd régi dinár kedvező kamatos kölcsönt hagyott jóvá a tartomány tíz könyvkiadójának, ugyanannyit mint tavaly, s így a Forum Könyvkiadó is mindössze 13,8 milliórd régi dinár kölcsönt kapott, ami semmi esetre sem lesz elegendő az évi terv megvalósításához. Jó viszont, hogy a Tartományi Művelődési Érdekközösségnek sikerült előteremtenie

a szükséges anyagiakat az ún. reva-lorizációs költségek fedezésére, mivel nagyban hozzájárult az első félév zavarmentes ügykezeléséhez

Ismételten föl szeretném hívni a tanácsstagok figyelmét arra, hogy az idei tervünk csak kivételesen kedvező körülmények között realizálható. Az új gazdálkodási előrejelzések óvatosságra intenek bennünket, s tervünk is nyilván csökkentésre szorul, annál inkább, mert a Tartományi Művelődési Érdekközösség, a múlt évi 27 címzű helyert az idei mindössze 16 könyv pénzelését vállalhatta. E 16 könyv közül 11 már meg is jelent.

A jövő héten várjuk az új nyomdaárakat, amelyek nyilván ismét kedvezőtlenül befolyásolják majd a tervmegvalósítást, és ugyancsak a jövő héten írjuk alá a tiszteletdíjakról szóló öngazgatási megállapodást, amelynek értelmében az újonnan kötött szerződések esetében az érdekközösség által pénzelt könyvekre 284 000 dináros ívdíjat fizetünk majd. Itt mondom el, hogy a Kiadó az első negyedévben megjelent könyvek szerzői tiszteletdíját 25, a második negyedévben megjelenteket pedig 50%-kal emelté.

A *Híd* elmúlt négyévi munkájáról Bori Imre főszerkesztő és Gerold László, a kritikai rovat szerkesztője adott tájékoztatást. Bori Imre így értékelte azt az időszakot, amióta a lapot jegyzi:

Nem azzal a szándékkal kezdte meg 1984. nyarán munkáját a *Híd* akkor kinevezett főszerkesztője és a szerkesztőség három tagja, hogy a folyóiratnak új irányt adjanak. Azt az irodalompolitikai irányvonalat, amelynek érvényesülését maguk is szorgalmazták kiadói tanácstagokként, jónak tartották, és zsinórmértékül vették, mert szerencsés módon látrák benne jelen lenni a folyóiratszerkesztés korszerű, a jugoszláviai magyar irodalomban hasznos és eredményesnek bizonyult szempontjait: az élénk és tartós éreklődést a modern esztétikai jelenségek és törekvések írást, az esztétikai érték megbecsülésének parancsát, a nyíltságot és nyitottságot (de nem parttalanságot) mind a közvetlen

munkatársak, mind pedig a szellemi égtájak tekintetében (Jugoszlávia népei és nemzetiségei, és abban Vajdaság nemzetei és nemzetiségei, nem különben az egyetemes magyar és a világirodalom), amely a tájékozódás és választás mércéje is. A szerkesztés munkájában ezeket a szempontokat igyekeztünk követni, legalább olyan mértékben, mint amilyen mértékben az irodalmi alkotómunka természete ezt megengedte, illetve amennyit alkotóink temperamentuma lehetővé tett.

A szerkesztőség természetesen tudatában volt, hogy a századvég (ez a miénk is) nem a kizárólagosságnak kedvező időszak: az irodalmi irányok közül jó ha az író valamelyikre eszküszik, és jó, ha van alkotást ösztönző iránya. Az irodalmi folyóirat, amelynek szinte az a maradékutáni feladata, hogy az élő irodalmi produktiót és az erről (valamint a hagyományról) való kritikai gondolkodást szolgálja, a kizárólagosság hétköznapi értelemben vett, az esztétikai koncepciót merev gyakorlattá váltó formáját nem vállalhatja, mert az igen nehezen és talán egyáltalán nem használható szempontokat kánálna — elsősorban itt és most, a mi irodalmi körülményeink között, amikor a sokarcú és sokfelé elágazó válság érzete és tudata hatja át az írói eszmélkedéseket is. Ilyen módon a *Hid* ei múlt négy évének életében a szerkesztőség elsőrendű feladatának a jelentős, a jelentősebb és a legjobb alkotók megjelenését igyekezett biztosítani, és ennek szellemében próbálta hónapról hónapra a folyóiratot megszerkeszteni és megjelentetni. A szerkesztői koncepció tengelyében tehát a tehetség megbecsülésének szándéka és az esztétikai kritériumokat kiálló szövegek közlése állt. És jó érzéssel állapíthatja meg, hogy ez a szerkesztéspolitikai elképzelés produktívnak bizonyult. Legjobb íróink többé-kevésbé rendszeresen megtisztelték a *Hidat* írásaikkal, miközben a szerkesztők sem voltak restek abban, hogy íróink után menjenek, és dolgozásra kérik fel őket. Az esztétikai érték iránti bizalom vezérelte ilyen módon a szerkesztőséget — bizalom a kipróbált

értékek és bizalom az írói ígéretnek iránt: a *Hid* az elmúlt négy évben is rokonszenvenvel kísérte fiatal íróink munkásságát és rendszeresen közölte a fiatal, sőt az egészen fiatal alkotók írásait — elannyira, hogy ezeknek kétségtelenül egyik állandó orgánumává vált (a regényíróknak éppen úgy, mint a műfordítóknak, a lírai költőnek vagy az elbeszélőnek). A szerkesztőség igyekezett meglátni a valódi értékeket és elkerülni a talmiság csapdáit is. S tette ezt az esztétikai értékek iránti tisztelettel, s azzal a szerkesztői meltsósággal (ha szabad így mondani), amit jó és legjobb íróink egyaránt megérdemelnek. Így vált lehetővé, hogy a *Hidban* irodalmunk minden nemzedéke jelen legyen, és állandó közlési lehetőségét találja meg a folyóiratban. A szerkesztőség pedig — mint már jeleztük is — a tehetség biztosabb fogódzóját hívta segítségül, amikor eligazodni kényszerült, s tette ezt a viszonylagosság tudatában, és szamolni igyekezett a bizonytalansági tényezők jelenlétével és hatásával is mind a megítélés, mind a szöveg- és íróválasztás során.

A szüntelenül változó, módosuló, alakuló irodalmi élet nyomában járó szerkesztés nyilvánvalóan számolni kényszerül olyan érzékelhető igényekkel és jelenségekkel, mint amilyen a terjedelmesebb szövegek, a ciklikus építkezés, a tematikus igények jelenvalósága a közlésre átadott munkákban. A *Hid* elmúlt négy évében több jelentős verssorozat jelent meg, és az ezek közötti számokat jellemezte a költő egy-két verssel való jelentkezése, illetve a terjedelmesebb versszövegek, a hosszúversek közlése. Az elbeszélő irodalomban az ilyen típusú igénynek sietett a szerkesztőség elébe akkor, amikor hónap-novellák írására kérte fel tizenkét munkatársát, s még a műfordítás (különbösen nehezen realizálható) körében is a ciklikusságnak legalább a körvonalait ki lehet rajzolni (Erich Fried, mai osztrák költők, mai horvát és szerb lírikusok). A jelenségek e körében lehet szemlélni a *Hid* 1984-es és 1988-as vállalkozását a *Versék éve* előkészítésében és elkészítésében. Természetes folyomány

tehát a *Híd* (ha jól számoltam) 15 tematikus blokkja, illetve tematikus száma (Veljko Petrović, Herceg János, Kosztolányi Dezso, Milan Kojnović, Nagyapáti Kucak Péter, Balázs G. Arpád, Csáth Géza, Kassák Lajos, Pável Agoston, Vuk Karadžić, Dobó Tihamér, Acs József, a Magyar Szó, a háború vége és a Tisza). Ezek jogosultságát sokan meg is kérdőjelezhetik, ugyanakkor nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy Jugoszláviában igen sok, közöttük neves folyóiratok is rendre csak tematikus számokat jelentenek meg, s mintegy a tematikus számoknak látszanak gondolkodni Belgrádban, Zágrábban egyaránt. Ugyanezt mondhatjuk el a tanulmányok esetében is, amikor sorozatokat közölt a *Híd* például a nyelvhasználat, a magyar—horvát irodalmi kapcsolatok, a vajdasági művészetörténet témájára többek között. Jószerével a *Híd* folytatásos regényeit is ide lehetne sorolni, amelyeket a *Híd* az elmúlt négy évben közölt. Itt nyugtázzuk, az ilyen tömbkoncepció tette lehetővé néhány könyv megkomponálását is akár különnyomat formájában, akár törzsanagyként, akár teljes műként, s ide soroljuk az olyan típusú közleményt is, mint amilyen a Beszélgetések Krležával című Cengő-kiadvány magyar nyelvű tolmácsolása, illetve A juhász és a leány fordításai. Hogy a *Híd*ban az elmúlt négy esztendőben tartós értékű szövegek nem is kis számban jelentek meg, az ilyen szempontú összegezések is bizonyítják. Hadd hivatkozzunk itt arra, hogy a műfordítás terén is, amelynek szervezése néha a lehetetlenséggel határos vállalkozásnak tűnt, voltak tisztelemreméltó eredmények: Milorad Pavić *Kazar szótárának* magyar nyelvű kiadása alapvetően a *Híd* közölte terjedelmesebb szövegválogatásra épül!

A szerkesztő a számot adás pillanatában a szépirodalmi szövegekkel kapcsolatban ezeket kívánta elsősorban hangsúlyozni, azzal a bíráló megjegyzéssel, hogy a drámairodalom pártolása közelről sem sikerült olyan jelentősen, mint a költészeté, a novelláé, a regényé vagy az esszéé, és a műfordítás-irodalom eredményei is

kívánivalókat hagynak maguk után: az elmúlt négy esztendőben talán leg-problemátikusabb területe volt ez nem csupán a szerkesztőségi munkának, hanem irodalmi életünknek általában is. Ellenben megnyugvással konstatalharja a szerkesztőség, hogy a tanulmányirodalom a *Híd* biztos és értekeket hozó területe volt, s nagyjából egy-egy szám keretei között a terjedelem majd egyharmadát tette ki. Sok esetben szerencsés módon találkozott össze a szerkesztőségi szándék az individuális írói akarattal, és a beszélgetés, a telefonkérés legtöbb esetben meghallgatásra is talált íróink körében.

A *Híd* szerkesztősége hivatkozni szeretne arra az eredményre is, hogy nem passzív szerkesztőségi munkát végezt, hanem hathatósan igyekezett íróinkkal együttműködni, s ahol tehetett, munkára kéri és biztatni őket, a legtisztább szándékú „megrendelés” szellemében igényeket ültetni, és ápolni azokat egészen az esztétikai megvalósulásig.

A Kiadói Tanács megvitatta Gerold Lászlónak, a *Híd* Kritikai Szemléje szerkesztőjének a jelentését is:

A kritikarovart egy-egy *Híd*-szám-nak mintegy negyedét teszi ki (kb. 40—45 gépelt oldalt számonként). Ennek szerkesztését önállóan, de természetesen a folyóirat koncepciójának figyelembe vételével és tiszteletben tartásával meg szerkesztőségi megbeszélések alapján végzem. Elsődleges szerkesztői-kritikusi feladatomnak tartom a jugoszláviai magyar könyvek rendszeres, értő méltatásának a biztosítását, megszervezését. Sajnos, ennek nem minden tekintetben tud eleget tenni a *Híd*. Egyfelől kritiká-írásunk néhány éves válságban van, nemzedékcseré előtt áll, a kritikus-utánpótlás nevelése is sokáig pangott, vagy legalábbis stagnált. Másfelől — nem függetlenül a fentiekől — nem mindig sikerült területenként állan-ó embert biztosítani, enélkül pedig nehéz határozottan körvonalazott kritikakoncepciót kialakítani és megtartani. Érthető, bár munkánkat nem men-

ti, hogy bizonyos típusú művek ismertetésére, bírálatára nincs, nem lehet olyan kritikust angazsálni, aki a folyóirat szintjén írjon. Így maradt egyetlen méltató szó nélkül Szeli István *Erózió ellen*, Losonczi Alprár: *Híányvonalatkozások*, Bosnyák István: *Mű és magatartás*, sőt Herceg János háromkötetes novellagyűjteménye is. (Élvünk, hogy a szerkesztőség tagjainak könyveiről nem írunk!) Fontos feladatunk a magyarországi, elsősorban új magyar irodalom és a jugoszláviai népek és nemzetiségek irodalmának kritikai követése. Itt — szükségyszerűen — nagyobb mulasztásaink, kihagyásaink voltak, még hatványozottabban éreztük a megfelelő kritikuskérdés hiányát, amit még tetézt a könyvek beszerzésének és vásárlásának egyre súlyosabb kérdése. A drága hazai könyvek közül a folyóirat keveset vásárolhat meg, a magyarországiak közül pedig az egyéni beszerzés útját kell járni. Ettől függetlenül több esetben hallatta kritikusi véleményét folyóiratunk fontos határon inneni és túli könyvekről. Ennek a ténynek tartozékaként kell megemlíteni, hogy többször írtunk nem jugoszláviai vagy magyarországi magyar könyvekről is.

Tény, hogy szerkesztőségünkhöz többször érkeznek dicsérő, mint elmarasztaló vélemények rovatunkról, de mi belülről jól tudjuk mulasztásaink, hibáinkat, amelyeket — amint a fenti sorok is bizonyíthatják — igyekszünk csökkenteni, kiküszöbölni.

Ogy látszik, az utóbbi évben, hónapokban sikerült stabilizálni a munkatársi gárdát, s ez biztosíték lehet arra, hogy minőség tekintetében is és a méltatott művek számát illetően is javítsunk rovatunkon. Lényegesnek tartjuk az idősebb nemzedék tagjainak, akárcsak a középgeneráció kritikusaiknak foglalkoztatását (Szeli, Herceg, Juhász, illetve Utasi, Juhász Erzsébet, Vajda Gábor, Thomka Beáta, Bosnyák, Papp György, Vass Éva stb.), de tény, hogy szép számú fiatal, kezdő kritikust sikerült beszervezni és elindítani ezen a csöppet sem könnyű irodalmi pályán (Toldi Éva,

Fehér Katalin, Utasi Csilla, Piszár Ágnes, Pozsvai Györgyi, P. Nagy István, Rajzsi Ilona, Cseh Sz. Márta, Túri Márta, Ladányi István, Németh Lehel, Varga Szilveszter, B. Art Valéria, Takács Miklós, Vajda János, Varga Piroska P. Nárav Éva nevére először talán éppen a *Hidban* bukkant az olvasó).

A fenti — nem teljes — névsor jelzi, hogy nem csak a szépirodalmi művekre próbáltunk figyelni, írtunk — legrendszeresebben — néprajzi kiadványokról, akárcsak régészeti, nyelvtudományi, lélektani művekről és fordításirodalmi munkákról is.

Rovatunk könyvismertető mellett rendszeresen színház- és képzőművészeti kritikákat közöl, elsősorban, de nem kizárólag hazai előadásokról és tárlatokról. Kevésbé rendszeresen írunk a tévéről, rádiódramákról s ennél is ritkábban filmről, fotóművészetről, építészetről és zenéről, balettről. Mindezeket a területeket illene követni, de egyetlen folyóiratnak, nem is túl nagy rovattejedelemben, képtelenség ilyen elvárásoknak teljes egészében megfelelni, nem szólva az itt még hatványozottabban jelentkező kérdésekről. Ettől függetlenül, nincs olyan területe a művészi életnek, amelyről időnként ne közölnénk kritikát a *Hidban*.

Végezetül: nevek és művek áttekintésével bizonyítható munkánk, de még inkább törekvésünk, a közölkés írásokból pedig szeretnénk, ha kiteszene, hogy a *Hid* kritikaszemlélete nem uniformizált, de következetes, ami záloga lehet hosszabb távon megmutatózó, határozott és felismerhető irodalomszemléletnek, aminek ki alakítása végsősoron minden folyóirat kritikarovatának — a folyóirat teljes egészével összhangban — alapvető feladata.

Az elhangzott beszámoló és az azokat követő vita alapján a Forum Könyvkiadó Kiadói Tanácsa bizalmat szavazott a szerkesztőségnek, és támogatja Bori Imre újbóli főszerkesztővé való kinevezését az elkövetkező négyéves időszakra.

- Kalapis Zoltán: Az elfelejtett Juhász Árpád (tanulmány) 806
Bela Duranci: Vajdaság képzőművészete (tanulmány, IV. rész)
823

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Utasi Csaba: Bábuk, igazi bábuk (Jódal Rózsa: *Gömbalakók*) 834
Febér Katalin: A lélek útjain arab mén röptisen (Ali Podrimja: *Nyugtalan kö*) 836
P. Müller Péter (Pécs): A költő szemével, a költő szavával (Vas István: *Igen is, nem is*) 837
Láncz Irén: Tartalmi-logikai kapcsolásformák a szövegben (Békési Imre: *A gondolkodás grammatikája*) 840
Sárvári V. Zsuzsa: Palócföldi jeles ünnepek szokásai és hiedelmei (Csáky Károly: *Hallottatok-e már hírét?*) 842

S z í n h á z

- Gerold László: Toldi 844
Koltai Tamás (Budapest): Pisti a vérzivatarban 845

K é p z ő m ű v é s z e t

- Tolnai Ottó: Notesz (*Nives Kavurić Kurtović: Slobodana Matić. Egy szobor élete*) 848

KRÓNIKA

33. Sterija Játékok; A jugoszláv színház napjai Mülheimben; Jugoszláv—magyar egyezmény a szentendrei műemlékek védelméről; A 28-as korosztály; Kiállítás forradalmi emlékműveinkből; Fiatal költők fesztiválja — huszadszor; Díjak, elismerések; Az Újvidéki Színház Zágrábban és Szlovéniában; Jugoszláviai magyar szerzők magyarországi könyvekben és folyóiratban; Tanácsülés a Kiadóban

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat — 1988 június. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., 021/611-300, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 5000, fél évre 2500 dinár. Egyes szám ára 600, kettős szám ára 1200 dinár; külföldre egy évre 10 000, fél évre 5000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. — Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079